

Bino Catasús
Niclas Hellman
Christopher Humphrey

SNS Förlag

REVISIONENS
ROLL
|
BOLAGSSTYRNINGEN

REVISIONENS ROLL I BOLAGSSTYRNINGEN

Bino Catasús
Niclas Hellman
Christopher Humphrey

REVISIONENS
ROLL
|
BOLAGSSTYRNINGEN

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 025 00
info@sns.se
www.sns.se

SNS är en politiskt oberoende ideell förening som genom forskning, möten och bokutgivning bidrar till att beslutsfattare i politik, offentlig förvaltning och näringsliv kan fatta välgrundade beslut baserade på vetenskap och saklig analys.

Revisionens roll i bolagsstyrningen

Bino Catastús, Niclas Hellman, Christopher Humphrey

Första upplagan

Första tryckningen

© 2013 Författarna och SNS Förlag
Omslag och grafisk form: Allan Seppa
Tryck: TMG Sthlm, Stockholm 2013

ISBN 978-91-86949-50-1

Innehåll

Förord 7

Sammanfattning 9

1. Inledning 14
2. Thinking differently: making audit innovation the new practice standard? 32
3. Framtidens revision – fyra idealtyper 61
4. Revisorernas rapportering behöver förändras 89
5. Revisorerna och redovisningen 113
6. Revisorsrelationer – om bolagsstyrning och styrning av bolag 140
7. Utmaningar för revisionen i en förändrad bolagsstyrning 161

Förord

Revision utgör, genom sin stödjande och kontrollerande funktion, en bärande del av bolagsstyrningen och är viktig för upprätthållandet av förtroende på kapitalmarknaden. Flera skäl – såsom den ökade internationella regleringen, standardiseringen samt utvecklingen inom redovisningsområdet – bidrar till att revisorns roll är under omvandling. Med detta i åtanke har SNS engagerat tre forskare för att belysa revisionens förutsättningar och utmaningar med utgångspunkt i internationell forskning och aktuella svenska exempel.

Författare är *Bino Catasús*, professor i redovisning och revision, Stockholms universitet, *Niclas Hellman*, tillförordnad professor i extern redovisning och finansiell analys, Handelshögskolan i Stockholm, och *Christopher Humphrey*, professor i redovisning, Manchester Business School, University of Manchester.

Projektet har kunnat genomföras tack vare finansiella bidrag från BDO, Deloitte, Ernst & Young, Grant Thornton, KPMG, Mazars SET, PwC och Swedbank.

Skrivandet har följts av en referensgrupp under ledning av Lennart Francke, senior rådgivare vid Swedbank. I gruppen har följande personer ingått: Dan Brännström (FAR), Johan Bygge (EQT), Anders Bäckström (KPMG), Adam Diamant (Revisorsnämnden), Catarina Ericsson (PwC), Patrik Jacobsson (Finansinspektionen), Peter Malmqvist (EQR), Lena Möllerström Nording (Grant Thornton), Fredrik Nilsson (Uppsala universitet), John Osser (BDO), Marianne Sandén-Ljungberg (Mazars SET), Peter Strandh (Ernst & Young), Thomas Strömberg (Deloitte)

samt Carl Svernlöv (Baker & McKenzie Advokatbyrå och Uppsala universitet). SNS tackar för referensgruppens stora engagemang och för initierade synpunkter på olika versioner av manuskriptet.

Tack också till professor Karin Jonnergård, Linnéuniversitetet, som granskat rapporten och framfört sina synpunkter vid ett akademiskt seminarium.

För analys och slutsatser svarar författarna själva. SNS som organisation tar inte ställning till dessa. Inte heller finansierarna, referensgruppen eller granskaren ansvarar för innehållet i rapporten. SNS uppdrag är att initiera och presentera forskningsbaserade analyser av viktiga samhällsfrågor. Förhoppningsvis kan den här rapporten bidra till en djupare diskussion om revisorns roll i bolagsstyrningen.

Stockholm i november 2013

Ilinca Benson

Forskningsledare, SNS

Sammanfattning

Revisionen har en betydelsefull funktion på en kapitalmarknad som garant för kvaliteten i företagens finansiella information. Det är revisorernas uppgift att skapa förtroende för informationen, vilket i sin tur förutsätter att kapitalmarknadens aktörer har förtroende för revisorerna. En central utmaning som revisorerna står inför – och som löper som en röd tråd genom den här boken – är att revisionen måste balansera klient- och insiderintressen mot ändamålsenlig informationsgivning till outsiders. Denna fråga har kommit att bli alltmer akut att hantera eftersom kapitalmarknadens betydelse för hela ekonomin tydliggjordes under finanskrisen och har fått institutionella aktörer, såsom EU, att agera. En outsider kan definieras som en aktör som enbart har tillgång till offentlig information om företaget, medan en insider även har tillgång till icke-offentlig information.

Insider-/outsiderproblematiken blir särskilt tydlig i Sverige vars bolagsstyrningsmodell är en så kallad insidermodell. Det innebär att koncentrerat ägande premieras; denna typ av ägare ges långtgående kontroll och insyn i företagen. Även långivare kan ingå bland de insiders som *de facto* styr företagen. Insidermodellen har varit framgångsrik i många länder, framför allt genom att insiderinvesteringarna visat sig kunna utöva en effektiv styrning av sina företag genom att vara tålmodiga och välinformerade. Detta gäller inte minst i samband med finansiella kriser.

Insidermodellen innebär att några aktörer har informationsövertag och det är rimligt att insiders utövande av makt vägs mot skyddet av outsiders intressen. Revisorer har en viktig roll att fylla i detta sammanhang.

För det första genom sitt inflytande på den finansiella rapporteringens kvalitet och transparens inom ramen för den process där redovisningen upprättas. För det andra genom sin direkta informationsgivning via revisionsberättelsen och på bolagsstämmor.

Den här rapporten belyser några av de utmaningar som revisionen står inför och som på olika sätt har en koppling till bolagsstyrning. Analyserna utgår från teoretisk och empirisk forskning vars resultat tillämpas och diskuteras med avseende på såväl den svenska som den internationella utvecklingen.

Nytänkande: kan innovation bli den nya revisionsstandarden?

Vad gör revisorerna för att höja kvaliteten i sitt arbete? Hög revisionskvalitet kan definieras som förmågan att för det första upptäcka väsentliga fel i klientföretagets redovisning, för det andra förmå klienten att åtgärda eventuella brister och för det tredje rapportera om brister som kvarstår eller som är särskilt allvarliga. I kapitel 2 diskuteras vilka drivkrafter som leder utvecklingen på revisionsområdet och hur revisorsyrket förhåller sig till innovation. En slutsats är att det i dag råder brist på förnyelse som leder till ökad revisionskvalitet. EU-kommissionens reformpaket och andra externt drivna regleringsåtgärder kan ytterligare hämma innovationskraften och verka i riktning mot ökad regel efterlevnad och anpassning snarare än nytänkande. Ett annat problem är att revisorsyrket har utvecklats mot en alltmer likriktad praxis, inte minst beroende på branschens egen strävan mot internationell harmonisering med gemensamma standarder. En risk är att revisorskompetensen förskjuts från att ha sin tyngdpunkt på professionellt omdöme och stark professionell integritet, till att handla om att vara duktig på att följa procedurer och att vara uppdaterad om vilka standarder som gäller. En av slutsatserna är att det faktiskt finns ett utrymme för revisorkåren att ta initiativ som främjar innovation och ökar förståelsen för vad som definierar en god revision.

Framtidens revision – fyra idealtyper

Efter den senaste finanskrisen har politikerna riktat uppmärksamhet mot revisionen och dess avgörande betydelse för en fungerande aktiemarknad. På EU-nivå har flera initiativ tagits för att reglera revisionen ytterligare. Det politiska intresset väcker frågan om i vems intresse revisionen genomförs. Hur ska balansen upprätthållas mellan revisorn som ägarnas kontrollorgan och revisorns uppgift att tjäna det bredare allmänintresset, *public interest*? I kapitlet analyseras vad som händer i mötet mellan potentiellt motstridiga drivkrafter: affärsmässiga överväganden kontra revisorsprofessionens logik och ägarnas intresse kontra allmänintresset. Fyra olika renodlade revisorsroller mejslas ut utifrån vilka drivkrafter som dominerar.

I den svenska bolagsstyrningsmodellen arbetar revisorn i allmänhet relativt nära styrelsen. De regleringsförändringar som EU föreslår pekar mot en bolagsstyrningsmodell som skiljer sig markant från den svenska. Revisorns roll kan i denna modell gå i två riktningar: antingen åt en ren tjänstemannafunktion med fokus på regelefterlevnad eller åt ett utvidgat tjänsteutbud där revisionsbyråerna tillmötesgår den ökande efterfrågan på granskning av icke-finansiell information, exempelvis hållbarhetsredovisningar, som bland annat drivs på av EU.

Revisorernas rapportering behöver förändras

Hur utformas en rapportering som är till gagn för både insiders och outsiders? Genom revisionsberättelsen får aktieägarna ett underlag för att bedöma företagets finansiella resultat och ställning. Revisionsberättelsens utformning har utvecklats i flera steg, men trots detta har kritiken mot rapporteringen bestått. Den handlar dels om att förväntningarna om vad revisorerna ska göra inte stämmer överens med vad de faktiskt levererar, dels om att revisorerna inte informerar mer öppet om vad de funnit i sin granskning. I kapitlet väcks frågan om huruvida delar av revisorns rapportering till ledning och styrelse, så kallade *management letters*, skulle kunna komma även outsiders till godo. Det kan tyckas rimligt att alla ägare – såväl insiders som outsiders – får tillgång till sådan information.

Revisorerna har själva reagerat på kritiken; det internationella självregleringsorganet IAASB har lagt fram ett nytt förslag till revisionsbe-

rättelse som möjliggör en utvidgad och mindre standardiserad rapportering, där ett urval av de observationer som lämnats till styrelsen ska ingå.

Utmaningen för revisorerna blir att hantera dels relationen med klienten, dels professionella frågor om tystnadsplikt och krav på att inte skada företaget. Givet att förslaget går igenom framstår det som en särskild utmaning att tillämpa den nya revisionsberättelsen i den svenska miljön på ett sätt som tillför meningsfull information till outsiders, samtidigt som den svenska bolagsstyrningsmodellens fördelar beaktas.

Revisorerna och redovisningen

Revisorns granskningsarbete är på ett grundläggande sätt beroende av vilka redovisningsstandarder som gäller. Principbaserade redovisningsstandarder, som IFRS, innebär att fler poster än tidigare i den finansiella redovisningen påverkas av företagsledningens bedömningar. Sådana poster är svåra att revidera. Det ställer stora krav på att revisorn själv är principorienterad och beredd på att hantera de ökade riskerna som kan uppstå vid en granskning i efterhand. En fara med principbaserad redovisning är att företagen i sin rapportering gör tolkningar som visserligen inte i formell mening strider mot standarden, men som inte ligger i linje med den underliggande principen.

En annan risk är att det skapas ett tryck i riktning mot att successivt addera detaljerade anvisningar som i praktiken innebär att tillämpningen av standarderna blir mer regelbaserad, vilket gör det svårare både för företag och revisorer att vara principorienterade. Det är en utveckling som vi ser i dag. Redovisningsstandardernas tolkningsutrymme och användningen av väsentlighetsprincipen kan också användas som argument från revisorernas sida till stöd för klienternas redovisning. En önskvärd åtgärd för att balansera denna utveckling vore att utveckla en mer oberoende och förstärkt redovisningstillsyn.

Revisorsrelationer – om bolagsstyrning och styrning av bolag

Hur ser relationerna mellan revisor, bolagsstämma, styrelse och ledning ut i praktiken i svenska bolag? Två aktuella intervjustudier med 40 styrelsemedlemmar och tio påskrivande bolagsrevisorer i Sverige pekar

bland annat på att införandet av revisionsutskott inneburit förändringar i relationerna mellan de olika bolagsorganen. Generellt sett framstår svenska styrelsernas intresse för redovisnings- och revisionsfrågor som relativt svalt. Revisionsutskottet har dock förbättrat möjligheten för revisorerna att få sina frågor belysta. I takt med att revisionsutskottets position stärkts har revisorns relation till vd förändrats. Tidigare var valet av revisor ofta delegerat till vd och ekonomichef. Numera har revisionsutskottet både en officiell och faktisk roll i valet av revisor. En risk med att organisera diskussionen om revisionsfrågorna i ett utskott är att de försvinner från den samlade styrelsens agenda. En annan risk med att utskottet i praktiken blir beställare, stöd, användare och partner för revisorn är att utskottet självt inte blir granskat.

* * *

Avslutningsvis uppmanar författarna revisorskåren att återta initiativet och driva innovationerna inom det professionella utövandet. Den centrala utmaningen är att konkurrera med innovationer som avser revisionskvaliteten. Det är nödvändigt för att långsiktigt bidra med klientnytta, för att upprätthålla professionens status och attraktionskraft och sist men inte minst för att revisionen ska kunna stärka det förtroende som är en förutsättning för att ett lands välfärd ska utvecklas.

1. Inledning

Många i samhället är beroende av det värdeskapande som sker i företagen. Därför är den information som företagen lämnar om verksamheten av stor betydelse. Detta kommer till uttryck genom krav i lagstiftningen på såväl den redovisningsinformation företagen presenterar som revisorernas granskning av redovisningen. Forskningen anger två skäl till att de som finansierar privata företag i en marknadsekonomi, det vill säga ägare och långgivare, efterfrågar externt granskad redovisningsinformation. Dels behöver finansiärerna på förhand kunna utvärdera risker och framtida avkastningsmöjligheter. Detta informationsbehov är framåtriktat och betonar redovisningens förmåga att ge bra underlag för prognoser av vinster och kassafföden, så kallad beslutsrelevans.¹ Dels behöver de den externt reviderade redovisningsinformationen för att kunna följa upp hur det kapital som ställts till företagets förfogande (eget och främmande) används och förräntas. Denna feedback-funktion (även kallad *stewardship function*) kommer till konkret uttryck i flera viktiga sammanhang, exempelvis när aktieägarna på bolagsstämman får ta ställning till om de reviderade räkenskaperna ska fastställas och om ledningen ska ges ansvarsfrihet för den redovisade perioden. Samtidigt påverkar denna uppföljning i efterhand också finansiärernas bedömningar och

---

¹ På engelska används beteckningar som *the forecast function of accounting* och *the valuation role of accounting information* (se Beyer m.fl. 2010).

beslut om framtiden, vilket gör feedback-funktionen särskilt viktig.²

Denna användning av externt granskad redovisningsinformation ligger väl i linje med en allmänt accepterad syn på bolagsstyrning:

Corporate governance deals with the ways in which suppliers of finance to corporations assure themselves of getting a return on their investment (Shleifer och Vishny 1997, s. 737).

Vissa aktörer, exempelvis mindre aktieägare och leverantörer, har inte samma insyn i företaget som företagsledningen och i viss utsträckning större aktieägare och långgivare har. Denna informationsasymmetri gör det svårare för dem att bedöma avkastningspotential och risker. Problemet förstärks av att de med större insyn kan ha incitament att till exempel vara överdrivet optimistiska om företagets framtid. Sådana incitament kan i sin tur påverka ledningens (på olika nivåer) och styrelsens bokslutsöväganden i redovisningen för enskilda perioder. Revisionen förväntas fylla en viktig funktion i detta sammanhang genom att på ett opartiskt och självständigt sätt säkerställa att företaget följer lagar och normer. På så sätt kan de finansiärer som har mindre insyn skyddas från att redovisningsinformation blir vilseledande samt vidta åtgärder mot styrelse och vd om revisorerna finner brister i redovisningen.

Vår genomgång ovan följer en logik som är väl etablerad. Dess dominans beror på att den kapitalmarknadsinriktade forskningen har haft – och har – ett starkt inflytande (se Beyer m.fl. 2010). Men fungerar modellen i praktiken så som det är tänkt i teorin? I denna bok kommer vi att belysa några av de utmaningar som vi menar att revisionen står inför och som på olika sätt har en koppling till bolagsstyrning. Vi kommer att utgå från teoretisk och internationell empirisk forskning inom revisionsområdet. Boken innehåller tillämpningar av och diskussion om forskningsresultaten, som rör såväl den svenska som den internationella utvecklingen. Varje kapitel behandlar en fråga som är relevant för det övergripande temat och utmynnar i ett antal slutsatser om var de

² Det finns en trend under de senaste decennierna att i allt högre utsträckning betona redovisningens beslutsrelevans, särskilt dess förmåga att tjäna som underlag för kassaflödesprognoser. Vid ett tillfälle föreslog IASB (International Accounting Standards Board) till och med att stewardship inte längre skulle finnas med som ett av redovisningens primära syften i den föreställningsram (*conceptual framework*) som finns för de internationella redovisningsstandarderna, IFRS (International Financial Reporting Standards). Förslaget fick mycket kritik och ändrades senare. Se Murphy och hans medförfattare (2013) för en analys.

konkreta utmaningarna finns. I slutet av detta kapitel ger vi en översikt över de frågeställningar som boken fokuserar på. Men först vill vi ge vår bild av hur utvecklingen i Sverige förhåller sig till den teoretiska bild som gavs ovan när det gäller bolagsstyrning, redovisning och revision.

Två olika bolagsstyrningsmodeller

Inom bolagsstyrningsforskningen är det vanligt att skilja mellan två olika modeller (Aguilera och Jackson 2003): outsidermodellen (även kallad den angloamerikanska modellen) och insidermodellen (även kallad den kontinentaleuropeiska modellen). Distinktionen outsider–insider bygger på tanken att tillgången till information är avgörande för vilken roll en finansiär spelar i bolagsstyrningen. En outsider kan definieras som en aktör som enbart har tillgång till offentlig information om företaget, medan en insider även har tillgång till icke-offentlig information (se till exempel Rajan 1992). Beskrivningen i det föregående avsnittet skedde med utgångspunkt från outsidermodellen, som har en stark teoretisk ställning eftersom den betonar att en hög grad av transparens ger små informationssymmetrier mellan företagsledningen och finansiärerna. Det är en syn på bolagsstyrning som bygger på ett renodlat principal-agent-teoretiskt perspektiv (se Shleifer och Vishny 1997).

Sverige har, precis som flera kontinentaleuropeiska länder och Japan, en insidermodell som innebär att koncentrerat ägande premieras genom att modellen ger dessa ägare långtgående kontroll och insyn i företagen. Även långgivare kan ingå bland de insiders som *de facto* styr företagen. Insidermodellen har visat sig vara en framgångsrik bolagsstyrningsmodell i många länder, framför allt genom att insiderinvesteringarna kunnat utöva en effektiv styrning av sina företag genom att vara tålmodiga och välinformerade. Det gäller inte minst i samband med finansiella kriser. Enligt Shleifer och Vishny (1997) är en mycket viktig förutsättning för att både outsider- och insidermodellerna ska fungera att de finansiärer som är outsiders ges ett starkt rättsligt skydd. De sammanfattar sin genomgång av olika bolagsstyrningssystem på följande sätt:

Concentrated ownership – through large share holdings, takeovers, and bank finance – is [...] a nearly universal method of control that helps investors to get their money back. Although large investors can be very effective in solving

the agency problem, they may also inefficiently redistribute wealth from other investors to themselves. Successful corporate governance systems, such as those of the United States, Germany, and Japan, combine significant legal protection of at least some investors with an important role for large investors (Shleifer och Vishny 1997, s. 773–774).

Det är alltså av stor vikt att insiders utövande av makt i länder med en insidermodell, såsom Sverige, hela tiden vägs av mot skyddet av outsiders intressen. Vi menar att revisorer har en mycket viktig roll att fylla i detta sammanhang, dels genom sitt inflytande över den finansiella rapporteringens kvalitet och transparens inom ramen för den process där redovisningen upprättas, dels genom sin direkta informationsgivning via revisionsberättelsen och på bolagsstämmor.

Utvecklingen av den svenska bolagsstyrningsmodellen

Sverige är internationellt omtalat som ett land med oproportionellt många multinationella företag (Cooke 1989). Den svenska bolagsstyrningsmodellen brukar lyftas fram som en av förklaringarna till att företag som Electrolux, Ericsson, H&M, Ikea och Tetra Pak har kunnat växa och utvecklas trots att Sverige är ett litet land. Det som då avses är den mycket starka ställning som större privata kapitalägare genom så kallade ägarsfärer³ fick med stöd av den politiska makten i utbyte mot att kapitalet stannade i företagen. Sfärernas långsiktiga perspektiv på industriellt företagande i kombination med politisk stabilitet i och med den långvariga socialdemokratiska regeringsmakten medförde förutsägbara förutsättningar och spelregler för företagen under lång tid (se Randøy och Nielsen 2002). De två mest kända sfärerna, Wallenbergssfären och Handelsbanken/Industrivärdenssfären, är båda uppbyggda kring börsnoterade investmentbolag (Investor AB respektive AB Industrivärden) som äger stora aktieposter (i regel röststarka aktier när så är möjligt) i de industriella företag som ingår i sfären. Investmentbolagen är också dominerande ägare i banker (SEB respektive Handelsbanken) som kan bidra med lån till de industriella sfärföretagen. Investmentbolagen ägs

3 Journalisten Sven-Ivan Sundqvist myntade begreppet ägarsfärer när han kartlade de nätverk som finns bakom det formella ägandet av svenska storföretag. Sfärerna beskrivs i ett flertal böcker, se till exempel Fristedt och Sundqvist (2008).

i sin tur i stor utsträckning av allmännyttiga stiftelser, som är slutliga och i princip eviga ägare.

Denna modell främjade en mycket långsiktig finansiering av företagens tillväxt genom att vinsterna successivt återinvesterades i företagen, samtidigt som lånefinansiering fanns nära tillgänglig. Modellen låg också i linje med Socialdemokraternas och fackföreningarnas intressen (Henrekson och Jacobson 2003) och stöddes av lagstiftningen genom att den svenska aktiebolagslagen fokuserade på utdelningsrestriktioner och obligatoriskt kvarhållande av vinstmedel i syfte att skydda företagen från de mer kortsiktiga aktieägare som uppfattades kunna hota företagens överlevnad (se Jönsson 1991, s. 529). För de privata kapitalägarna innebar den ovan beskrivna svenska bolagsstyrningsmodellen en stor nackdel genom att de inte ägde sina företag direkt utan tvingades agera genom stiftelser eller liknande. I gengäld fick sfärerna finansiell kontroll över de industriella företagen och lyckades dessutom skapa omfattande nätverk av professionella företagsledare och styrelseledamöter som ingick i sfärerna, vilket innebar stor personlig makt för sfärernas främsta företrädare. Collin (1993) beskriver detta som *the brotherhood of the Swedish spheres* (se Carlsson 2003 för en beskrivning av Wallenbergsfären).

Redovisningens och revisionens roll i den svenska modellen

Låt oss nu återvända till redovisningens och revisionens roll i en marknadsekonomi. En aspekt på den svenska bolagsstyrningsmodellen är att ägarsfärerna genom sina personliga nätverk av ledningspersoner och styrelseledamöter tenderar att bli insiders snarare än outsiders i förhållande till företagen. Därmed finns inte samma behov av externt reviderad redovisningsinformation för att minska informationsasymmetrier mellan företaget och finansierarna. Under lång tid gav också det svenska redovisningssystemet stora möjligheter för företagsledningarna att skapa dolda reserver som innebar att vinster och utdelningar hölls nere under goda tider, så att företagets tillväxt kunde finansieras även i dåliga tider. Redovisningsprofessorerna Sillén och Västhagen (1962) beskriver det till och med som att företagsledare har ett ansvar för skapa sådana reserver som skydd mot konjunkturnedgångar och kortsiktiga aktieägare. Vidare förstärktes systemet av att skattelagstiftningen gav

stort utrymme att skapa dolda reserver (Davidson och Kohlmeier 1966; Blake m.fl. 1997), vilket särskilt under 1970-talet blev ett sätt för den politiska makten att möta väljaropinionens krav på höga bolagsskatter.⁴

Under dessa förutsättningar blev revisorernas arbete inriktat mot företagens tillämpning av försiktighetsprincipen – ju försiktigare redovisning desto bättre. Men försiktighetsprincipen är relativ, och en tillämpning utan undre gräns ger stort utrymme för att skapa dolda reserver, vilket i nästa steg skapar varierande praxis och gör det svårt att jämföra företag (se Hellman 2008). Detta drabbade minoritetsaktieägarna och andra outsiders som inte ingick i ägarsfärernas nätverk. Till exempel skriver Sillén och Västhagen (1962) att en nackdel med den redovisning de själva förespråkar är att det blir svårt för aktieägare utan insyn att bedöma aktiernas marknadsvärde. Detta indikerar en låg grad av transparens och stora informationsasymmetrier mellan insiders och outsiders. Något tillspetsat kan man säga att den svenska bolagsstyrningsmodellen under många år inte harmonierade med synen på redovisningsinformation enligt outsidermodellen.

I forskningslitteraturen har ett svagt minoritetsskydd lyfts fram som en av de stora riskerna med bolagsstyrningsmodeller av den typ som tillämpas i Sverige. La Porta och hans medförfattare (1999) pekar till exempel på att Sverige är ett av få länder i världen som tillåter både röst-rättskillnader mellan olika aktieslag och pyramidstrukturer i ägandet. Agnblad och hans medförfattare (2001) menar att den svenska modellen visserligen ger ett betydande utrymme för kontrollaktieägarna att handla på ett sätt som missgynnar minoriteten, men att internationella studier som La Porta med kollegor (1999) fokuserar alltför mycket på det utrymme för missbruk som finns enligt de formella reglerna. Agnblad med kollegor (2001) anser att det finns informella mekanismer i Sverige, till exempel det försämrade anseende som följer av att agera så att minoritetsägare missgynnas, som gör att kontrollaktieägarna avstår från att missbruka sin makt. Gilson (2006, s. 1664–1665) drar liknande slutsatser utifrån en komparativ analys av Sveriges och andra länders bolagsstyrningsmodeller. Ur ett juridiskt perspektiv skedde en förbättring i Sverige när den så kallade Leo-lagen infördes i slutet av

4 Den officiella bolagsskattesatsen kunde sättas mycket högt samtidigt som omfattande skattebetingade reserveringsmöjligheter i redovisningen gjorde att den effektiva skattesatsen kunde kvarstå på en lägre nivå.

1980-talet som gav minoritetsägare ökad makt i samband med riktade emissioner (numera 16:e kapitlet i ABL).

Reglering

Som tidigare nämnts är ett starkt rättsligt skydd för företagets finansärer en viktig förutsättning för att både outsider- och insidermodellerna ska fungera. Följaktligen är bolagsstyrning, revision och redovisning föremål för omfattande regleringar. Vi kommer i detta avsnitt att översiktligt beskriva dessa regleringar ur ett svenskt perspektiv.

En grundläggande distinktion kan göras mellan självreglering och offentlig reglering. Självreglering innebär att de personer eller organisationer som ska omfattas av regleringen på frivillig basis utformar vilka regler som ska gälla. Offentlig reglering sker genom lagstiftning och myndigheters föreskrifter eller allmänna råd. Om vi tar bolagsstyrningen som exempel finns i Sverige en offentlig reglering som utvecklats under lång tid, nämligen aktiebolagslagen (ABL). Som ett komplement till lagstiftningen finns en självreglering i form av Koden för svensk bolagsstyrning (den första svenska koden trädde i kraft 2005). Den ges ut av Kollegiet för svensk bolagsstyrning, som i sin tur är en del av Föreningen för god sed på värdepappersmarknaden som grundats av olika näringslivsorganisationer. I denna förening finns även Aktiemarknadsnämnden, som också behandlar frågor relaterade till bolagsstyrning.

En viktig fråga när det gäller reglering är vem som utövar tillsyn och vilka sanktionsmedel som finns. När det gäller lagstiftningen är det ytterst domstolar som övervakar regleringens tillämpning, medan tillsynen och sanktionsmedlen generellt sett är svagare när det gäller självreglering. En vanlig utformning av självreglering är i stället den så kallade följ- eller förklara-modellen (*comply or explain*). Den innebär att om ett företag säger sig följa exempelvis Koden för svensk bolagsstyrning, är företaget skyldigt att förklara sig i de fall det avviker från kodens bestämmelser.

Regleringen av bolagsstyrningen är nationell, även om både ABL och särskilt Koden för svensk bolagsstyrning har påverkats av den internationella utvecklingen.⁵ Inom revision och redovisning har införandet

5 Inom bolagsstyrningen i Europa har utvecklingen i Storbritannien spelat en viktig roll genom publiceringen av den så kallade Cadbury-rapporten 1992 och den brittiska bolagsstyrningskoden Combined Code som infördes 1996 (se Dunn 1996).

av internationell reglering kommit längre. På revisionsområdet sker självreglering genom den internationella revisorsorganisationen IFAC (International Federation of Accountants). Inom IFAC finns en särskild organisation, IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board), som utfärdar internationella revisionsstandarder, så kallade ISA (International Standards on Auditing). Samtidigt finns en offentlig reglering av revisionen genom direktiv på EU-nivå. Vidare finns på svensk nivå lagstiftning för revisorer och revision som bygger på EU-direktiv, men som även innehåller särsvenska regler samt kompletterande statlig reglering via Revisorsnämnden och omfattande kompletterande självreglering inom revisorsprofessionen genom tillämpning av ISA.

Reglering inom redovisningsområdet

När det gäller redovisningen råder en litet speciell situation: organisationen IASB (International Accounting Standards Board) bildades ursprungligen i England på 1970-talet med stöd av revisorsprofessionen och är fortfarande en privat organisation.⁶ Successivt har dock IASB nått en ställning som innebär att den offentliga regleringen för börsnoterade företag i många länder baseras på organisationens normgivning. IASB har en komplicerad överordnad struktur när det gäller finansiering, utnämning av ledamöter med mera. De redovisningsstandarder som IASB utfärdar kallas IFRS (International Financial Reporting Standards). För börsnoterade företag inom EU finns en EU-förordning som kräver att företagen upprättar sin koncernredovisning i enlighet med IFRS (såsom EU har antagit IFRS, *EU-endorsed IFRS*).

På motsvarande sätt som för revisionen (med undantag för de företag som upprättar sin redovisning enligt IFRS) finns också svensk lagstiftning som bygger på EU-direktiv men även innehåller särsvenska regler. På redovisningsområdet finns också en växande kompletterande normgivning via statliga Bokföringsnämnden. Samtidigt har självregleringen successivt minskat efter att Redovisningsrådet avskaffades 2007. Numera representeras självregleringen främst av den kompletterande normgivningen från Rådet för finansiell rapportering, som är en del av ovannämnda Föreningen för god sed på värdepappersmarknaden, samt

---

⁶ Organisationen ändrade 2001 namn från IASC (International Accounting Standards Committee) till IASB.

FAR:s redovisningsrekommendationer. Revisorerna granskar företagens redovisning, men för börsnoterade företag finns också ytterligare en kontroll, så kallad redovisningstillsyn. Finansinspektionen har det övergripande ansvaret, och börserna det operativa ansvaret, för redovisningstillsynen av de börsnoterade företagen. Sådan redovisningstillsyn saknas när det gäller de onoterade företagen.

Revisorernas roll inom ramen för den svenska bolagsstyrningsmodellen

I juni 2010 publicerade EU-kommissionen en så kallad grönbok om bolagsstyrning i finansiella institut och året därpå, i april 2011, en grönbok om bolagsstyrning i börsbolag. De svenska remissinstanserna sluter ganska enhetligt upp kring den svenska bolagsstyrningsmodellen, och flera av remissvaren påminner om distinktionen mellan insiders och outsiders som vi inledde kapitlet med. I en kommentar till den förstnämnda grönboken, utformad som ett försvar av den svenska modellen, beskriver dåvarande verkställande ledamoten i Kollegiet för svensk bolagsstyrning, Per Lekvall (2011), hur den teoretiska grundmodellen i grönboken (den modell som beskrevs i inledningen av detta kapitel) bygger på den amerikanska och brittiska miljön där ägandet är mycket spritt samtidigt som styrelser och ledningar har en stark ställning i bolagsstyrningen. I en sådan miljö framstår ägarna som svaga (outsiders utan insyn), och behovet av att skydda ägarna (*investor protection*) blir mycket starkt i bolagslagstiftning och i regleringen av redovisning och revision. Den svenska bolagsstyrningsmodellen kan sägas uppmuntra förekomsten av aktiva majoritetsägare. Lekvall skriver till exempel (s. 12): ”Det är ett frågan svensk synpunkt främmande synsätt att en huvudägare i ett bolag inte skulle ha rätt att besätta majoriteten av styrelsen med ’sitt’ folk.”

Den andra sidan av myntet är att andra ägare betraktas med stor skepsis. Lekvall menar att ett kraftigt spritt ägande vanligtvis leder till att ingen enskild ägare finner det motiverat att aktivt engagera sig och ta ett mer långsiktigt ansvar för bolagets skötsel och att det på marknader som den brittiska råder en notorisk brist på aktieägare med ett långsiktigt perspektiv (Lekvall 2011, s. 7). När Svenskt Näringsliv således i sitt remissvar (Svenskt Näringsliv 2011, s. 3) skriver att förslagen från EU-kommissionen ”inskränker svenska ägares möjlighet att styra sina bolag” samt ”hotar den svenska modellen med aktiva och ansvarsfulla

ägare”, bygger detta på synen att det är kontrollaktieägarna som är ansvarsfulla, aktiva och långsiktiga.⁷ Av detta följer att de mindre aktieägarna förväntas vara mindre ansvarstagande och mer kortsiktiga, vilket lyftes fram redan av Sillén och Västhagen (1962). Kollegiet för svensk bolagsstyrning (2011, s. 5) skriver i samma anda i sitt remissvar angående EU-kommissionens frågor om utökat minoritetsskydd att det inte är tillrådligt ”att laborera med utökade minoritetsrättigheter som ju alltid sker på majoritetens bekostnad – utan att först ha definierat det missbruk [...] som anses behöva åtgärdas”.

En så stark betoning av kontrollaktieägarnas rätt att vara aktiva i styrningen av bolagen, och därmed få tillgång till insiderinformation, ställer särskilt höga krav när det gäller redovisning och revision för att skydda minoritetsägare och andra outsiders. När flera av de starkaste bolagsintressena (kontrollägare, banker, företagsledning) är insiders som redan har tillgång till intern information om företagens utveckling, finns en betydande risk att revisorerna utsätts för press när kontroversiella redovisningsfrågor ska lösas eller när det ska beslutas på vilket sätt tilläggsupplysningar ska lämnas. Revisorerna är garanter för att transparensen upprätthålls så att informationsasymmetrin mellan insiders och outsiders minskar. Aktiespararna uttrycker det på följande sätt i sitt remissvar:

---

7 Det bör nämnas att Sverige flera år i rad har hamnat mycket högt i World Economic Forums ranking över de länder i världen som har bäst bolagsstyrning. Denna ranking bygger på ett omfattande material, bland annat en stor enkätundersökning kallad Executive Opinion Survey. Sveriges höga position på rankingen ger stöd för den svenska modellen, vilket ofta lyfts fram av exempelvis Svenskt Näringsliv och FAR. Det är samtidigt viktigt att notera att det finns många olika rankingar, och att det finns betydande problem både när det gäller att definiera vad som är god respektive dålig styrning och att mäta och vikta variabelerna (Arndt och Oman 2006). En hög andel *incentive-based compensation* anses till exempel innebära en bättre bolagsstyrning, medan vissa skulle hävda att just sådana kompensationsstrukturer bidrog till kortsiktigt agerande och manipulation i samband med finanskrisen 2008. Vidare har World Economic Forums rankingar ännu inte börjat användas i vetenskapligt publicerade studier i någon större utsträckning, vilket skapar viss osäkerhet om tillförlitligheten. I en nyligen publicerad studie baserad på data från World Economic Forum, Världsbankens rapporter (World Bank Reports on Observation of Standards and Codes) samt IFAC (International Federation of Accountants) finner Boolaky (2012) att Sverige rankas på 21:a plats av 41 europeiska länder när det gäller *strength of auditing and reporting standards*. Som en jämförelse hamnade Sverige på nionde plats i motsvarande kategori i World Economic Forums ranking för 2012 (World Economic Forum 2012).

det är naturligtvis också viktigt att säkerställa att det lagstadgade minoritets-skyddet iakttas och efterlevs. I detta hänseende är revisorernas kontrollfunktion fundamental och de borde spela en viktig roll i alla aktieägares intresse (Aktiespararna 2011, s. 6, översatt från engelska).

Sammanfattningsvis innebär den svenska bolagsstyrningsmodellen att revisorerna får en särskilt utmanande uppgift: att säkerställa minoritetsägares och andra outsiders rätt till information av hög kvalitet.

Följ eller förklara – varför är svenska revisorer så positiva till denna princip?

En återkommande fråga i bolagsstyrnings- och revisions-sammanhang gäller synen på självreglering kontra lagstiftning (på nationell nivå eller EU-nivå). En vanlig tanke bakom självreglering på bolagsstyrningsområdet har varit att lagstiftningen ska sätta en generell miniminivå, varefter anpassningar ska ske utifrån det specifika företagets situation och komplexitet enligt principen *följ eller förklara*. I den svenska kontexten ger denna princip, exempelvis vid tolkningen av Svensk kod för bolagsstyrning, stor makt åt kontrollaktieägarna när det gäller att avgöra om och hur en regel ska följas och vilka förklaringar som ska lämnas. Kollegiet för svensk bolagsstyrning noterar också i sitt remissvar om EU:s grönbok (s. 6):

Mer informativa förklaringar behövs [från börsbolagen] och bolagen bör, i enlighet med vad som krävs i Koden, inte bara motivera varje avvikelse från dess regler utan även beskriva den lösning man valt istället.

Den påtalade bristen på efterlevnad av Svensk kod för bolagsstyrning och de svaga sanktionerna kan möjligen ses som ett pris som outsiders får betala för de positiva effekterna av aktivt kontrolläggande. I Sverige har FAR varit en stark förespråkare av självreglering och principen *följ eller förklara*. Principen har tidigare tillämpats i exempelvis Redovisningsrådets rekommendationer (se kapitel 4). Det är inte helt enkelt att förstå FAR:s positiva syn på denna princip eftersom den ger klienten stor makt och granskaren svaga sanktionsmedel. Man kan spekulera i att revisorsprofessionen har ett intresse av självreglering, både när det gäller regleringen i sig och tillsynen av den, eftersom den ger revisorerna möjlighet att hantera de aktörer som innehar insynspositioner, det vill säga företagsledning, kontrollägare och större långivare, utan

att skapa konflikter som syns utåt. Men för outsiders ökar risken att transparensen blir för låg.

Utmaningar för den svenska bolagsstyrningsmodellen

På senare år har den svenska bolagsstyrningsmodellen mött stora utmaningar. Avregleringen av finansiella marknader och ett starkt fokus på aktieägarvärde enligt en anglosaxisk tradition, där institutionella ägare dominerar, har gjort det svårare att bibehålla den gamla modellen. I linje med detta har också redovisningen förändrats mot en ökad betoning av rättvisande bild, verkligt värde och rimlig försiktighet, vilket starkast kommer till uttryck genom IFRS som tillämpas i börsnoterade koncerner inom EU sedan 2005. Men trots att de institutionella ägarna blivit större och fått mer inflytande samtidigt som ägarsfärernas inflytande minskat och komplexa ägarstrukturer med korsäggande försvunnit, består den svenska modellen (Jonnergård och Kärreman 2004). En studie av Jonnergård med flera (2004) pekar till exempel på att styrelsearbetet har ett fortsatt starkt industriellt fokus i svenska börsföretag, även om en viss ökning av kapitalmarknadsöverväganden märks över tiden. En möjlig förklaring är att de institutionella ägarna inte har varit beredda (eller lämpliga) att delta som ledamöter i bolagsstyrelserna (se Hellman 2005), vilket kan ha gett upphov till en tyst överenskommelse om arbetsfördelningen mellan ägarsfärerna och de svenska institutionella investerarna, där mindre aktieägare och utländska institutioner marginaliseras (Jonnergård och Larsson 2007). En förutsättning för detta är också att sfärerna har velat behålla den operativa makten.

Henrekson och Jakobson (2011) har analyserat utvecklingen i Sverige och kommer till slutsatsen att den svenska bolagsstyrningsmodellen visserligen har försvagats, men att ett närmande till den anglosaxiska modellen ändå inte kan ske i Sverige på grund av att den modellen förutsätter en självständigare företagsledning (eller mer oberoende styrelse) än vad aktiebolagslagen och svenska traditioner tillåter. De menar också att den svenska bolagsstyrningsmodellen, åtminstone temporärt, har kunnat upprätthållas genom att kontrollägandet i större utsträckning sker utanför börsen via riskkapitalistföretag (*private equity*). Annorlunda uttryckt menar Henrekson och Jakobson att den gradvisa anpassningen till den anglosaxiska modellen via Koden för svensk bolagsstyrning har gjort det mindre attraktivt att vara ett börsnoterat företag i Sverige.

Utmaningar för revisionen

Ur ett kapitalmarknadsperspektiv fyller revisorerna en viktig funktion genom att med rimlig säkerhet intyga att företagens finansiella rapportering är tillförlitlig. Men hur fungerar den rollen inom ramen för en bolagsstyrningsmodell som så tydligt skiljer mellan insiders och outsiders? Revisorernas utmaning att balansera klient- och insiderintressen mot transparent informationsgivning till kapitalmarknaden är ett övergripande tema i denna bok. Med utgångspunkt i detta grundläggande dilemma behandlar vart och ett av bokens kapitel olika aspekter och specificerar ett antal utmaningar för revisionen i den svenska bolagsstyrningsmodellen. Vi står som författare gemensamt för boken som helhet, men har haft huvudansvar för olika kapitel: Bino Catasús för kapitel 3 och 6, Niclas Hellman för kapitel 4 och 5, samt Christopher Humphrey för kapitel 2.

Vad gör revisorer för att höja kvaliteten i sitt arbete?

Låt oss ge en mycket stiliserad bild av revisorns granskning av ett klientföretag. I första skedet handlar det om att upptäcka väsentliga fel i redovisningen genom att granska klientföretagets interna kontroll och viktiga poster i balans- och resultaträkningen. När revisorn upptäcker sådana fel blir nästa steg att försöka få klienten att åtgärda bristerna. Om detta inte sker eller om bristerna är av särskilt allvarlig karaktär rapporterar revisorn detta i revisionsberättelsen. Om revisionen håller hög kvalitet innebär det att revisorerna är skickliga på att upptäcka fel (de lägger ned tillräckligt med resurser, har bästa möjliga granskningsmetoder, har adekvat kompetens i revisionsteamet etc.), att de får företagen att åtgärda brister och förbättra sin rapportering samt slutligen att de har tillräcklig integritet gentemot klienten och dess styrelse (men även gentemot kollegorna på den egna byrån) för att rapportera om bristerna i revisionsberättelsen. Om detta är kännetecknande för hög revisionskvalitet, kan man reflektera över vad revisorer kan göra för att bli ännu bättre.

I kapitel 2 diskuteras detta genom att frågan om hur revisorer förhåller sig till innovation behandlas. Industriella företag tvingas vara innovativa för att uppnå konkurrensfördelar på sina respektive marknader och på så sätt säkerställa långsiktig överlevnad. Hur fungerar detta när det gäller revisionen? Vilka drivkrafter leder utvecklingen på

revisionsområdet? Hur påverkar den alltmer internationellt harmoniserade regleringen förnyelsen i revisorsyrket?

I vems intresse arbetar revisorn?

I kapitel 3 breddar vi bilden från att i första hand omfatta kapitalmarknadsperspektivet. Vi diskuterar här mer ingående revisorns utmaningar när det gäller att tjäna allmänintresset, *public interest*. Inom ramen för detta ställer vi frågor om revisorns framtida roller förutsatt de förväntningar som finns på revisorn och de drivkrafter som spelar särskild roll för revisorsprofessionen. En övergripande fråga i kapitlet är att definiera vem revisorn arbetar för. Kontrollaktieägare som är representerade i styrelsen kan uppfatta att revisorn arbetar för styrelsen och egentligen vill (eller borde vilja) hjälpa styrelsen, medan en representant för statlig tillsyn kan uppfatta att revisorn är (eller borde vara) helt extern och instrumentell när han eller hon granskar om företaget följer tillämplig lagstiftning och övrig reglering, utan hänsyn till hur företaget påverkas av revisorns rapporter. Man kan också tänka sig att revisorn fokuserar på sitt egenintresse, vilket kan vara att tjäna pengar oberoende av några högre ideal. I kapitlet analyseras vad som händer i mötet mellan potentiellt motstridiga drivkrafter: affärsmässiga överväganden kontra revisorsprofessionens logik och ägarnas intresse kontra allmänintresset. Vi diskuterar vilken roll revisorn får beroende på vilka drivkrafter som dominerar och definierar fyra olika idealtyper: styrelse revisorn, investerare revisorn, tjänstemannarevisorn och affärsutvecklingsrevisorn.

Hur påverkar utvecklingen inom redovisningsområdet revisorernas arbete?

Kapitel 4 handlar om hur utvecklingen inom redovisningsområdet, det vill säga normgivning, tillämpning och tillsyn, påverkar revisorernas arbete. I dag ger redovisningen förvisso inte samma möjligheter att skapa dolda reserver som tidigare, men IFRS innebär paradoxalt nog att fler poster än tidigare påverkas av företagsledningens bedömningar (se Hellman 2008, 2011). Sådana poster är svåra att revidera och ger utrymme för överdrivet aggressiv eller försiktig redovisning. Kapitlet tar särskilt fasta på hur revisorer förhåller sig till principbaserade redovisningsstandarder. Vad krävs för att dessa standarder ska följas när revisorerna granskar den finansiella rapporteringen?

Hur utformas en rapportering som är till gagn för både insiders och outsiders?

I kapitel 5 fokuserar vi på en särskild aspekt av revisionen, nämligen revisorns rapportering till kapitalmarknaden. Trots att revisionsberättelsens utformning har utvecklats över tiden har kritiken mot rapporteringen bestått. Det har delvis handlat om att revisorernas rapportering inte förmått överbrygga det så kallade förväntningsgapet, det vill säga att användarna av de finansiella rapporterna förväntar sig mer av revisorerna än vad de faktiskt levererar. Vidare finns det en kritik som går ut på att revisorerna inte informerar öppet i revisionsberättelsen om vad de faktiskt har funnit vid sin granskning. Det gör att beslutsfattare på kapitalmarknaden inte får ett tillräckligt informationsunderlag för att bedöma företagsrelaterade risker. Man talar här om ett så kallat informationsgap. I kapitlet beskrivs den historiska utvecklingen av revisorernas rapportering fram till det förslag till ändrad revisionsberättelse som nyligen lagts fram (ISA 701, Exposure Draft). Enligt detta ska ett urval av den tidigare icke-offentliga informationen från rapporteringen till styrelse och revisionsutskott infogas i revisionsberättelsen. Förslaget medför därmed en mer direkt koppling till de rapporter med upptäckta brister och åtgärdsförslag som revisorerna lämnar till sina klienter, så kallade *management letters*. I kapitlet diskuteras hur denna utveckling förhåller sig till den svenska bolagsstyrningsmodellen och svensk praxis i dag.

Hur ser revisorns relationer till övriga bolagsorgan ut i praktiken?

Relationen mellan revisor och klient har blivit allt viktigare över tiden, och att vara klientorienterad innebär bland annat att vara öppen för att lösa klientens problem. Många revisorer känner säkert igen sig i den bilden – uppfattningen att revisorn ska skapa klientnytta förefaller ha utvecklats till en allmänt accepterad retorik i branschen. Detta är intressant mot bakgrund av att kontakterna mellan klient och revisor sker på flera olika nivåer i klientens organisation och på revisionsbyrå. De uppfattningar som revisorn ger uttryck för på styrelse- och ledningsnivå är produkter av ett omfattande arbete på lägre nivåer. I kapitel 6 redovisas empiriska resultat från en svensk studie av interaktionen mellan revisor och klient på olika hierarkiska nivåer. I kapitlet diskuteras också den särskilda roll som revisionsutskotten har fått i detta sammanhang.

I det avslutande kapitlet återkommer vi till bokens övergripande

tema om hur revisorer kan möta utmaningen att balansera klient- och insiderintressen mot transparent informationsgivning till kapitalmarknaden inom ramen för en bolagsstyrningsmodell som så tydligt gör en skillnad mellan insiders och outsiders. Vi återkommer också till de frågeställningar som respektive kapitel belyst och sammanfattar våra slutsatser. Vår förhoppning är att med den här boken bidra till att lyfta fram centrala frågor om den svenska bolagsstyrningsmodellens utveckling med fokus på revisorns roll.

Referenser

- Agnblad, J., Berglöf, E., Högfeldt, P. & Svancar, H. (2002). "Ownership and control in Sweden: Strong owners, weak minorities, and social control", i Barca, F. & Becht, M., *The Control of Corporate Europe*, s. 228–258, Oxford: Oxford University Press.
- Aguilera, R.V. & Jackson, G. (2003). "The cross-national diversity of corporate governance: Dimensions and determinants", *Academy of Management Review*, 28(3), s. 447–465.
- Aktiespararna (2011). "Green Paper: The EU Corporate Governance Framework", Remissvar.
- Arndt, C. & Oman, C. (2006). *Uses and abuses of governance indicators*, Development Centre Studies, OECD.
- Beyer, A., Cohen, D.A., Lys, T.Z. & Walther, B.D. (2010). "The financial reporting environment: Review of the recent literature", *Journal of Accounting and Economics*, 50, s. 296–343.
- Blake, J., Åkerfeldt, K., Fortes, H.J. & Gowthorpe, C. (1997). "The relationship between tax and accounting rules – The Swedish case", *European Business Review*, 97(2), s. 85–91.
- BooLaky, P.K. (2012). "Auditing and reporting in Europe – An analysis using country-level data", *Managerial Auditing Journal*, 27(1), s. 41–65.
- Carlsson, R.H. (2003). "The benefits of active ownership", *Corporate Governance*, 3(2), s. 6–31.
- Collin, S.-O. (1993). "The brotherhood of the Swedish sphere", *International Studies of Management and Organization*, 23, s. 69–86.
- Cooke, T.E. (1989). "Disclosure in the corporate annual reports of Swedish companies", *Accounting and Business Research*, 19(74), s. 113–124.
- Davidson, S. & Kohlmeier, J.M. (1966). "A measure of the impact of some foreign accounting principles", *Journal of Accounting Research*, 4(2), s. 183–212.
- Dunn, J. (1996). *Auditing. Theory & Practice*, andra upplagan, Prentice-Hall.
- Fristedt, D. & Sundqvist, S.-I. (2008). *Ägarna och makten i Sveriges börsföretag*. Stockholm: SIS Ägarservice AB.

- Gilson, R.J., (2006). "Controlling shareholders and corporate governance: Complicating the comparative taxonomy", *Harvard Law Review*, 119(6), s. 1642–1680.
- Henrekson, M. & Jacobsson, U. (2003). "The Swedish Model of Corporate Ownership and Control in Transition", IUI Working Paper Series No. 593, Stockholm: IUI, The Research Institute of Industrial Economics.
- Henrekson, M. & Jacobsson, U. (2011). "The Swedish Corporate Control Model: Convergence, Persistence or Decline?" IUI Working Paper Series No. 857, Stockholm: IUI, The Research Institute of Industrial Economics.
- Hellman, N. (2005). "Can we expect institutional investors to improve corporate governance?", *Scandinavian Journal of Management*, 21, s. 293–327.
- Hellman, N. (2008). "Accounting conservatism under IFRS", *Accounting in Europe*, 5(2), s. 71–100.
- Hellman, N. (2011). "Analysis of changing institutional environments, new accounting policies and corporate governance practices in Sweden", i: Krivogorsky, V. (red.), *Law, Corporate Governance, and Accounting: European Perspectives*, New York: Routledge.
- Jonnergård, K. & Kärreman, M. (2004). "Board activities and the denationalization of ownership – The case of Sweden", *Journal of Management and Governance*, 8, s. 229–254.
- Jonnergård, K., Kärreman, M. & Svensson, C. (2004). "The impact of changes in the corporate governance system on the boards of directors – Experiences from Swedish listed companies", *International Studies of Management & Organizations*, 34(2), s. 113–152.
- Jonnergård, K. & Larsson, U. (2007). "Developing codes of conduct: Regulatory conversations as means for detecting institutional change", *Law and Policy*, 29(4), s. 460–492.
- Jönsson, S. (1991). "Role making for accounting while the state is watching", *Accounting, Organizations and Society*, 16(5–6), s. 521–546.
- Kollegiet för svensk bolagsstyrning (2011). "Yttrande över EU-kommissionens Grönbok om bolagsstyrning i EU".
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F. & Shleifer, A. (1999). "Corporate ownership around the world", *Journal of Finance*, 54(2), s. 471–517.
- Lekvall, P. (2011). "Kommande EU-reglering av bolagsstyrning i finansiella institut – en kritisk granskning från svensk utgångspunkt", *Finansmarknadskommittén, Rapport nr 6*.
- Murphy, T., O'Connell, V. & hÓgartaigh, C.Ó. (2013). "Discourses surrounding the evolution of the IASB/FASB Conceptual Framework: What they reveal about the 'living law' of accounting", *Accounting, Organizations and Society*, 38(1), s. 72–91.
- Rajan, R.G. (1992). "Insiders and outsiders: The choice between informed and arm's-length debt", *Journal of Finance*, 47(4), s. 1367–1400.

- Randøy, T. & Nielsen, J. (2002). "Company performance, corporate governance, and CEO compensation in Norway and Sweden", *Journal of Management and Governance*, 6, s. 57–81.
- Shleifer, A., & Vishny, R.W. (1997). "A survey of corporate governance", *Journal of Finance*, 52(2), s. 737–783.
- Sillén, O. & Västthagen, N. (1962). *Balansvärderingsprinciper*, sjunde upplagan, Stockholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- Svenskt Näringsliv (2011). Remissvar Grönboken: The EU corporate governance framework – COM (2011) 164.
- World Economic Forum (2012). "The Financial Development Report 2012", World Economic Forum, Genève.

2. Thinking differently: making audit innovation the new practice standard?

The auditing profession around the world is currently facing unprecedented criticism. It is accused of failing to protect investors, creditors and other users of financial statements when there is a business failure or large fraud. Legal actions have been brought which have resulted in auditors having to pay significant damages or, agree to expensive out-of-court settlements. Quite apart from the economic impact of these cases and the high cost of professional liability insurance, is their impact on the reputation of our profession for strict standards, high integrity and moral courage. We have defended ourselves by claiming that we are too often innocent victims or scapegoats and that, knowingly or unknowingly, people have come to expect too much of the auditor. I suggest that a significant defence that an auditor can make is that he/she has adhered to auditing standards established in an international forum, by leaders in the profession, which have received international acceptance.

The purpose of this chapter is to raise questions and stimulate debate about the development of international auditing practice and its implications for the auditing profession. Why this focus? On one level it is possible, in today's auditing world, to believe that everything is getting, or already is, sorted out following the disruptions of the global financial crisis. We now have fully clarified International Standards on Auditing (ISAs), with many countries having formally adopted the standards. The International Organisation of Securities Commissions (IOSCO) has also given its own form of endorsement of ISAs for cross-border investment activity and the EU looks close to approving ISAs for application in all member states, having spent a considerable amount of time reviewing the case for formal endorsement.

ISAs have long been recognized by the Financial Stability Forum (now Board) as one of its 12 standards and codes for financial stability, while the World Bank has actively promoted ISAs in its formal Reports on Standards and Codes (ROSCs), reports which since the late 1990s have reviewed financial governance and accountability in (primarily) developing nations. We routinely talk of an international regulatory architecture in which bodies, such as the IAASB, are a significant component and we can see how a broad mix of these regulatory bodies relate to each other through a complex range of interlocking or embedded relationships and shared commitments to enhance global financial transparency, governance and accountability (see Humphrey and Loft 2009; Humphrey et al 2009). Such bodies increasingly serve to drive forward agendas concerning notions of audit quality, as recently demonstrated by the IAASB in its exposure release on an audit quality framework (see IAASB 2013).

This said, there is also a niggling sense of disquiet that things are not as orderly or as developed as they seem; that something is missing in the response to crisis and the type of criticisms evident in the quotation at the start of this chapter. What are the roots of this disquiet? And is it of sufficient significance to reflect critically on the international development of the auditing function? Persuasive grounds for answering in the affirmative include the fact that the above quote is not a formal reflection on the global financial crisis that started in 2007/2008, nor a 2002, post-Enron commentary. It is part of a report presented to the XIII World Congress of Accountants in Tokyo, Japan, in October 1987 by Justin Fryer, the, then, chair of the International Auditing Practices Committee (IAPC), the body that subsequently became the IAASB.

Adherence to international standards on auditing may still be a significant defence for the auditing profession when questioned about auditor performance but, it is evident that the development of such standards has not stopped the recurrence of major corporate scandals and financial crises – nor has it stopped the persistent, “standard”, questions that such events raise about levels of audit quality. This chapter builds a case for thinking differently about auditing and the pursuit of standardisation, asking whether it is possible for innovation to become the new practice standard.

Living with an expectations gap

Auditing as a discipline has lived for many years with notions of an audit expectations gap, of a sense that auditors are not working, or at least not seen or recognized to be working, to the standards expected by its key stakeholders. This is often classified by the profession as an education gap, with an accompanying claim that the reputation of the profession would be far more positive if stakeholders properly understood what it is that auditors do. The professional literature is replete with such comments, but the sheer longevity of the expectations gap suggests that it is something more than just an education gap. The recent global financial crisis is, in fact, the latest in a long, recurring, set of expressions of concern with the quality of auditing practice. If, as the UK Treasury Select Committee notably asked, auditors had been doing their job and, still, so many banks collapsed soon after having received a clean audit report, what does this say of the function of auditing and the overall "quality" of that function? The profession has produced various responses, explaining, for example, that auditors do not have the benefit of hindsight and that, given the information available at the time of issuing an audit opinion, a qualified opinion on the grounds of going concern would have been challenged by the banks receiving the reports. However, it is difficult for such responses to dispel the argument that the audit expectations gap is about the performance of auditing and not just about auditing education.

A question of standards

It is puzzling that debates over auditing expectations and performance occur continually even though we have, apparently, robust and internationally accepted auditing standards. Further, the intensity of these debates does not seem to be influenced by the nature of the standard setting regime. For instance, it could be expected that auditors are more likely to be critical of standards imposed through more external or "independent" standard setting regimes than through "self-regulatory" regimes. However, the history of the audit expectations gap suggests that professional criticism of the nature and impact of standards was more visible when the regimes were more controlled and directly influenced by the auditing profession. The recent EU Green Paper reform debate

certainly did not see the auditing profession arguing against ISAs – quite the opposite; the profession argued in favour of the EU endorsing and supporting these standards as quickly and seriously as possible.

It is particularly interesting and revealing in this regard to look at how auditing textbooks refer to auditing standards. References to standards are worded in a very matter of fact fashion, listing the current, ruling standards. The texts spend little time discussing the concept of "standards" and their apparent centrality to notions of, and the provision of, audit quality. In a UK context, for example, if one goes back to auditing textbooks from the early 1980s (when the first set of UK-based standards had just been issued) one could have expected such textbooks to explain why there was a need for standards and how auditing had managed to function for so long without them. But such a discussion usually did not take place. Auditing standards were simply in existence and auditors had to comply with them.

Furthermore, in subsequent editions of such textbooks, when auditing standards had become more prolific and national standards had been replaced by international auditing standards (ISAs), it is difficult to find any real discussion of the differential significance of standards and the way in which standards used to be referred to as stipulating minimum practice standards at levels that were very likely to be substantially lower than the current standards being applied by the larger firms. From being ahead of standards and reference to standards as codifications of practices already in existence, we have now moved to a situation in which compliance with ISAs has become an essential descriptive characteristic of an auditing firm's approach. Rather than making reference to branded, firm-specific audit methodologies, audit firms now uniformly characterize their audit approaches as being compliant with ISAs.

Further, a profession that speaks of the importance of respecting the value of individual professional judgment, also seems to have chosen to accept (and accepted without any discussion in leading auditing texts and professional journals) the notion that "an audit is an audit". Such phraseology does look more in place with a mass-manufacturing car plant, where each car coming off the production line is identical (although even here any one brand of car can have multiple variants depending on whether it is the basic model or a top-of-the range

model). Claims that “an audit is an audit” may well be helpful for standard setters, but they essentially imply that all auditors apparently know, recognize and think the same as to what is an audit. Inconveniently, users continue to have different expectations about the role and achievements of auditing!

The value-proposition of audit

The benefit of such discussions is that they invite a broader-based reflection on the audit’s value-proposition. This is often specified by the profession through phrases such as the audit “enables people to do business with confidence”, or it is “the source of transparency, or the ‘oil’ that enables financial markets to function smoothly”. The problem for the profession is two-fold. First, the acclamations as to the value of audit are ones that most frequently and visibly come from the profession and not from those for whom the audit is supposedly being provided. It is usually the auditors telling us about the value of the audit and not users and stakeholders telling the auditors about the value experienced.

Further, when things go wrong and companies collapse, it is the audit profession telling stakeholders that they do not properly understand the audit function and what auditors are doing. Secondly, the value proposition of audit is framed nowadays centrally around the information that is being audited/assured – with the resulting risk being that if the pertinence and relevance of such information declines, so, automatically does the value of the assurance function associated with/applied to it. This is something that has been increasingly raised as a concern by those critical of the way in which financial reporting rules and requirements have developed. This criticism has included arguments emphasizing the dangers of overly complex and long corporate financial reports and has noted reductions in readership levels and degrees of relevance, with evident implications for the derived value of the audit of such statements.

How innovative is audit practice?

In a world increasingly populated by independent standards and regulation, it is important to contemplate where audit innovation stands. To what degree is innovation critical to audit quality? In what innovative

ways is the audit developing in light of the global financial crisis, or has it developed in response to other crises and questions directed at the auditing profession? In a recent joint paper, we asked:

(How) has the technology and practice of auditing developed in recent years and to what extent is it comparable to technological advancements in areas like mobile telecommunications, medicine, computing and motor manufacturing? What is the equivalent advancement in the field of auditing to the smart phone, ipad, laser surgery or the hybrid/electric car? A common form of response to this question is for audit practitioners to point to information technology developments that have taken place in the audit arena. How working papers and audit files are all now electronically set up, developed and maintained. How it is now so much easier for files to be updated by individual audit team members and how any member of the team can immediately access the up-to-date version of the file. But what do all of these changes say about the level of innovation in audit as a professional knowledge base? (Humphrey et al 2013, p. 178.)

An illuminating way of considering the significance and status of audit innovation is to note that in two recent major public policy documents on audit quality produced by the lead international standard setting body (see IAASB 2011; 2013), the word innovation does not appear once. But the word quality appears a total of 86 in one document and 332 times in the other. The IAASB is not alone in this regard. For instance, a recent policy document by the Chartered Professional Accountants (CPA Canada) and the Canadian Public Accountability Board (CPA Canada/CPAB 2013) entitled "Enhancing Audit Quality: Canadian Perspectives" made no mention of innovation, while referring to quality 137 times.

Innovation in auditing is an issue I have raised on a regular basis with senior audit practitioners over recent years and their response has, on several occasions, been quite blunt. While some have referred to the above mentioned IT developments in the maintenance of audit files, a significant number responded to the request to identify a recent major innovation in auditing by stating simply that there has been, in fact, *no significant innovation* in auditing practice over the last decade or so!

When pursued further, it is evident that this is quite a controversial debating point and one that divides auditors and their regulators. Auditors claim that audit quality is now framed very much by a control orientation focused on the maintenance of, or compliance with, specified standards. It is not constructed around notions of practice innova-

tion. Auditors make reference to senior technical partners who, in the past, would have been described as scholars, but are now referred to as technicians, expert in the mass of detail embedded in auditing standards. Younger audit partners are seen as much less likely to contemplate, when facing a problematic auditing issue, reverting to "first principles" and logically deriving the appropriate action – instead, they ask their technical advisers for detailed information on "what the standard says"?

In spite of the formal promotion at public policy and standard setting levels of the importance of focusing on principles more than on than rules (and the representation of rule-dominated standards as professionally less robust than principles-based standards), the emphasis in executing an audit is acknowledged by a good number of auditors as increasingly one of following rules, check lists and other such compliance requirements. Principles-based standards and tick box-based operational auditing may be a contradiction in terms, but this is a contradiction that appears to capture many of the perceived daily realities of audit practice. Documentation is increasingly said to dominate over judgement. Routines dominate over inspiration, insight and innovation.

Such concerns and criticisms are challenged by the profession's regulators who label as "mischief making" the notion that auditors now do one audit for themselves and one audit for the regulators. They would also point out that the firms, themselves, and not the regulators, encourage the emphasis on rules and check-lists and that audit inspections would be a lot more conducive if audit staff did precisely what their firm's quality control systems require. Indeed, I have come across arguments within the regulatory and standard setting community that the big multinational audit firms have tried hard to ensure that international auditing standards mirror/encapsulate the firms' preferred risk management and control frameworks.

Contemplating auditing innovation

Calling for innovation in auditing should not be a wildly extraordinary idea. After all, there are many industries where a lack of innovation means a rapid demise, if not certain death of that industry.⁸ Pharmaceu-

---

⁸ I would like to thank my colleague, Kostas Stathopolous, for demonstrating this point through his corporate governance and executive remuneration research.

tical or electronic companies who fail to innovate, do not survive. But in the auditing profession, a lack of innovation is seemingly able to go hand-in-hand with major commercial success and longevity.

When the first set of formal auditing standards and guidelines were being developed in the UK (in the mid-1970s), it was usual for the standards to be referred to as "minimum" benchmarks, specifying a level of audit quality which could be aspirational for certain smaller firms, but a standard that was likely to have already been surpassed in the larger firms. These latter firms were ahead of the standards, instead of following in their footsteps. This sentiment, as Humphrey and his co-authors (2013, p. 166) note, was well captured by Stoy Hayward & Co's *Audit Guide* (1983) which stressed that "although our audits must be up to standard, they must not be standard" (p. iv). Nowadays, most firms characterize their audit approach as being fully compliant with ISAs but say very little as to whether they are delivering a level of quality exceeding that specified by ISAs. Likewise, they have tended to say little as to what the delivered level of quality means in practical terms and what the audit firm has done that specifically sets them apart from their close competitors.

Such observations are certainly suggestive of a shifting sense of what professionalism means in the context of auditing, not only in terms of changing "external" influences on the nature of audit work, but also as regards the key values represented by the responses to the crisis facing audit professionals. As Humphrey and his co-authors (2013) noted:

When we talk of professionalism in auditing, we routinely evoke images of independence and freedom of thought, of individuals committed to truth and justice, of reasonableness and a rationality of evidence-based judgement and an overriding commitment to and belief in transparency. However, it may be that the auditing profession, at least in recent years but arguably for many years, has adopted a very much more pragmatic and business-oriented perspective on "professionalism"; one that prioritises commercial survival over a strong and undying adherence to a "professional" code of practice (p. 180).

It was emphasized earlier that history is something that we can, and should, learn from – but with regards to the auditing expectations gap, there seems to be limited learning on the part of the profession. This is not a "time-lag" gap reflecting a shifting set of social expectations of

auditors and a profession committed to closing the gap – rather, this is a gap that persistently concerns the same issues – whether it be worries over auditor independence, the capacity of auditors to detect fraud and to produce informed and meaningful audit reports, etc.

From such a standpoint, audit looks more like a function with perennial difficulties – a function persistently trying to “improve” at the operational level – but which, for many years, has provided a regular and significant source of income (and an invaluable field-site for training young professionals in the art of audit practice) to professional firms, the largest of which are among the world’s most successful businesses. In medicine, it is possible to speak of the failure to combat certain diseases but, in general terms, the history of medicine is written as a history of success, a history of cures and breakthroughs. Similarly, in the history of transport or telecommunications, while there may be notable failures, there are invariably more striking successes.

How is the history of auditing usually retold? Internationally speaking, audit history is delineated through reference to initiatives stimulated through crises and failures, whether it be specific scandals, such as McKesson Robbins, GEC-AEI, BCCI, Enron, Parmalat, Lehman Brothers, HQ Bank etc. or notable official investigations and legislative changes, such as the Metcalf or Cohen Commissions, the Audit-Effectiveness Panel, Sarbanes-Oxley or European company directives. Periods of development are labelled according to whether they are pre- or post-crisis or pre- or post- a particularly notorious financial scandal or corporate collapse. Just think how many times reference is made to something being pre- or post-Enron. Why not describe auditing development more through references to successes rather than to failures?

Interestingly, when there is mention of success in auditing, it is often about the success of processes – such as the international endorsement of International Standards on Auditing (ISAs) or newly codified (1990s) or newly clarified (2000s) standards. As Humphrey and his colleagues (2013, p. 166) suggest, can it be that we focus more on the quality of auditing standards, than on the value of differing levels and notions of audit quality? This, in turn, raises the question as to why, rather than talking about the misplaced nature of the audit expectations gap, there is no dominant discursive emphasis on learning to appreciate overall improvements in the quality of auditing practice and on identifying

what has driven any such improvements?

It has long been said that a good way of identifying the critical core of an organisation and its purpose is to seek to study its priorities in the face of a manifest disaster. For instance, in a prison, if this question is posed to prison officers and they reply that a manifest disaster is a prisoner escaping, this does tend to undermine all the talk of the operational importance of prisoner rehabilitation and suggests that incarceration and restraint lie at the essential core of imprisonment. Ask the same question to an audit partner, and a popular response (in terms of what will count most against you in the promotion stakes) is the loss of an audit client. Likewise, talk to auditors about work processes and priorities and it is striking how infrequently they will make reference to the concept of auditor independence – especially in comparison with the risk of not keeping the client, or customer, satisfied.

Confronting the underlying constraints of the practice environment

My own lecturing experience on training programmes for auditors has also tended to reinforce the sentiment that there is something not quite right with the way in which the concept of professionalism is being constructed in practice. Academically speaking, auditing is a fascinating and exciting interdisciplinary subject, full of politics, intrigue and challenge. Yet in practice, so much training seems to be rules-based, requiring practitioners to work through all of the latest revisions to individual auditing standards and their firm's specified working procedures (paragraph by paragraph). It has always struck me as worrying, for instance, that training programmes place so much emphasis on the detailed specification of standards but do not discuss the nature of the membership of standard setting bodies, the way in which standards are set and what factors are most influential in such processes. Ironically, while typical characterisations in the profession describe auditing as "dull" and "boring", this is not the impression that I have often received when talking to senior auditors who are prepared to confide in me some of the more intricate details of their work as lead audit partners. Such conversations are not characterized by reference to specific rules; rather, they are filled with illustrations of the strength of character and wide

range of skill sets that have to be drawn upon to withstand challenges from senior company management and to ensure that the final audited accounts are presented in an accurate and insightful manner.

Such reflections invite many questions for the auditing profession. What are the consequences of practice now being much more defined by standards; standards which were at one stage the basic minimum but now delineate the broad remit of practice? To what extent is success and getting promoted within the firm dependent on being compliant, on meeting specified business targets, observing cultural requirements and not talking out of turn? To what extent are audit firm partners unduly constrained by what they can say due to concerns over legal liability? To what degree, in turn, are professional institutes constrained by having to give appropriate recognition to the views of the large firms (whose professional subscription payments provide those institutes with a very valuable revenue stream and whose partners staff, to a large degree, many of its technical and policy committees/boards)? Is the audit function in any danger of struggling in today's fast moving, technological and business environment to attract the most "creative", "brightest" and "best" individuals? Indeed, are the stereotypical images of a function, which in one context are felt to preserve its stability and viability, threatening the auditing profession's longer-term sustainability? Is a profession that allows regulators to dominate in danger of no longer being a profession, or at least a highly regarded profession?

I have discussed such issues with senior audit partners in some of the large firms and it is clear that they are capable of thinking of a whole host of advances that could be applied to audit practice. However, when asked if these would be things that they would be willing to share, in the spirit of a broad-based practice enhancement, they quickly respond that there is little economic incentive for them to do so. "Why should we give such potential competitive advantages away to others?" "What is the sense in us doing this?" Alternatively, they comment that the problem with such possible developments is determining whether there is a viable market demand. Various possible advances in practice may seem stimulating on the drawing-board but are they commercially viable? Sticking with the statutory audit function, with its ready market (albeit diminishing as audit exemption thresholds increase and the limitations and constraints on the audit are acknowledged) always seems to be the

safer play. If anything, contemplation of innovation has tended to take place more visibly in the construction of alternatives or additions to the statutory financial audit – in the creation of new “assurance services”. These services are, by definition, less tightly regulated and, therefore, more certain of providing auditors with abnormally high economic returns and the possibility to lay claim to a distinctive level of expertise.

Such commercial imperatives also come through very evidently when educational issues are raised with practising auditors. The successful recruitment of trainees is discussed in terms of how quickly they make it through the qualification process – with a growing emphasis on knowing the universities attended by those students that progress the quickest through the various organizational ranks to become partners. The profession prides itself on the difficult nature of the path to partnership, with the image that only the “best” make it. But is a training process where only a very small percentage of recruits make it to the top positions the best one for the longer term sustainability of the profession? Is it possible to see in younger generations of audit partners a more compliance, rules-oriented approach to work and a narrower outlook on educational and professional development processes? Do the elder generations appear more radical and broad-minded, more capable of thinking imaginatively and out of their normal frame of reference? Does the practice environment encourage auditors to think in silos and seldom to think across silos or beyond the context of the present and reflect on the developments of the past? When did the profession last move in ways that were not politically comfortable? When did the profession take an initiative that was in the public interest but directly against, at least in the short term, the interests of its members? And, when it did, what was the reaction of its members?

Arguably, a strong profession is one that encourages and promotes a diversity of thought, not one that constrains thought in a safe harbour of accepted “normality”? The latest advances in cancer treatments are deriving from detailed genetic analyses, which are finding that certain drugs work well on certain genetic make-ups and cautions against advocating blanket treatments on the basis of evidence from singular genetic forms. Following this, it is hard to accept the claim that a sustainable profession is one that recruits from the same “gene pool”. Doesn’t a sustainable profession have to be one that knows why individuals, who

ticked so many boxes at the initial recruitment stage, subsequently fail to make it to the top of the profession? Shouldn't the profession be one that stops living with a lack of innovation, to become one that actively promotes innovation and knows what practice innovations work and deserve to be applied on a wider scale?

Isn't it a sign of strength if a profession can accommodate a diversity of views and recognize that different sets of obligations on different parts of the profession necessitate the pursuit of differing objectives? The views of professional bodies should legitimately be expected to differ from those of the firms. Likewise, the views of the larger firms should be expected to be different from those of smaller firms. Surely what matters more than uniformity and standardization is that the quality of practice in different institutional contexts is readily visible and that interested parties know that different perspectives are not being expressed to hide a significantly different quality of practice (or to preserve unjustified claims about the quality of such practice).

A tipping point?

It can be argued that auditing is a function which will only ever attract attention in cases of "failure" – it is a "bad news" dominated function in the sense that good news (i.e., a clean audit opinion) is not news. Or that psychologically, people are expecting to be reassured through the audit and when this reassurance is not forthcoming, then a reaction is generated. Good audit quality is largely presumed; it is only when the audit fails that we want to know what happened. Alternatively, it could be argued that initiatives are on-going in terms of the commitment to promote audit quality and to advance auditing practice. For example, people could point to the work of bodies, such as the Centre for Audit Quality in the USA and the Audit Quality Forum and the Audit Futures initiative in the UK – or to the thought leadership initiatives of professional bodies, institutes and standard setting boards that have all emphasised the importance of audit firms implementing the highest possible quality control standards and governance codes.

It could also be said that the audit profession has had a lot of experience in dealing with the ups and downs of the business environment in which audit is situated and is sufficiently smart enough to know that,

while uncomfortable and far from being perfect, the profession's chosen form of strategic response and crisis management is optimal, in the sense that they are able not only to survive but to profit, in some cases, very substantially, from the environment in which they operate. While it may take a lot of effort to maintain an uneasy status quo (Fogarty et al 1991), maybe this is the rational response considering the nature of the function being provided?

To what extent is it possible to premise a counter view? Namely, that the audit profession has reached a tipping point, whereby the ruling strategy for so many years is now not only sup-optimal but also not fitting of a profession claiming to be a fundamental lynchpin providing the confidence in financial information that business and society need to conduct their affairs in an orderly and effective manner? What are the key signs of such a tipping point? The first is that regulatory authorities are now very firmly committed to audit reform, despite the fact that a number of their favoured reform proposals do have a questionable, or unproven, evidence basis. With regulators tending in their investigations to focus on situations where audits have not worked or, at least, have not complied with recommended processes, there has been a very limited promotion of audit successes and positive audit achievements. This presents us with the scenario that if regulation is the visible response to a history of (suspected) audit failings, a resulting consequence is to reinforce or emphasise such notions of failure.

The recent EU Green Paper proposals and the approach taken by the European Commission is a pertinent illustration of the shifting impetus associated with practice development (for more detailed discussion, see Humphrey et al 2011). The Green Paper clearly privileged reform of independence rules and regulations and the development of enhanced levels of competition in the audit market. However, this preference was based on a belief that was not well grounded (and not empirically demonstrated) in what specifically went wrong (if it did) with the audit. Neither was this preference based on evidence that the proposed reforms would serve to rectify any such problems and failings.

Quite evident in the Green Paper was a lack of reference to (and, by implication, lack of respect for) professional judgement. Instead, the Paper presumed that reforming regulations and adjusting (or seeking to adjust) levels of market competition, would serve to enhance or deliver

higher levels of professional judgement. But, again, this is a vague belief rather than a proven empirical proposition. The obvious alternative to trusting markets or regulations is to place trust in the professional – however, this is the essential problem for the profession in responding to such regulatory investigations. Trust has been undermined in audit professionals.

The worrying thing for the profession is that this loss of trust has been happening under an active regulatory environment. With increasingly demanding regulatory interventions and associated extensive sets of rules and regulations always likely not to be complied with by a subset of the profession, trust levels could decline even further – with such breaches exposing the profession to further criticism and the prospect of even more regulation. A regulated profession at some point stops being a profession and becomes an activity, defined by little more than its rate of compliance with a specified set of routines.

Or maybe the world of auditing is, ultimately, rather more stable and less dramatic in terms of future possible scenarios? Maybe we are better placed by expecting to muddle through in ways which make no major break with the past. Looking through the literature, one can certainly find pertinent examples from many years ago where the profession's leading, and most dynamic, representatives were still battling against regulatory efforts seeking to improve auditor independence and to constrain the services provided by auditors. For instance, there are Sir Henry Benson's very striking comments against banning auditors from providing non-audit services as far back as the early 1970s:

The provision of management consultancy and other advisory services by the accountancy profession is probably more developed in the UK than in any other EEC country. This development has come about through a growing demand on the part of the business community for independent assessments and advice which accountants by virtue of their training and expertise are particularly qualified to provide. It is the view of the accountancy bodies in the UK that it would be damaging to the profession, its clients and the community generally if restriction were to be placed on the services which the profession can offer its clients.

The services provided by practising accountants in the field of management consultancy and taxation are advisory services. In carrying them out accountants do not usurp the executive functions of the management of client companies.

Those responsibilities remain with the directors and the management of the companies concerned. The auditor does not impair his objectivity by offering advisory services for the reason that he avoids involvement in, and does not assume responsibility for, the executive operation of the business.

It is axiomatic that auditors should be independent and ensure that their objectivity is unimpaired. Objectivity is an essential quality of the qualified accountant; his training is designed to develop it, and he guards it scrupulously. The provision of other accounting services is not, in principle, a factor in determining whether he has objectivity or not.

There is, nevertheless, a body of opinion in the Commission which believes that auditing should not be combined with consultancy services. It is argued that the interests of shareholders and other third parties can only be fully protected if there is an absolute divorce between these two functions. While the accountancy bodies in the member countries are in complete sympathy with the general aim of the Commission to maintain the independence and objectivity of the auditor, we question the reasoning on which the Commission's arguments are founded. In our view (and in the view of many of the other accountancy bodies in the EEC) the premises are erroneous (*The Accountant*, 14 December 1972, p. 758).

At first sight, such a view has some very direct parallels to the debates triggered by the EU's recent Green Paper on auditing reform. However, there is a difference of spirit in Benson's comments that is worth highlighting. Benson emphasizes objectivity over independence, essentially arguing that a profession can be trusted when providing a range of valued services if it acts with balance and integrity. It could imply that, in the face of threatened regulation, the profession should be talking more of the importance of objectivity and competent, business informed judgement, than of the significance of "independent" assurance and assessment. Arguably, auditing has a role to play in enhancing confidence in corporate financial statements and the underlying strengths of reporting businesses not solely because of the notion of auditor independence, but also because of the pertinence and overall insightfulness of auditor judgement.

How has the profession apparently developed into a position in which its professionalism and quality of judgement is inherently, if not, routinely questioned? Maybe the post-Enron world left it with no alternative? Maybe independent regulation became inevitable in light of such massive corporate failures at the turn of the 21st century,

coming as they did so soon after the Asian crisis. The questions raised as to the global consistency of auditing practices within multinational audit firms and the effectiveness of self-regulatory regimes in enhancing overall global auditing standards perhaps automatically led to independent regulation. Still, such events, in themselves, do not determine the particular shape and focal point of a regulatory regime, which leaves open the question as to whether the profession has, itself, in one way or another, allowed such a regulatory regime to gain a secure foothold. Proposed regulations may be resisted strongly by the profession but once put into effect, they quickly become accepted forms of practice.

This invites questions as to whether the profession and its response to criticism have ended up with the regulatory regime it deserves. Is it in this position because of the way it chooses to organise and promote itself, wherein the ruling concept governing audit practice is more of a commercial than a professional imperative; one dominated by notions of corporate control, economic pragmatism and business survival?

The possibilities of promoting audit from the "inside looking out"

Claims and counter-claims about the contribution of the auditing function often serve to raise the question as to what the profession can do to rebuild trust. With various investigations and "thought leadership" publications on audit quality by professional accounting bodies, and with current attempts by standard setters, such as the IAASB, to expand the audit reporting format to provide more information on the work of auditors, it could be assumed that matters are suitably in hand and that the chances of a constructive future for the auditing function are high. From such a perspective, calls for innovation in auditing could be seen as underplaying the scale of reform that is currently underway. It could also be suggested that the profession does not need to pursue innovation just for the sake of it; it has to be purposeful and demonstrably linked to improved levels of audit quality.

However, while, ultimately, it is quality that counts, the spirit with which change is embraced is fundamental. Here, the reform agendas give the impression of being somewhat enforced on the profession and/or the domain of professional practice. This raises questions as to the

capacity of the profession to gain a more distinctive voice and not leave the development of audit quality in the hands of significant others?

As a society, we are investing a lot of resources in audit (and the monitoring of audit) but we still do not have a sufficiently strong appreciation of what auditors are doing and achieving in the name of audit. If there are concerns about the continuing rise of regulatory reforms "from the outside looking in", we need to start to promote understanding and reform from the "inside looking out"! We also need to think much more seriously about the intellectual (and not just ethical or commercial) values governing the auditing profession. We need to ensure that professionally qualified auditors, both in their initial and continuing professional education have a good appreciation of the history of auditing and the economic, political, social and cultural contexts in which practice has developed.

From such a standpoint, it can be argued that the profession can make more visible the achievements of audit practice, demonstrating more effectively the good work that auditors say they are doing and the impact that they are having. Likewise, it should be capable of better managing the constraints of client confidentiality and the worries of the threat of legal precedent. The profession also has the capacity to shake off the shackles of boredom, routine and standardised techniques to show, instead, real artistry and the power of the challenge provided by auditors. For a so-called public interested function, the profession surely has the ability to ensure that we know much more about its "public spirited" contribution.

Recent audit reporting reforms may well help here in giving auditors the formal capacity to say more about the nature of the audit process, the issues that gave them most concern and their key findings. However, it has to be recognised that the debate over the relative merits of short and longer form reporting is not a new one and there are arguments that would suggest that the primary purpose of the audit report is to send clear signals as to the quality and reliability of the audited financial statements rather than a vehicle for signalling audit quality. The mindset through which both the profession and users of audit reports approach such a reform is going to be critical.

In this respect, it is welcoming to note that the IAASB (2013), in its recently released exposure draft for a newly proposed standard advocat-

ing a longer form of audit reporting (ISA 701), has placed considerable emphasis on the importance of audit firms "field testing" the application of the proposed standard. It has also stressed the importance of firms feeding back to the IAASB their findings and experiences of such field testing and experimentation so that the final ISA 701 can be "both robust and workable in practice" (IAASB 2013, paragraph 19).

In terms of the pursuit of audit innovation and enhanced levels of audit quality, however, it also has to be recognised that audit regulators are going to be significantly influenced and governed by considerations of compliance with standards/regulations. For example, in its first ever global survey of inspection findings (covering 22 national audit inspection bodies), the International Forum of Independent Audit Regulators (IFIAR) concluded that more needed to be done to improve the consistency of auditor performance. Its findings confirmed that audit firms need to improve their quality control and oversight systems (not least because many findings were found to recur year after year), with a lack of professional scepticism being seen to be a significant performance issue as well as a possible causal factor underlying many inspection findings.

An important feature to note with respect to IFIAR's report is the adopted definition of an inspection "finding". This is defined as:

a significant matter where the auditor did not perform sufficient work to meet the applicable auditing standards and other related requirements. A finding should not be interpreted to imply that the financial statements were necessarily materially misstated (IFIAR 2012, p. 6).

IFIAR also chose to emphasise that the data presented in its report should be seen as indicative rather than definitive, noting that while some inspected engagements had more than one "finding", many had none at all. IFIAR's report amounted to a survey of inspection findings and, significantly, "did not seek information regarding instances where auditors had met the required professional standards" (ibid. 2012, p. 5), leaving IFIAR to emphasise that the survey was "not a balanced scorecard" (p. 5).

The challenge for the profession is quite clear – when IFIAR calls for greater consistency in auditor performance, it is not a call that the profession can ignore, especially when IFIAR says that its survey results will be of use to other regulators, standard setters and policy makers.

But, at the same time, there is an issue of balance to deal with – and if IFIAR and other such regulatory bodies are not going to address this, then it is clear where the responsibility for action lies. Put simply, the profession has in its own hands to do more to show where auditing works, where audit practice is innovative, not just describing how practice is in compliance with standards, but, instead, where it is better than "standard". But can the profession seize the agenda?

In assessing the profession's position in this regard, a further pertinent matter to consider is the nature of strategic developments in the arena of audit quality being pursued in the US by the Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB), especially as PCAOB reforms can have a significant propensity to travel in terms of informing international regulatory debate. Building on the recommendations of the 2008 report by the US Department of the Treasury's Advisory Committee on the Auditing Profession (ACAP), the PCAOB has established, as a priority project for 2013, a plan to develop audit quality indicators (AQIs) and to track such measures with respect to domestic global network firms over time (see PCAOB 2013).

Essentially, the approach drafted in the paper prepared by the staff of the Office of Research and Analysis (OFA) (and for which much of the groundwork is acknowledged as already being underway in terms of tracking and analysing certain metrics) is to provide a "balanced scorecard" of a portfolio of 10–20 measures covering the quality of audit inputs, processes and results, with the portfolio of measures being tested for their relevance and robustness (in terms of observed correlations between input and process measures and audit results). Indicative operational input measures include: the ratio of partners to staff; average years of experience; levels of industry expertise; percentage of work outsourced to service centres; chargeable hours and training hours per professional; and excessive turnover levels of audit personnel.

In terms of process measures, the OFA staff paper anticipates the PCAOB monitoring indicators such as: the number and substance of firm leadership communications on audit quality and investors' interests; the results of anonymous staff surveys of an audit firm's "tone at the top", hiring, training, supervision and remuneration policies; compliance rates with independence rules and standards; the content of firms' marketing materials and the extent to which they are consistent with

a commitment to audit quality and independence; average compensation rates for audit partners and managers and compensation trends for partners prematurely rotated off/replaced on an audit assignment; test scores for newly implemented competency assessments and the emphasis placed on technical competence and fortitude in partner and manager evaluation and compensation processes; the number and size of auditor resignations; the percentage of clients assessed as high risk; the ratio of audit staff to partners; and the level of firm investment in infrastructure supporting quality auditing.

With respect to "results", the OFA staff paper identified metrics such as: the frequency and market impact of restatements; the number of audit reports that appropriately and/or inappropriately included a going concern opinion; the quality of audit reporting on internal controls associated with financial reporting systems; results of surveys of audit committees regarding the quality of auditor communications; trends in litigation cases against audit firms and trends in practice protection costs; the number and nature of (and trends in) internal quality reviews, PCAOB inspection findings and enforcement actions; and trends in and impact of reported frauds.

The AQI project was set in train by ACAP because it found that "audit firms provide limited information on audit quality to the public, particularly to audit committees and investors" (PCAOB 2013, p. 26). ACAP also believed that requiring audit firms to provide such AQI's would not only serve to improve audit quality but also stimulate competition amongst audit firms and enhance PCAOB oversight of such firms (ibid. 2013, p. 27).

The chairman of the PCAOB, James Doty, recently spoke at an ICAS' memorial speech of the audit market as "flirting with stagnation", as it was being regarded as an obligatory compliance function, best obtained at the lowest cost and viewed as "largely irrelevant to the investment process because of a lack of information and difficulty in discerning the difference between one audit and another" (see *Accountancy Age* 2013). In another speech to the Harvard Law School Forum on Corporate Governance and Financial Regulation, in May 2013, Doty observed that "significant factors have combined to deter the profession from innovating the audit to meet public demand" (pp. 2–3). Among key causal factors he included the way the statutory audit franchise had

shielded the profession from the risks of obsolescence and not given them a natural incentive to evolve their work. He lamented the restricted way in which the profession views the audit function, citing the work and views of University of Chicago economist, Luigi Zingales, who had said recently: "I don't know exactly what accountants are supposed to do, because every time I talk to an accountant, they're not supposed to do what I expect them to do."

Underpinning Doty's sense of a global concern with the audit function is:

the fact that regulators around the world have found that "auditors are too often accepting or attempting to validate management evidence and representations without sufficient challenge and independent corroboration". In particular, regulators have called for improvements in key areas – the sufficiency and appropriateness of audit evidence, auditors' professional scepticism, and auditors use of other auditors and experts (*Accountancy Age* 2003, p. 3).

Doty went on to list a range of initiatives that the PCAOB was pursuing, concluding that:

We may never have needed the external audit more. Yet the audit has, in the minds of some, become a commodity to be obtained from the lowest cost provider. We need the audit profession to compete on quality more than price. We need a profession that is revered for insight and clarity, not box-checking (ibid. p. 5).

With PCAOB Board member, Lewis H. Ferguson, having recently been elected as the chair of IFIAR for 2013–2015 and the PCAOB now firmly committed to playing a leadership role in IFIAR (see PCAOB 2013), the work of the PCAOB can be expected to be of a continuing significant international influence. Indeed, IFIAR's current strategic work plan includes "an examination of measures of audit quality and studying how the governance structures and business models of large auditing networks contribute to, or detract from, audit quality" (see IFIAR 2012).

Such declarations, strategies and commitments pose an immediate question as to how well placed the auditing profession is in terms of responding to such challenges. In this regard, it can be noted that there are some profession-led initiatives placing the subject of innovation

as their central or core *raison d'être*. For instance, the Audit Futures initiative has recognised that our:

society and the audit profession are both at a crossroads and we want to take this opportunity to develop a vision of audit that best serves society. Our approach is from the shared understanding that no single individual or organisation has the answers to the complex problems we are facing today. It is essential that before we think about answers, we find the right questions. We need to build our shared vision of the future and to acknowledge that there is no one right solution but several feasible pathways that could take us there. The first phase of Audit Futures is about convening a diverse multi-stakeholder community, building our collective intelligence, refining our vision for audit of the 21st century, and defining the pathways we can take to deliver these goals (Audit Futures 2013).

In a similar fashion, the CPA Canada/CPAB (2013) report identified that a "significant opportunity for the future of the audit is to develop a comprehensive plan to stimulate and integrate global thinking and practice to demonstrate and enhance the value of the audit" (p. 37), acknowledging that crucial factors needing to be factored into any such plans include (a) gaining a better understanding of what constitutes audit quality and (b) the role that the culture of an audit firm plays in enhancing audit quality (*ibid.*).

These matters were also addressed, albeit from a different perspective, in a recent Institute of Chartered Accountants in England and Wales' (ICAEW 2013) report on reliability and the role of the auditor. The report saw real dangers if the only public response to the perceived failure of reputational intermediaries such as auditors was to subject them to increased regulation and to look to build trust in emerging intermediaries such as public oversight bodies – "this can lead to a vicious spiral in which successive crises lead to a succession of failed reputational intermediaries, ever tighter regulation and the long-term erosion of public trust" (p. 21). To avoid such a "destructive" cycle, the report concluded by recommending that the role of a reputational intermediary:

must surely be seen as an evolving one: a role that requires a commitment to reliability, constant learning, engagement and a willingness to respond to public perceptions and adapt to change. Failures will continue to happen – reputational intermediaries are powerless to stop this – but it is how they are seen to anticipate and respond to failures that will determine whether they can secure long-term trust. Is such a vision realistic? (*Ibid.*)

This closing question as to the realistic nature of such a vision was left unanswered by the ICAEW but it is a critical question to address, and probably, from the perspective of the auditing profession, one that is not easy at present to answer in the affirmative given the mindsets that appear to dominate the practice environment in which audit work is undertaken. A powerful illustration of this is provided by Bedard et al (2010) in considering how the global network firms assess and manage audit quality within their practices. An extract from their paper is purposeful in demonstrating how the dominant cultural emphasis is one of inspection and control/compliance orientation:

Changes in the professional auditing environment in the past decade have caused audit firms to consider how to improve their practices in order to reduce the number of audit failures; improve internal consistency with existing firm and professional policies and procedures regarding GAAS and GAAP; and reduce and avoid negative results in the PCAOB inspection process. /.../ All of the global network firms have expanded the quantity and quality of their internal inspections since the Sarbanes-Oxley Act was passed in 2002. These inspections number in the hundreds of engagements annually *and exceed the number of PCAOB inspections within each firm by a multiple of four or five*. Most firms follow the practice of reviewing each partner periodically, with more frequent inspections occurring if a risk-based analysis of the engagement, engagement personnel, client or industry warrant particular scrutiny, or if concerns or problems had been raised or uncovered as a result of prior inspections (Bedard et al 2010, p. C16, emphasis added).

In such a practice environment, audit quality is defined by notions of inspection, monitoring and compliance. A broader rhetoric of audit quality may well be characterised by talk of principles and the strength of independent, professional judgement, but the realities of practice are dominated by a concern with compliance with standards and/or standard procedures. Further, this is a practice environment in which there does not appear to be a ready or distinct divide between firms and regulators in their commitments to a compliance culture, with regulators (as we have seen above, in a US context) encouraging firms to compete on quality not box ticking and audit firms' own inspections out-numbering external inspections (PCAOB) by a multiple of four or five.

While recognising the existence of potentially competing and conflicting rhetorics and change-drivers, the audit practice environment,

overall, does seem to be considerably removed from a working environment readily conducive to practice innovation and creativity of thought. The dominant focus is arguably one intent on avoiding deficient performance or justifying existing performance. Audits in compliance with standards or audits that set new standards of excellence are not ones that are of central concern; audit quality improvement looks to rest more in making deficient audits "standard", not making standard audits "better". This is a state of affairs that could be classified as the "innovation imbalance" in the audit quality balanced scorecard – and is one that needs rectifying.

Additionally, while the above referenced audit quality frameworks and thought pieces speak of the need or desire to "improve" audit quality and highlight ways to do this, the persuasiveness of their appeal is significantly reduced when it is recognised that the recommended areas of improvement in audit quality dimensions prove to be pretty static – covering similar sets of past issues, such as the need to close the expectations gap, to strengthen the tone at the top in audit firms, to make central to the firms' culture commitment to quality, independent auditing.

Improvement in this sense is not innovation, it is almost bordering on a sense of "catch-up", of rectifying the (same) errors of the past. Such a tendency is also evident in the way in which such policy documents place emphasis on the role of inspections and inspection findings in stimulating audit quality improvements. Firms are told to study such processes and reports closely and to learn from them – suggesting that the primary driving force behind what counts as practice development are the regulators, rather than the profession itself.

Thinking differently about audit – making innovation the audit practice standard

It is of residing concern that after a considerable amount of activity in developing new governance codes for audit firms and enhancing communications between auditors, audit committees and prudential regulators in the five or so years following the outbreak of the global financial crisis, we have gained no substantially greater knowledge or insight into the practical quality and value of the work of auditors from what the profession has told us.

Of critical importance here is the need to change (or bolster existing efforts to change) ruling attitudes within the profession regarding the pursuit of quality enhancement in auditing; to enable a more visible and broad-based commitment to creative action on the part of the profession. This could be expected to incorporate deliberations regarding new constructions of audit and new audit approaches; audit "prototypes" (or "concept cars" as one of the big firms described a prior attempt) which the statutory audit function could subsequently adopt or incorporate. Creative action, though, does not have to be restricted to normative contemplations of future "ideal" audit forms, but can also involve more constructive and critical reflection on current audit achievements – as recently illustrated by Smith-Lacroix and his co-authors (2012) in their work considering the practical experiences of contemporary auditors and the extent to which the auditor's jurisdiction is being eroded in an increasingly market values-oriented financial reporting regime.

There is scope to talk more publicly about what auditors do and how they have performed on recent audit assignments – better explaining what auditors have done in the cases of companies affected significantly by the recent financial crisis, or talking more explicitly about where audits have worked best. There is room for enhancing insight into the type of audit activities, decision making and achievements that routinely remains invisible to stakeholders and users. A working mantra could be to declare that if audit quality is invisible it is so because the profession wants this to be the case. There is always a likelihood of encountering concern as to how the provision of visible examples of high or superior quality audit work could provide lawyers, and others wishing to take action against the profession, with valuable benchmarks with which to contrast the profession's performance when audits fail.

There may also be arguments that client confidentiality requirements inevitably constrain what auditors can reveal about the audit work they undertake. However, confidentiality can be preserved by sophisticatedly presented anonymous cases of audit practice, and the way in which international audit reporting standards are developing is certainly pushing in the direction of making audit judgements more visible. Indeed, if the profession believes in its own standards of practice, it is not difficult to suggest that it should be setting performance levels reflecting the heights of professional attainment – not the, metaphorical, "bargain basement".

While it may be an aid to standard setters and regulators in terms of the development of standards and determining the scope and focus of regulatory inspections, terms such as "an audit is an audit" are inherently anti-innovative. They represent audit in an unduly uniform and ultimately static view, which is strange given that it is a function with a longstanding expectations gap and a history of struggles to "improve" understanding of the audit and standards of auditor performance. Likewise, if we are serious about the importance of audit quality, we have to stop operationalising the concept in restrictive ways, wherein the pursuit of enhanced audit quality is dominated not by making quality audits better but by avoiding "deficient" levels of quality. So in thinking what a profession has to do in order to move, in the words of Öhman and his co-authors (2006), from "doing things right" to "doing the right things", we have to contemplate audit in a more open, less standardised fashion. Instead of saying an audit is (just) an audit, that one audit should be the same as any other, we must think differently about auditing.

In a world where innovation has not been strong or dominant, one anticipated response from the profession to such calls could be a request for greater detail as to what is meant by the term innovation and for the provision of more specific examples of what innovation should look like in auditing. This, however, would fundamentally be missing the point of a call for innovation. Innovations are unexpected, they have the capacity to surprise, to break new ground, to stimulate new thinking, processes and products; collectively, innovation can serve to make our lives better and more fulfilled. Innovation is something that an auditing profession, heralded for recruiting the brightest and the best, should be doing as a matter of course – attracting the nation's talented individuals and empowering them to innovate, not constraining them through ever extensive (internal and external) monitoring and inspection regimes.

Likewise, the capacity of innovation to make life better for individuals and society at large (OECD 2010) is certainly something that a profession committed to serving the public interest should be embracing. Formal definitions of innovation, such as that provided by the OECD, recognise four types of innovation – product innovation, process innovation, marketing innovation and organizational innovation. What would an audit look like that was fundamentally different (and more effective) than the audits that we have come to know as an

audit? What processes and procedures would auditors undertake to deliver such audits in smarter, sharper and more distinctive ways? How could we promote the audit function in novel, new ways, which do not rely on clichéd appeals to audit as being "boring" or, at best, "strangely" interesting? How could we restructure audit firms in ways that challenge existing hierarchies and modes of behaviour and empower people employed in such firms to contemplate the previously "unthinkable"?

All of these are fascinating questions and, while they may not be accompanied by ready prepared answers, they are connected by one overriding message. In a world so committed to standards and standardisation, the auditing profession could do a whole lot worse than to make innovation the new (audit) practice standard!

References

- Accountancy Age* (2013), 19 April.
- Audit Futures (2013), <http://auditfutures.org/strategy/>, downloaded 11 November 2013.
- Bedard, J.C., Johnstone, K.M. & Smith, E.F. (2010), "Audit quality indicators: A status update on possible public disclosures and insights from audit practice", Commentary, *Current Issues in Auditing*, Vol. 4, No. 1, pp. C12–C19.
- Chartered Professional Accountants of Canada (CPA Canada) and the Canadian Public Accountability Board (CPAB) (2013), *Enhancing audit quality: Canadian perspectives conclusions and recommendations*, CPA Canada/CPAB, Toronto, 30 May.
- Fogarty, T.J., Helan, J. B. & Knutson, D. L. (1991), "The rationality of doing 'nothing': Auditors' responses to legal liability in an institutionalized environment", *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 2, Issue 3, September, pp. 201–226.
- Humphrey, C., Kausar, A., Loft, A. & Woods, M. (2011), "Regulating audit beyond the crisis: A critical discussion of the EU Green Paper", *European Accounting Review*, Vol. 20, No. 3, pp. 431–457.
- Humphrey, C. & Loft, A. (2009), "Governing audit globally: IFAC, the new international financial architecture and the auditing profession", in Chapman, C.S., Cooper, D.J. & Miller, P.B. (Eds.), *Accounting, organizations, & institutions, essays in honour of Anthony Hopwood*, Oxford University Press, Oxford, pp. 205–232.
- Humphrey, C., Loft, A. & Woods, M. (2009), "The global audit profession and the international financial architecture: Understanding regulatory relationships at a time of financial crisis", *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 34, Nos. 6–7, pp. 810–825.

- Humphrey, C., Samsonova, A. & Siddiqui, J. (2013), "Auditing, regulation and the persistence of the audit expectations gap", in van Mourik, C. & Walton, P. (Eds.), *The Routledge companion to accounting, reporting and regulation*, Routledge, Abingdon, Oxon, pp. 163–183.
- ICAEW (2013), Reliability Matters: Reliability and the Central Role of the Auditor, Audit and Assurance Faculty, ICAEW, London, <http://www.icaew.com/-/media/Files/Technical/Audit-and-assurance/audit-quality/audit-quality-forum-reliability/tecplm11915-reliability-web.pdf>, downloaded 11 November 2013.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2013), *Reporting on audited financial statements: Proposed new and revised international standards on auditing (ISAs)*, IAASB, New York, July.
- International Forum of Independent Audit Regulators (IFIAR) (2012), *2012 Summary report of inspection findings*, IFIAR, London, 18 December, <http://www.ifiar.org>, downloaded 11 November 2013.
- OECD (2010), The OECD Innovation Strategy: Getting a Head Start on Tomorrow, OECD, Paris, <http://www.oecd.org/sti/inno/theoecdinnovationstrategygettingaheadstartontomorrow.htm#TOC>, downloaded 11 November 2013.
- Öhman, P., Häckner, E., Jansson, A.-M. & Tschudi, F. (2006), "Swedish auditors' view of auditing: Doing things right versus doing the right things", *European Accounting Review*, Vol. 15, No. 1, pp. 89–114.
- Public Company Oversight Board (PCAOB) (2013), *Standing Advisory Group Meeting: Discussion – Audit Quality Indicators*, Washington, 15–16 May, <http://pcaobus.org/News/Releases/Pages/04302013.aspx>, downloaded 11 November 2013.
- Smith-Lacroix, J.-H., Durocher, S. & Gendron, Y. (2012), "The erosion of jurisdiction: Auditing in a market-value regime", *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 23, No. 1, pp. 36–53.
- Öhman, P., Häckner, E., Jansson, A.-M. & Tschudi, F. (2006), "Swedish Auditors' View of Auditing: Doing Things Right versus Doing the Right Things", *European Accounting Review*, Vol. 15, No. 1, pp. 89–114.

3. Framtidens revision – fyra idealtyper

Företagsskandaler och finanskriser har eldat på oron för att investerare i ökande utsträckning kommer att undvika placeringar i börsnoterade företag. Ett sådant minskat förtroende skulle kunna innebära en flykt från kapitalmarknaden, lägre likviditet och högre kapitalkostnader. Detta i sin tur skulle kunna innebära en sämre fungerande aktiemarknad, färre investeringar och i förlängningen lägre välfärd. En slutsats som har dragits av dessa möjliga samband är att bolagsstyrningen inte enbart är en fråga för aktieägarna. Detta gäller inte minst de företag som anses vara av allmänt intresse, vilka typiskt sett är börsnoterade företag och finansiella företag (Regeringskansliet 2012). Inte minst på den europeiska arenan har nya regleringsförslag motiverats av att förtroendet för aktiemarknaden är för lågt.

Ett av många initiativ för att stärka förtroendet för aktiemarknaden är EU-kommissionens förslag till en ny förordning för revision av företag som är av allmänt intresse. I sin redogörelse för bakgrunden till förslaget beskriver EU-kommissionen krisen:

Mellan oktober 2008 och oktober 2009 användes 4 588,9 miljarder euro av skattebetalarnas pengar för att hjälpa banker, och sådant stöd utgjorde 39 procent av BNP för EU 27 år 2009¹. Med tanke på detta står det helt klart att alla komponenter i finanssystemet behöver förbättras (Europeiska kommissionen 2011a, s. 2).

EU-kommissionen går från denna beskrivning till att i nästa stycke konstatera att grundliga revisioner är centrala för att återställa förtroendet på marknaderna. Trots att en direkt koppling mellan en starkare

revisionsreglering och minskat bankstöd visserligen kan ifrågasättas, står det klart att EU-kommissionen anser att revisionen har ett stort inflytande på förtroendet för aktiemarknaden. Det går kanske till och med att tolka EU-kommissionens vilja att reglera revisionen som ett utslag av att de har lyssnat till revisionsbranschens förespråkare och anammat idén om att revision är en central aktivitet på kapitalmarknaden. Detta är något som revisorsprofessionen länge har hävdad. Exempelvis menade Graham Ward, före detta ordförande för den internationella revisorsorganisationen, International Federation of Accountants (IFAC), att revisionen är en samhällskritisk verksamhet:

What I have learned is that we share a common objective: creating an investment climate of trust around the world. Creating an investment climate of trust is vital to economic development and to stability in countries of every size, in every part of the world and at every stage of development (Ward 2006, s. 1).

Bilden av revision som ett fundament för förtroendet för kapitalmarknaden har kontinuerligt förts fram av företrädare för revisorskåren. Det är inte ovanligt att det är just förtroende som beskrivs som revisionens *slutprodukt*. Den brittiske redovisningsforskaren Michael Power har kallat revisorsprofessionen för ”förtroendets väktare” (Power 1997). EU-kommissionens reformförslag avseende regleringen av revision pekar på den centrala roll som revisionen anses ha för kapitalmarknaden.

I ett läge där intresset för och uppmärksamheten på revision indikerar att revisionen är avgörande för en fungerande aktiemarknad, och att det samtidigt finns ett tryck på att förändra revisionen, är det rimligt att fråga sig vart revisionen är på väg. Ambitionen med detta kapitel är att peka på några möjliga framtida scenarier för revisionens inriktning. Kapitlet tar utgångspunkt i två olika men relaterade frågor som aktualiseras i EU-kommissionens förslag till nya regler för revisorer och revision. Den första frågan handlar om i vems intresse revisionen genomförs. Det faktum att EU-kommissionen föreslår fler regleringar av revisionsverksamheten kan i sig sägas fastställa att revisionen inte enbart är en ägarfråga utan snarare något som ska förstås som ett allmänintresse.

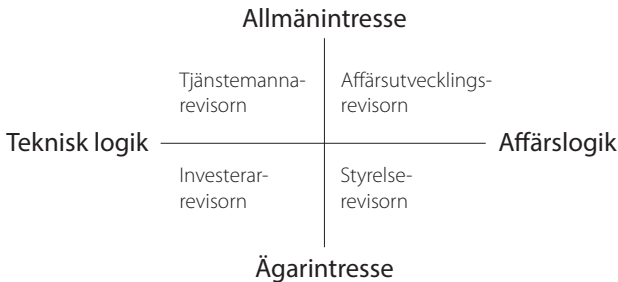
Den andra frågan handlar om hur revisorer ska välja mellan att *göra saker rätt* och *göra rätt saker*. Det är en frågeställning som vi i det här kapitlet kopplar till spänningen mellan att låta revisionen styras av

en så kallad teknisk logik eller av en affärslogik. I praktiken relaterar denna fråga till revisionens innehåll, utförande och även finansieringen av revisionstjänster.

Utifrån dessa två frågor mejslar vi i kapitlet fram fyra möjliga idealtypen för revisorsprofessionen: tjänstemannarevisorn, investerarevisorn, styrelsevisorn och affärsutvecklingsrevisorn. I figur 3.1 illustreras dessa idealtypen utifrån de två övergripande frågorna.

Att skapa idealtypen är ett sätt att använda förenklade beskrivningar som understryker vissa utmärkande drag på ett sådant sätt att idealtypen, trots att den sällan går att finna empiriskt, kan bli en standard mot vilken empiriska observationer kan förstås (George och James 1994). De idealtypen som vi presenterar här är stiliserade roller som framtagits för att kunna peka på spänningar och möjligheter för revisionen i framtiden. Sannolikt går det alltså inte att hitta fall där en revisionsbyrå endast består av exempelvis ”styrelserevisorer”, men klassificeringen tjänar till att illustrera vilka dilemman, utmaningar, påtryckningar och vägval som revisorskåren står inför. Idealtypen framställs med hjälp av och hänvisning till tidigare forskning om revision. Ambitionen är att denna klassificering ska bidra med begrepp som vi kan använda för att diskutera olika scenarier för framtidens revision.

Vi börjar med en diskussion om dimensionen ägarintresse–allmänintresse genom att beskriva revisorsprofessionens utveckling. Därefter preciserar vi den andra dimensionen, teknisk logik–affärslogik, genom ett resonemang om den spänning som finns mellan rollen som en aktör som framför allt företräder revisionsbranschen och en revisorsroll

Figur 3.1 Fyra roller för revisorsprofessionen.

som anpassar sig till kundens önskemål om revision av företaget. När dimensionerna är utredda presenterar vi de fyra stiliserade rollerna och diskuterar vad en utveckling mot respektive idealtyp skulle innebära. Avslutningsvis diskuterar vi vad de olika idealtyperna kan få för konsekvenser för den svenska bolagsstyrningen.

Revision – i vems intresse?

Utvecklingen av revisorsyrket kan ses som ett uttryck för den ökade efterfrågan på ekonomisk redovisning och revision. De tidigaste exemplen på revision sammanföll med att allt fler skrän utvecklades i syfte att övervaka att medlemmarna inom respektive skrä inte utförde otillåtna uppgifter eller bröt mot kontrakt (Watts och Zimmerman 1983). Ända fram till mitten av 1800-talet var revisorerna utsedda ur ägargruppen (det Watts och Zimmerman kallar lekmannarevisorer) och var alltså inte bara ägarrepresentanter utan *de facto* ägare. Detta ändrades i samband med att konkurslagstiftningarna utvecklades och redovisningen blev alltmer komplex: det ansågs inte längre rimligt att en ägare kunde fylla revisorns kostym. Dessutom började företagen växa och ledningarnas potentiella makt öka. Det ställde större krav på att den finansiella rapporteringen till ägarna var korrekt. Watts och Zimmerman drar slutsatsen att även om institutionella förhållanden som lagstiftning stärkte revisorsprofessionen, var revisionen till syvende och sist en tjänst som efterfrågades av ägarna oavsett reglering. Den moderna revisionen med professionella och oberoende revisorer växte fram med början under andra hälften av 1800-talet. Den kan ses som en fortsättning på ett slags kontroll av de kontrakt som rörde ansvar och befogenheter som fanns mellan ägare och ledning.

I och med att företag i allt större utsträckning organiserades som aktiebolag minskade företagets beroende av enskilda ägare, och företagen fick ökade möjligheter att finansiera den tillväxt som nya innovationer, produkter och marknader erbjöd. Men utvecklingen medförde också att den anställda företagsledningen, och även ett begränsat antal enskilda större ägare, fick ett informationsövertag gentemot det stora flertalet ägare med mindre aktieposter. Det uppstod därmed en efterfrågan på företagsledningen att den skulle avge en tillförlitlig och återkommande redovisning av företagets ekonomiska förvaltning, ställning och

resultat. Detta delvis för att aktieägarna skulle kunna utkräva ansvar av företagsledningen, men också för att företagsledningen skulle kunna påvisa sina prestationer för aktieägarna.

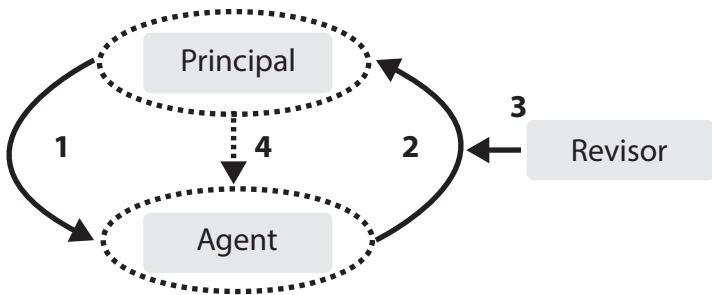
Det är rimligt att påstå att Watts och Zimmermans historiska studie av revisionens roll i företag har spelat och spelar en central roll för hur man ser på revisorns roll i bolagsstyrningen. Som grund för sin analys använder Watts och Zimmerman agentteorin, i vilken olika aktörers egenintresse hjälper till att förklara de kontroll- och bonussystem som används i bolagsstyrningsmodeller. Agentteorins främsta ikoner, Jensen och Meckling, utgår från att det finns två typer av aktörer i bolagsstyrningen, *principalen* (ofta ägaren) och *agenten* (ofta ledningen). De definierar relationen mellan dessa på följande sätt:

a contract under which one or more persons (the principal(s)) engage another person (the agent) to perform some service on their behalf which involves delegating some decision making authority to the agent. If both parties to the relationship are utility maximizers, there is good reason to believe that the agent will not always act in the best interests of the principal. *The principal can limit divergences from his interest by establishing appropriate incentives for the agent and by incurring monitoring costs designed to limit the aberrant activities of the agent* (Jensen och Meckling 1976, s. 308, vår kursivering).

Att kräva finansiella rapporter kan alltså ses som en möjlighet för ägaren att minska sitt informationsunderläge i förhållande till ledningen. Problemet, enligt Watts och Zimmerman, är att rapporten också behöver granskas för att säkerställa att principalen har ett tillförlitligt beslutsunderlag och att inte ledningen – ur egenintresse – rapporterar felaktigt. Utifrån denna syn på bolagsstyrning är kostnaden för revision – granskningen av de finansiella rapporterna – en del av de kostnader som ägarna har för att kunna upptäcka kontraktsbrott.

Revisorerna: mitt emellan ägarna och ledningen

Ovanstående historiska bakgrund lyfter fram revisionen som en produkt av aktieägarnas efterfrågan. Tankebanan består av följande steg och illustreras i figur 3.2: (1) principalen ger agenten möjligheter att förvalta och utveckla resurser; (2) agenten rapporterar om hur resurserna förvaltats; (3) revisorn kontrollerar huruvida rapporten är tillförlitlig och

Figur 3.2 Revisorn i relationen mellan principal och agent.

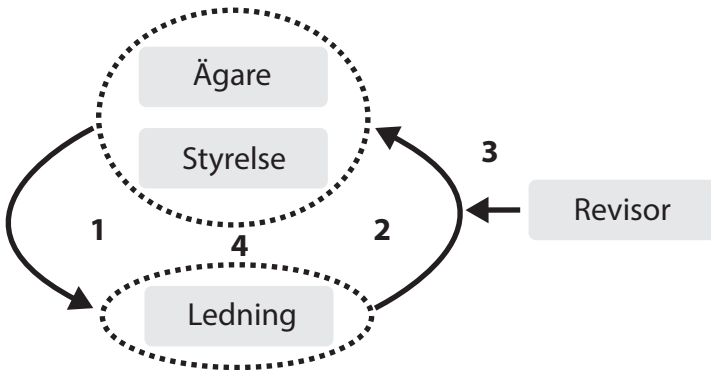
(4) principalen har möjlighet att utvärdera agentens agerande. Denna utvärderingsmöjlighet gör att principalen kan utkräva ansvar på exempelvis årsstämman, men har även en indirekt påverkan genom att ledningen antas vara medveten om att ägarna kommer att agera om de inte är nöjda.

Det är agent–principal-modellen som ligger till grund för bolagsstyrningskoder men också för andra typer av regleringar och normeringar. I bolagsstyrningssammanhang likställs aktieägarna med principalen, eller i praktiken årsstämman (som är aktiebolagets högsta beslutande organ och det formella forum där aktieägarna utövar sitt inflytande), och ledningen ses som agenter. Bilden kompliceras dock något eftersom ägarna utser en styrelse som svarar för bolagets organisation och förvaltningen av bolagets angelägenheter, vilket stipuleras i aktiebolagslagen.

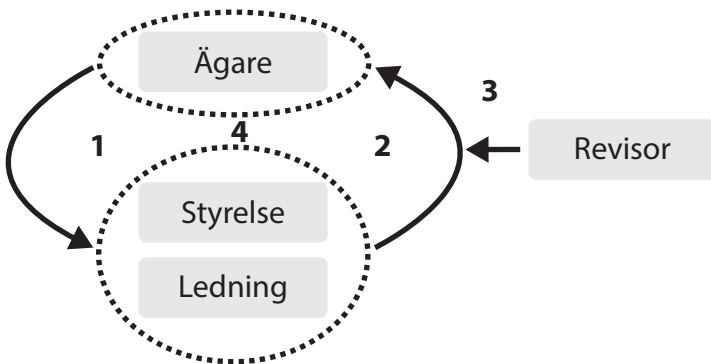
En central fråga är huruvida styrelsen ska ses som en agent eller en principal i bolagsstyrningssammanhang. Hill och Jones (1992) menar att bägge perspektiven är teoretiskt möjliga. Antingen betraktas styrelsen som en aktör som delar ägarnas intresse, och är alltså en principal, eller också ses den som en aktör som ska utvärderas av ägarna, det vill säga en agent. Aktiebolagslagen ger styrelsen ett stort beslutsmandat, men detta mandat begränsas i förhållande till årsstämman. Därför kan man se på styrelsen som agent i förhållande till årsstämman och samtidigt som principal i förhållande till bolagets ledning. Av detta följer att utifrån ett ägarperspektiv ska styrelsens och ledningens aktiviteter revideras av revisorn, men också att utifrån ett principalperspektiv ska ägarna och styrelsen tillsammans revidera ledningen. Dessa olika synsätt påverkar

vårt sätt att se på revisorns roll i ett agentteoretiskt perspektiv (se figur 3.3 och 3.4).

I den svenska bolagsstyrningskoden är det uppenbart att styrelsen ses som agent och bolagsstämman som principal till vilken revisorerna ska rapportera sina iakttagelser. Detta skulle innebära att det är figur 3.3 som bäst illustrerar kodens perspektiv. Å ena sidan är det tydligt uttryckt i aktiebolagslagen att det är ägarna (via bolagsstämman) som

Figur 3.3 Styrelse som agent.

Figur 3.4 Styrelsen som principal.

styr bolaget genom att utse styrelsen⁹ och att det är revisorn som ska granska bolagets årsredovisning och bokföring samt ledningens och styrelsens förvaltning. Å andra sidan innebär skrivningen om de uppgifter som styrelsens revisionsutskott har en potentiell modifiering av revisorns roll gentemot styrelsen. I aktiebolagslagen § 6a står att revisorn ska ”rapportera till revisionsutskottet om viktiga omständigheter som framkommit vid revisionen. Detta gäller särskilt för brister i bolagets interna kontroll av den finansiella rapporteringen.”

Revisionsutskottet ska också granska och övervaka revisorns opartiskhet och självständighet (aktiebolagslagen § 49b). Formuleringarna i aktiebolagslagen om revisionsutskott pekar på att det också går att se styrelsen och dess utskott som en principal (figur 3.4). Dessa olika perspektiv på vem som är agent påverkar förstås hur revisorn ska förhålla sig till styrelsen.

Revisoryrket: en profession?

Oavsett hur relationen mellan agent och principal ser ut ställs krav på att revisorn ska vara oberoende. Den brittiska revisorsorganisationen The Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW) har sammanfattat problematiken på följande sätt:

Auditors act as agents to principals when performing an audit and this relationship therefore brings with it similar concerns with regard to trust and confidence as the director–shareholder relationship, prompting questions about who is auditing the auditor (ICAEW 2005, s. 11).

Problemet som ICAEW belyser i sin rapport är att revisorerna också har ett egenintresse. De kan därför själva ses som en agent. En indikation på revisorernas egenintresse är att revisorsprofessionen kontinuerligt utvecklat professionella branschorganisationer för att stärka sin position (Willmott 1986; Humphrey och Moizer m.fl. 1992; Lee 1995). Genom att slå sig samman har revisorerna kunnat utveckla professionen och bli en stark aktör.

Detta började tidigt: de första redovisnings- och revisionsorgani-

9 I aktiebolagslagen § 8 står det att grundregeln är att styrelsen utses av årsstämman men att det i bolagsordningen får föreskrivas att en eller flera styrelseledamöter ska utses på annat sätt.

sationerna bildades i Skottland 1853, följda av likadana i England på 1870-talet. Dessa embryon till professionella organisationer verkar ha uppstått som en följd av de ekonomiska och organisatoriska förändringar som den industriella revolutionen ledde till, men också som ett svar på konkurrenstrycket och professionens behov av att utmärka sig själv som den aktör som kunde presentera en enhetlig syn på redovisning. Andra länders revisorer följde i skottarnas och engelsmännens fotspår, och många revisorsorganisationer initierades under andra halvan av 1800-talet. Den första svenska revisorsorganisationen grundades 1899. Sedan dess har revisionen utvecklats och professionaliserats genom en kombination av självreglering (exempelvis genom samarbeten i revisorsorganisationer) och lagstiftning. Detta är typiskt för professionaliserade yrkeskåror. O'Dwyer menar att revisorererna måste presentera sin profession som att de arbetar i allmänintressets tjänst eftersom de har fått ett legalt monopol för sin verksamhet:

A fundamental element of professionalism is the claim to disregard or at least subordinate self-interest in service of the public interest, as professionals are perceived as possessing an explicit obligation to act in the public interest (O'Dwyer 2001, s. 32).

Professioner karaktäriseras av att de ofta har starka branschorganisationer, gemensam kunskapsbas, institutionaliserade utbildningskrav, krav på särskild auktorisation samt att arbetet de utför är relativt självständigt och kvalitetssäkras genom kollegialt samarbete. Professioner innebär ofta både makt och prestige. Tack vare höga inträdeskrav är de exklusiva. Professioner åtnjuter också ofta en privilegierad ställning i samhället genom lagstiftning, som i viss utsträckning reglerar både efterfrågan på och innehållet i tjänsten. Professionslitteraturen (till exempel Abbott 1988) pekar på att idealet för klassiska professioner är att betydelsen av den monetära ersättningen för arbetet nedtonas. Som exempel nämns ofta läkare och vetenskapsmän.¹⁰

Krav på revision kom in i lagstiftningen mycket tidigt: i Frankrike i mitten av 1860-talet, i Tyskland 1870 samt i Sverige 1895, för att ge några exempel. Lagkraven på revision som infogades i olika länders

¹⁰ Just den idealistiska delen av professionsdefinitionen har använts för att ifrågasätta bilden av revisorsyrket som en profession eller ens en semi-profession. Diskussionen om gränserna för vad som är en profession är intressant, men förs inte här.

bolagslagstiftning skyddade i första hand ägarna. Lagstiftarna såg förmodligen också tidigt att även andra intressenter hade behov av revision av den ekonomiska redovisningen. Watts och Zimmerman (1979, s. 275) menar att lagstiftare generellt sett tenderar att beskriva lagstiftning som att den är i allmänhetens intresse eftersom ”väljarna kommer sannolikt inte att stödja politiska åtgärder som har andras självintressen som sitt uttalade syfte”.

Revisionen och allmänintresset

Av förarbetena till den svenska aktiebolagslagen 1895 framgår att revisionen ska skydda såväl aktieägare som kreditgivare. Dessutom, menar exempelvis Larsson (2005), har den svenska revisorskåren haft en tydlig roll i samhällets tjänst. Larsson visar att professionen tidigt fick betydelse på grund av ”ett långsiktigt politiskt projekt att öka den statliga kontrollen över ekonomin och bekämpa ekonomisk brottslighet” (a.a., s. 127). Aktiebolagslagens krav på att revisorn ska rapportera om bolaget inte har fullgjort sin skyldighet att betala skatt kan ses som ytterligare ett exempel på att staten har kopplat revisionen till statsmaktens funktioner och därigenom tydligt visat att revision också är av allmänt intresse. En första betraktelse är således att den moderna revisionen utvecklats som en tjänst som ägarna efterfrågat och sedan också kommit att bli en samhällsresurs som både politiker, ägare och långivare kan dra nytta av.

Att revisionen skulle vara något mer än aktieägarnas verktyg är alltså inget nytt. Under 1930-talet argumenterade vissa forskare för att revisorn skulle spela en större roll i den offentliga sektorn och bidra till att skattebetalarna fick bättre information (se till exempel Scovill 1934). Synen på företagen som något mer än ägarnas angelägenhet kom också tidigt fram i redovisningslitteraturen, där flera forskare menade att många företag blivit så stora att det inte var rimligt att se redovisning och revision av dessa som något annat än det allmännas intresse (se till exempel Littleton 1933; Greer 1938). Greers uttalande från den tiden skiljer sig nog inte så mycket från dagens debatt:

It seems to be quite generally accepted today that in a complex industrial and commercial society such as ours the progress and position of our great corporations is a matter of public concern (Greer 1938, s. 335).

Revisionen, tillsammans med god redovisningsstandard, ansågs vara en angelägenhet för samhället. Argumentet för detta var att ägarna inte skulle ha kontrollmonopol på företagens redovisning och revision, eftersom detta var något som i praktiken påverkade hela samhället. Detta förhållande benämns ofta som revisionens allmänintresse, och dagens motiveringar av revisionens betydelse är ungefär desamma.

Men definitionen av allmänintresse skiljer sig åt. Den bredaste definitionen har den internationella revisorsorganisationen IFAC,¹¹ som i ett policydokument skriver att "IFAC defines the public interest as the net benefit derived for, and procedural rigor employed on behalf of, *all society in relation to any action, decision or policy*" (IFAC 2012, vår kursivering). IFAC delar upp allmänheten i tre olika nivåer: ägare/investerare, kunder/leverantörer och skattebetalare/politiker/allmänhet, samt drar slutsatsen att alla har nytta av en fungerande revision.

Men finns det inte någon konflikt mellan allmänintresset och ägarintresset? Det är fullt möjligt att de två intressena ofta sammanfaller, men det finns också situationer där de kolliderar. När det till exempel gäller beslutssituationer som förväntas påverka samhällsekonomin negativt, samtidigt som beslutet förväntas påverka ägarna positivt, kan man misstänka att det allmännas intresse skiljer sig från ägarnas. En av de mest debatterade frågorna under de senaste åren har varit bonusar till anställda i ledande ställning i banker. Vi kan tänka oss att ägarna är villiga att stimulera till ett ökat risktagande från bankens centrala aktörer genom att höja den rörliga ersättningen, samtidigt som andra intressenter i samhället och dess representanter, såsom politiker, har en annan riskpreferens och inte vill att banken ska öka risktagandet. En liknande problematik kan finnas i frågor som gäller miljö och infrastruktursatsningar. Även om ägarintresset ofta sammanfaller med allmänintresset kan alltså skilda bedömningar av risk, externa effekter och tidsaspekter få betydelse. Om revisionen görs i det allmännas intresse är det inte det specifika företagets risk och de nuvarande ägarna som ska prioriteras när intressen står mot varandra.

Allmänintresset ska dock inte sammanblandas med företagets intressenter. Intressentmodellen är det teoretiska ramverk som brukar

¹¹ IFAC beskriver syftet med sin verksamhet på följande sätt: IFAC är redovisnings- och revisorsprofessionens globala organisation vars syfte är att tjäna allmänintresset genom att stärka professionen och bidra till framväxten av starka internationella ekonomier.

användas för att peka på att företag har utbyte med fler aktörer än med ägarna (Donaldson och Preston 1995). I intressentmodellen definieras intressenterna av just det faktum att de drivs av sina egna intressen, och en typisk uppdelning mellan intressenter är den som görs mellan anställda, kunder och ägare. Till skillnad från den förhandling och det utbyte som företaget har med sina intressenter är offentlig reglering av en demokratiskt vald församling ett uttryck för allmänintresset. Man kan säga att allmänintresset är det jämkade intresset mellan olika intressenter.

Lees (1995) historiska studie om revisorernas relation till idén om allmänintresse belyser att frågan om allmänintresset varit central för revisorer under en lång period. Revisorernas framgång med att uppnå och behålla positionen som en profession med uppdraget att vara väktare för förtroendet på kapitalmarknaden, bygger på att professionen har lyckats med att dels övertyga allmänheten om att revisionen görs i samhällets intresse, dels övertyga ägarna om att det är värt att skaffa den legitimitet för företaget i allmänhetens ögon som revisionen skapar. Ofta betraktas allmänintresset och ägarintresset som helt överlappande. Uttrycket ”det som är bra för Volvo är också bra för Sverige”, som ibland tillskrivs förre finansministern Gunnar Sträng, illustrerar att allmänintresset och ägarintresset inte behöver ses som skilda intressen. Dagens debatt i finanskrisens spår handlar dock åtminstone delvis om att forskare, reglerare och journalister ifrågasätter att detta alltid är fallet. I stället verkar argumentet vara att reglering behövs för att hantera de fall där intressen konkurrerar och denna intressekonflikt kan få stora ekonomiska konsekvenser.

Revisionens innehåll

Den andra frågan som EU-kommissionen ställer sig handlar om innehållet i revisionen. En god utgångspunkt för att diskutera detta område är en svensk studie i vilken 82 revisorer intervjuades (Öhman m.fl. 2006). Revisorerna kom från både stora och små revisionsbyråer och fick bedöma 14 så kallade revisionsobjekt, till exempel en delårsrapport, internpriser och attestrutiner i 12 olika dimensioner på en sjugradig skala. Därutöver ställdes mer öppna intervjufrågor. Forskarna fann att revisorerna i viss utsträckning verkade ha övergett uppdraget att

skydda investerare och andra externa intressenter och att de i första hand uppfattade sig som ansvariga mot sin klient, med andra ord företagsledningen eller styrelsen, och sig själva.

Efter att studien genomförts bjöds två referensgrupper samt en expertpanel bestående av revisorer och företrädare för olika intressenter in till seminarier för att diskutera forskningsresultaten:

At the seminar with the expert panel, representatives of the shareholders expressed the need for more independent auditors, that is, auditors with integrity who are not afraid of questioning managers and who are willing to start a dialogue with investors. The representatives of the accounting and auditing professions were, however, more interested in discussing the fact that laws and recommendations had become more detailed and that there is a risk that in the future auditors will be expected to act more like lawyers when auditing accounting information (Öhman m.fl. 2006, s. 107).

Spänningen mellan en affärslogik – det som Öhman och hans medförfattare (2006) skulle beskriva som en tendens att fokusera på att ”göra rätt saker” – och en teknisk logik – det som samma författare kallar ”att göra saker på rätt sätt” – är känd i forskningslitteraturen (se exempelvis Lee 1995; Friedman och Lyne 1997; Friedman och Lyne 2001; O’Dwyer 2002; Greenwood och Suddaby 2006). Den tekniska logiken, som också hänger ihop med den stereotypa bilden av revisorn som en ”omutbar siffernisse”, karaktäriseras av att hög kvalitet definieras av de regler som professionen utvecklat. Inte minst är oberoendet i relation till klienten, men också till ägarna, centralt då den tekniska logiken förutsätter att det är revisorsprofessionen som bedömer tjänstens kvalitet.

Affärslogiken, som hänger ihop med den allt vanligare bilden av revisorn som en affärspartner, karaktäriseras av att revisorerna arbetar för att byrån ska kunna leverera flera tjänster och lösa fler av klienternas problem. Revisorerna ska naturligtvis beakta den tekniska logiken, men det är minst lika viktigt att den egna byrån, ägarna, revisionsutskott och andra intressenter är övertygade om (den höga) kvaliteten. I en artikel om kvalitet i revision beskriver Klarskov Jeppesen övergången från teknisk logik till affärslogik genom att tala om hur revisionen omdefinierat sitt fokus:

The redefinition taking place is about creating a financial audit that focuses more on business risks and business processes than the old audit, thereby creating an opportunity to deliver ideas to improve the future performance of the auditee as a part of the audit. With the new audit approach Arthur Andersen & Co. can now claim that "our clients look to us for value-added services – and we deliver" (Klarskov Jeppesen 1998, s. 520).

Just det faktum att revisionsbyråer bytt fokus samt erbjuder andra tjänster än själva revisionen framhåller EU-kommissionen som ett problem: det är ett hot mot oberoendet (Europeiska kommissionen 2010; 2011). Det är tveklöst så att frågor om oberoende är viktiga för att förstå skillnaden mellan den tekniska logiken och affärslogiken. Samtidigt finns det forskare som menar att uppdelningen mellan teknisk logik och affärslogik är något av en chimär. Enligt dessa författare bygger affärslogiken på att det finns en teknisk logik – de menar att oberoende, objektivitet och integritet är grunden för framgång i affärsmässig mening (Cooper och Robson 2006). Med tanke på att revisionsbyråer är kommersiella verksamheter är det dessutom rimligt att det finns ett fokus på lönsamhet och extra försäljning. Sådana aktiviteter kan tyckas vara artfrämmande från revisorns uppgift att som extern part skapa förtroende för det reviderade företagens ekonomiska rapportering, men finansiell styrka och stabilitet kan vara nödvändig, dels för att faktiskt klara av att förlora kunder, dels för att kunna utveckla teknisk kompetens.

Den tekniska logiken tillskrivs företrädesvis den gamla traditionella revisorsrollen. I en historisk studie av revisorsprofessionens utveckling i Kanada (Greenwood och Suddaby 2006) karaktäriseras denna traditionella profession av att den:

- styrs kollegialt
- organiseras genom uppdelning av kompetenser
- internt bedömer redovisnings- och revisionskompetens som avgörande för karriärutveckling
- undviker att utkräva ansvar för individuella revisorers agerande
- prioriterar värden som objektivitet och integritet

Den tekniska logiken har alltså under lång tid setts som ett kitt för professionen, och det har varit viktigt för revisorerna att kontinuerligt skola in nya revisorer så att de följer samma norm. Dessa normer utvecklas ofta genom socialiseringsprocesser, visar flera empiriska stu-

dier (Anderson-Gough och Grey m.fl. 2005; Kosmala och Herrbach 2006). Khalifa och hennes medförfattare (2007) menar att när den tekniska logiken dominerar tenderar revisorerna att hålla frågan om egendefinierad revisionskvalitet högt. Typiskt sett är det frågor som dokumentation, reglering, kvalitetsstandarder, oberoende, transparens och antal revisionsleverantörer som återkommer i den diskussion som hör till den tekniska logiken.

Greenwood och Suddaby menar dock att det har skett en förändring inom professionen. De beskriver detta som en institutionell förskjutning från en teknisk logik mot en affärslogik. De menar att anledningarna till att den traditionella siffernisselogiken har ifrågasatts, och till och med lämnats, är:

- ekonomiska motiv (sjunkande lönsamhet har gett anledning att söka nya marknader)
- omodern styrning (revisionsbyråernas klienter har förändrat sitt sätt att styra sina organisationer och detta har också påverkat de stora revisionsbolagen)

I linje med Greenwoods och Suddabys beskrivning av idén om vad som är god revision i dag, visar Anderson-Gough och hans medförfattare (2000; 2001) att nyrekryterade revisorer får veta att det är för klienternas skull de arbetar sent på kvällarna, att det är i relation till klienternas bedömning av prestation som karriären utvecklas och att det dagliga arbetet är centrerat runt frågor om klienterna. Flera forskare är bekymrade över utvecklingen. I en studie av hur revisorer presenterat sig själva före och efter Enronskandalen drar Carnegie och Napier (2010) slutsatsen att revisorsprofessionen är hotad om den väljer att anamma affärslogiken. De noterar att i Australien lockas studenter i annonser att välja revisorsyrket eftersom det leder till framgång i näringslivet. Det oroar författarna:

Does the business professional stereotype make entrepreneurship a "boulder" for modern accountants and their professional associations, leaving education, expertise and ethics as professional "pebbles"? If so, are the large accounting firms [...] in a position where they can renegotiate social contracts on terms that preserve the more traditional professional ideals merely as facades behind which their economic interests may be allowed to dominate? (Carnegie och Napier 2010, s. 374.)

Även om det finns många tillfällen då affärslogiken och den tekniska logiken inte står i konflikt, finns det lägen där just denna spänning kan väcka frågor om vad revisorer ”egentligen gör”. Spänningen mellan en affärslogik, som enligt Carnegie och Napier innebär en risk för att revisorerna förlorar sin status, och en teknisk logik, som innebär en risk för att revisorerna förlorar sin relevans och sina affärsmöjligheter, är en spänning som revisionsbyråerna måste hantera.

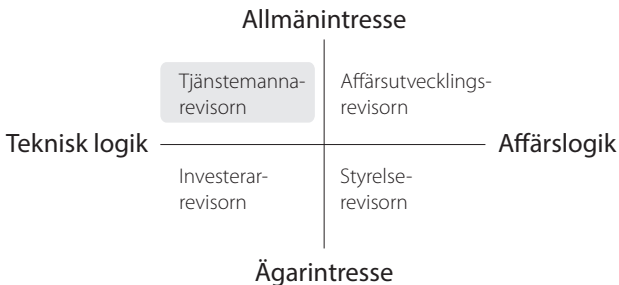
Spänningen mellan teknisk logik och affärslogik kan tyckas överdriven, och det borde vara möjligt för revisorerna att anamma bägge perspektiven och balansera dem. Samtidigt, menar Cooper och Robson, kvarstår risken att affärslogiken kan tränga undan den tekniska logiken och vice versa. Balansakten är inte trivial, och det är detta som kritiker, exempelvis Europeiska kommissionen, reagerat på.

Fyra idealtypiska revisorer

De två frågor som hittills diskuterats i kapitlet, det vill säga i vems intresse revisionen sker och hur den ska gå till, visar att det finns ett par möjliga scenarier att utreda. Om det är revisorskåren själv som äger frågorna återstår att se. Klart är att det finns ett antal olika positioner som revisorerna kan inta, vilket har illustrerats i figur 3.1 på sidan 63.

Tjänstemannarevisorn

Den första idealtypen kallar vi *tjänstemannarevisorn*. Tjänstemannarevisorn karaktäriseras av två ledstjärnor: han eller hon arbetar för

Figur 3.5 Tjänstemannarevisorn.

allmänintresset, och det är den tekniska logiken som dominerar i genomförandet av revisionen. Tjänstemannarevisorn är oberoende av – och kanske till och med distanserad från – ledningen. Detta innebär att ägarna å ena sidan kan räkna med att revisorn inte närmar sig ledningen eller de insiders som kan vilja ha extratjänster utträttade – det finns inga incitament för revisorerna att vara bolagets affärspartner. Å andra sidan kan ägarna också räkna med att revisorerna inte ser ägarna som sina uppdragsgivare. Tjänstemannarevisorn är distanserad från ägarna eftersom ägarnas preferenser ses som ett intresse bland många.

Denna position skulle sannolikt innebära att revisorn finansieras av ägarna, men utses av det offentliga. En variant av detta finns redan nu i och med att Finansinspektionen kan utse särskilda revisorer för företag som står under tillsyn. Larsson (2005) visar i sin historiska studie av relationen mellan staten och revisorsprofessionen på att frågan om att förstatliga revisionen var uppe till debatt redan när 1944 års aktiebolagslag diskuterades. Enligt Larsson gick inte beslutsfattarna hela vägen och i stället för ett förstatligande av revisorerna tillgodosågs kraven på offentlig kontroll genom att en statlig auktorisation av revisorer infördes. Debatten återkom under 1960-talet:

New arguments for state-appointed auditors performing tax control and for a broadened administration audit – focused on social and socioeconomic aspects – were framed in terms of ”industrial democracy” (Larsson 2005, s. 131).

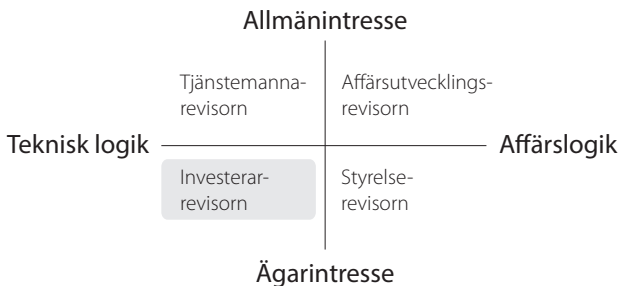
Allmänintresset – då formulerat som företagsdemokrati – spelar nu återigen en allt större roll för hur reglerare förstår revisionens *raison d'être*. Detta är inte minst tydligt i de rekommendationer och regleringsförslag som kommer från transnationella aktörer, exempelvis EU och det internationella samarbetsorganet för tillsynsmyndigheter av finansiella marknader, IOSCO. Dessa aktörer har framför allt allmänintresset i fokus, om än på olika sätt. Dessutom är frågan om oberoende den enskilt viktigaste frågan, och därför är också den tekniska logiken i fokus för dessa organisationers förslag. Argumentet är att det är just en mer regelorienterad revision som kan återställa förtroendet för kapitalmarknaden.

I EU-kommissionens grönbok ”Revisionspolitik: Lärdomar från krisen” (Europeiska kommissionen 2010) och därefter i kommissionens förslag till ändring av revisionsdirektivet (Europeiska kommissionen 2011a) och ny förordning om revision i företag av allmänt intresse (Europeiska

kommissionen 2011b) föreslås regleringar av marknader för att undvika marknadskoncentration. Med fler aktörer förväntas högre konkurrens och lägre priser. EU-kommissionen vill undvika att hamna i en så kallad *too big to fail*-situation, det vill säga en situation där staten tvingas stödja företag eftersom en konkurs skulle hota det ekonomiska välbefindandet för fler än ägarna. Tjänstemannarevisorn blir i dessa förslag en aktör som i grunden påverkas av dels en allt hårdare konkurrens, dels lagstiftning. En alternativ lösning på de problem som tjänstemannarevisorn är ett svar på skulle kunna vara att ta bort revisionstjänsterna från den öppna marknaden. På samma sätt som annan granskningsverksamhet som samhället anser vara viktig, till exempel inspektion av kärnkraftverk och skolor, skulle revisionsfunktionen kunna införlivas i myndighetssfären. Detta kan tyckas som en osannolik utveckling, men ju viktigare politiker och reglerare anser att revisionen är och ju mindre frihetsgrad revisorn får att utveckla affärer, desto mindre anledning finns det att revision ska vara en tjänst som ska kunna köpas på den öppna marknaden.

Investerarrevisorn

Den andra idealtypen i vår figur är den vi kallar *investerarrevisorn*. Investerarrevisorn engageras av de ägare som inte har tillgång till information som exempelvis en styrelse har. Investerarrevisorn bedriver en revision där oberoende, objektivitet och integritet är ledord för hög kvalitet (Greenwood och Suddaby 2006). Investerarrevisorn är den idealtyp som stämmer bäst överens med Watts och Zimmermans beskrivning av revisorn som ett stöd för ägarna. Investerarrevisorn utvecklades när

Figur 3.6 Investerarrevisorn.

länken mellan ägande och kontroll av företaget minskade och företagen blev tjänstemannastyrda, och är fortfarande det ideal som beskrivs i till exempel den svenska bolagskoden.

Svenska företag har traditionellt haft starka ägare med möjlighet att påverka både företagets styrelsesammansättning och kanske till och med de ledande befattningarna i företagen (se kapitel 1). De stora ägarna är således med både som ägare och – ibland indirekt – som styrelse. Dessa ägare har alltså varit insiders genom sin nära relation till styrelsen och outsiders i sin roll som aktörer på årsstämman. Den svenska modellen kan sägas stå i kontrast till den ägarmodell som beskrivs av den svenska bolagsstyrningskoden och EU-kommissionen, där ägarna i generella termer kan ses som enbart outsiders. I vår typologi är investerarrevisorn en revisor för de ägare som är outsiders.

Investerarrevisorn verkar i aktieägarnas tjänst för att se till att styrelsen och ledningen arbetar enligt ägarnas instruktioner. Detta ligger således i linje med den idé som den svenska bolagsstyrningskoden för fram – att det är aktieägarna som på årsstämman har i uppgift att fatta de viktigaste besluten. Denna revisorsroll utgår från det förhållande mellan aktieägare, styrelse och ledning som illustreras i figur 3.3, där ägaren är principalen i förhållande till styrelse och ledning som båda är agenter.

Trots att en sådan bolagsstyrningsmodell förutsätter att aktieägarna (eller i praktiken bolagsstämman) borde vara de som är mest intresserade av revisorns slutsatser, har det visat sig svårt att hitta belägg för att bolagsstämman finner revisionsfrågorna speciellt intressanta. Som ett exempel rapporterar Catasús och Gröjer (2005) att de varit på 45 bolagsstämmor och att revisorn knappt säger någonting annat än det som finns i årsredovisningens revisionsrapport och att aktieägarna sällan ställer frågor till revisorerna om revisionen. Ur ett agentteoretiskt perspektiv är detta ganska förvånande mot bakgrund av att investerarrevisorn är ägarnas förlängda arm och att revisorn sannolikt har information som outsiders saknar.

Som ägarnas förlängda arm har revisorn två huvudutmaningar: oberoendet och förväntningsgapet. Med oberoende menas här att revisorn inte står i beroendeställning till ledning och styrelse. Detta ses ofta som problematiskt eftersom (i) det är tillsammans med ledningen revisorerna utför revisionen, (ii) det är med styrelsen revisorn resonerar och rapporterar, (iii) revisionstjänsterna ofta upphandlas efter rekommendation

från revisionsutskottet och (iv) andra revisionsnära uppdrag upphandlas löpande efter en dialog med ledning och styrelse. För att investerarrevisorn ska ha en möjlighet att leverera en granskning som outsiders ska ha värde av måste oberoendet vara säkerställt, och detta kan te sig problematiskt med tanke på de fyra punkterna i uppräkningsen ovan.

Förväntningsgapet brukar man kalla de eventuella skillnader som finns mellan vad olika aktörer anser eller tror att revisorer ska göra och vad revisorerna faktiskt gör. Förväntningsgapet ställer krav på revisorerna att kommunicera vad ett revisionsuppdrag innebär. Redan i slutet av 1980-talet drog Hines följande slutsats:

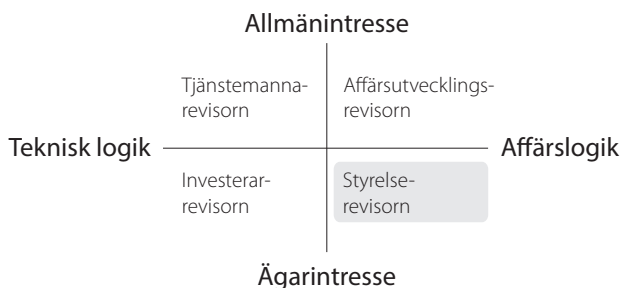
it is frequently suggested that the extent to which the accounting profession is successful in closing the "expectations gap" in auditing may determine the extent to which accounting remains a largely self-regulated profession or becomes increasingly regulated by the government (Hines 1989, s. 84).

Kanske går förväntningsgapet att påverka genom revisorns offentliga kommunikation med ägare och andra intressenter? I en experimentstudie testades om förväntningsgapet mellan revisorernas och användarnas syn på revisionsrapporten kunde förändras om revisionsrapporten utökades. Slutsatsen av studien var att användarna – i detta fall deltidsarbetande MBA-studenter – fick en större förståelse för revisionen (och alltså att förväntningsgapet minskade) när revisionsrapporten utökades (Innes m.fl. 1997). Diskussionen om en utvecklad rapportering har också diskuterats ur ett förväntningsgapsperspektiv av exempelvis IOSCO (2009). Se vidare kapitel 4 om revisorernas rapportering.

Vidare lurar frågan om allmänintresse i bakgrunden: Kan allmänheten vara säker på att företagets revision är gjord med det allmännas intresse för ögonen? Även om investerarrevisorn är den idealtyp som oftast förs fram i regleringarna som ett revisorsideal verkar frågorna om oberoende och förväntningsgap inte vara lösta i dag.

Styrelser revisorn

Styrelser revisorn kallar vi den idealtyp som likställer ägarnas intresse med styrelsens intresse. Revisorn blir en revisor för insiders. Detta får konsekvenser för revisionen i och med att styrelsen betraktas som ägarnas förlängda arm och därför inte ska vara objektet för revisionen (se figur 3.4 Styrelsen som principal). Styrelser revisorn har ägarnas väl

Figur 3.7 Styrelse-revisorn.

framför ögonen, och ägarnas väl definieras av styrelsen. Styrelse-revisorn prioriterar dessutom affärslogiken och erbjuder därför kompletterande tjänster som speglar styrelsens behov av att kunna ansvara för bolagets organisation och förvaltning.

Vid en första anblick är skillnaden mellan styrelse-revisorn och investerare-revisorn inte så stor i den svenska modellen, där starka ägare har en tydlig styrelse-representation. Men om det enbart är de aktiva, stora ägarna som representeras i styrelsen, finns det då inte en risk att passiva investerare (som pensionsfonder) och aktiesparare kommer i kläm? Om revisorn menar att styrelsen och ägarna är likställda kommer en del av ägarna att bli insiders och andra bli outsiders.

Styrelse-revisorn får möjlighet att diskutera med ägarna (det vill säga styrelsen) om vad som behöver göras, och därigenom minskar skillnaden mellan rådgivning och revision. Detta möjliggör en allt större portfölj av olika tjänster som revisorn kan erbjuda sin klient, vilket i sin tur ger revisionsbyråerna en möjlighet att växa. Det är just detta som Greenwood och Suddaby (2006) menar har skett i revisionsbranschen under det senaste decenniet.

För styrelsen blir revisorn ytterligare en möjlighet att påverka företagsledningen. Styrelse-revisorn har klienten i fokus och fungerar som bollplank och coach för revisionsutskottet i ett flertal frågor, till exempel om redovisning, revision, skatter, ekonomistyrning och strategi. Detta innebär att revisorn upphör att vara en representant för alla ägare, och övriga externa intressenter som långivare, och i stället blir ett komplement till styrelsen (till och med till företagsledningen) med uppgift att lösa redovisningsproblem. Styrelse-revisorn blir den kompetenta

underleverantör av lösningar som styrelsen kan behöva för att bland annat hantera nya redovisningsregler.

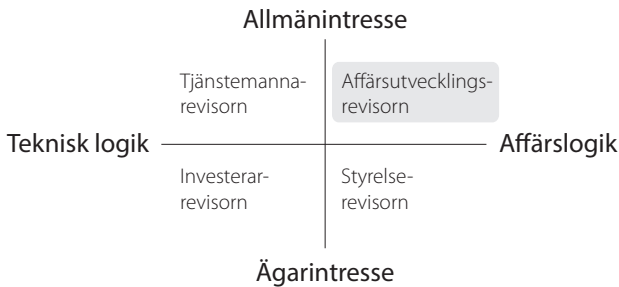
Styrelsurevisorn kan ses som en aktiv aktör i styrningen av bolaget. Men på samma sätt som engagemanget kan öka kan styrelsen, och specifikt revisionsutskottet, besluta om begränsningar av revisorernas arbete. Därigenom kan oberoendet ifrågasättas. Revisorn vinner förtroende hos styrelsen men kan samtidigt förlora förtroende hos representanter för allmänintresset, såsom reglerare, minoritetsaktieägare och andra externa aktörer.

Affärsutvecklingsrevisorn

Den sista idealtypen är *affärsutvecklingsrevisorn*. Möjligen framstår den typen av revisor, som arbetar för allmänintresset och samtidigt närmar sig kunden utifrån affärslogiken, som en motsägelse. Kan en revisor som arbetar för allmänintresset också genomföra sitt arbete med en affärslogik?

Revisorsprofessionen har under historiens gång arbetat för att stärka sin position och skapa handlingsutrymme, och detta har genomförts med en hög grad av självreglering. När allmänintresset kodifieras i regler eller till och med lagar, förlorar professionen en del av makten över hur revisionen ska utformas. Samtidigt är det just nya regler som skapar potential för ökade intäkter. Affärsutvecklingsrevisorn ser möjligheter i regleringarna och affärerna växer, samtidigt som klienterna genom att följa regelverket sköter sig i förhållande till allmänintresset.

Ett exempel på en regeländring som påverkade möjligheten för revisorerna att både komma närmare ledningen och utöka affärerna var

Figur 3.8 Affärsutvecklingsrevisorn.

införandet av Sarbanes-Oxley (SOX) i USA. SOX var allmänintressets (här: amerikanska senatens) reaktion på Enrons konkurs och syftar till att stärka den interna kontrollen över den finansiella rapporteringen. I en studie som jämförde revisionskostnaderna för 660 amerikanska tillverkningsföretag före (2004) och efter (2005) införandet av SOX visar att:

the mean (median) audit fees for the firms in our sample for fiscal 2004 is 86 (128) percent higher than the corresponding fees for fiscal 2003 (Raghunandan 2006, s. 51).

Det tycks inte omöjligt att företagen i framtiden kommer att bli tvungna att hantera fler regleringar som gäller redovisning, revision och intern kontroll. I en situation där styrelser och ledningar drivs av viljan att undvika problem och strävar efter lugn och ro är efterlevnad av regler en försäkring som många ledningar är beredda att betala för.

Affärsutvecklingsrevisorn är dock inte en revisor som väntar på nya regler. I stället drar denna idealtyp nytta av det som Power (1997) kallar revisionsexplosionen. Detta är en metafor för ett samhälle där revision och revisionsliknande aktiviteter har fått en unik position. Begrepp som dokumentation, revisionsbevis, kontroll, säkerställande, spårbarhet och ansvarsutkrävande är tydligt länkade till granskningen av den finansiella rapporten. I dag är dessa begrepp, och medföljande aktiviteter, tämligen vanliga i många av företagens verksamheter.

Denna utveckling möjliggör för affärsrevisorn att erbjuda sin generiska revisionskompetens för tjänster som inte enbart rör revision av den finansiella informationen. Metodiken och begreppsapparaten kan användas för exempelvis kvalitetsrevidering, IT-säkerhet och etikfrågor. I EU-kommissionens grönbok om revision öppnas en möjlighet för affärsrevisorn att både erbjuda sina klienter legitimitet och skapa nya affärer. Kommissionen skriver:

Företagens sociala och miljömässiga ansvar (CSR) handlar om hur företagen frivilligt integrerar sociala och miljömässiga hänsynstaganden i verksamheten och i kontakterna med sina intressenter. Tydligare rapporteringsbestämmelser kan förbättra EU-företagens rykte i det här avseendet och kan bidra till att företagen och investerarna inriktar sig mer på hållbarhetsfrågor. För att se till att den rapporterade informationen håller tillräcklig kvalitet och är trovärdig bör man också överväga om det kan finnas behov av en oberoende kontroll av denna information och om revisorerna kan fylla en funktion i det här avseendet (Europeiska kommissionen 2010, s. 9).

Affärsutvecklingsrevisorns möjligheter att nå framgång ökar i och med att riskfrågor får en allt större plats, inte bara i företag utan i hela samhället.

Konsekvenser för bolagsstyrningen

Slutsatsen av detta kapitel är att det finns stora förväntningar på revisorsprofessionen och dess roll i bolagsstyrningen, men att förväntningarna ser olika ut både inom revisorsprofessionen och bland dem som använder revisionstjänster. Förväntningarna kommer alltså från flera håll, och vi menar att vi kan förstå dessa förväntningar utifrån vilket intresse (allmän- eller ägarintresse) som argumenten bygger på. Vi har framför allt visat att bolagsstyrningskoder bygger på ett ägarintresse, och att allmänintresset kommer till uttryck i EU-kommissionens förslag om en förändrad revision.

Den ur ett agentteoretiskt perspektiv rimliga investerarrevisorn är numera ifrågasatt. Dels finns det tveksamheter om huruvida investerarrevisorn klarar av att hantera exempelvis förväntningsgap och oberoende. Dels finns det empiriska studier som visar att en sådan revisor inte arbetar för outsiders och än mindre för allmänintresset. Revisorns oberoende ställning samt de förväntningar som både ägare och samhället har på revisorer är frågor som diskuterats i över femtio år, och frågan är hur revisorerna har lyckats behålla sin position som förtroendets väktare i bolagsstyrningssammanhang. En förklaring är möjligtvis att revisorns bidrag framför allt sker genom att revisorn samarbetar med företagets styrelse och ledning med att styra bolaget snarare än är oberoende aktör i bolagsstyrningen. Detta sker dessutom med insiders goda minne. Denna typ av revisor, som vi har kallat styrelse revisorn, indikerar att det inte är årsstämman som är den viktigaste mottagaren av revisionen utan att det är styrelsen och affärslogiken som ger revisionen existensberättigande. Detta skulle antyda att styrelse revisorn är den idealtyp som bäst motsvarar den roll som revisorn har i dag.

Faran med att styrelse revisorn blir kvar och utvecklas är att revisionen riskerar att bli just så närstynt och trångstynt som EU-kommissionen hävdar och att allmänintresset kommer (för långt) i bakgrunden. Även om allmänintresset inte alltid skiljer sig från ägarintresset bör denna distinktion tas på allvar eftersom den påverkar vårt sätt att se på revisorns

roll i bolagsstyrningen och även på bolagsstyrning i sin helhet – inte minst hos de europeiska politiker som kan sägas företräda allmänintresset och som vill påverka revisionen genom att införa nya regler. EU-kommissionen verkar dels ha ambitionen att revisorerna ska arbeta för allmänintresset eftersom den bedömer att det kommer att leda till ett större förtroende för kapitalmarknaden, dels eftersträva att revisionen ska utföras enligt en teknisk logik och alltså inte utveckla nya affärer.

De nya regleringarna skapar dock en möjlighet för revisorerna att utveckla sina affärer genom att använda både nya regleringar och ”granskningssamhället”. Vi har kallat denna typ av revisor för affärsutvecklingsrevisorn. Denna idealtyp har stor potential att göra revisorn ännu mer central i samhället genom att driva regelverk till sin spets (och alltså inte kundanpassa revisionen), och genom nya regleringar kommer revisorn allt djupare in hos klienten. EU-kommissionen kan också öppna för möjligheten för revisorer att få en bredare kundbas genom att exportera revisionsmetodik till andra områden, såsom hållbarhetsredovisning.

Den fjärde och sista idealtypen vi har resonerat om i detta kapitel är tjänstemannarevisorn. En sådan revisor liknar vilken myndighetstjänsteman som helst och bygger sin verksamhet på rättssäkerhet och regler. Om förtroendet för kapitalmarknaden minskar och vi får en mindre likviditet på kapitalmarknaden och högre kapitalkostnader ter det sig inte omöjligt att revisionsbranschens framtid ifrågasätts på allvar. Paradoxalt nog kan det vara så att ju viktigare revisorns arbete anses vara, desto större sannolikhet är det att tjänstemannarevisorn tar över. I extremfallet kan man tänka sig att revisionen anses för viktig för att bjudas ut på en marknad och därför bör inkorporeras i myndighetssfären. För EU-kommissionen är tjänstemannarevisorn ett ideal eftersom denna typ av revisor kan styras genom regler och förordningar och ingå i det offentliga (läs: det allmännas) kontroll av det privata. Frågan är dock om tjänstemannarevisorn är en trolig utveckling, med tanke på den alltmer harmoniserade regleringen och EU-kommissionens förslag till utökad lagstiftad reglering.

Sannolikt tillhör framtiden inte tjänstemannarevisorn, inte minst eftersom den samhällsekonomiska trenden snarare är den motsatta: privata utförare med offentlig kontroll. Därför är det mer troligt att revisionen fortsätter att vara en tjänst som erbjuds på en marknad,

men att den blir mer reglerad. Detta ökar möjligheten för ett större behov av idealtypen affärsutvecklingsrevisor, men i ett sådant fall finns alltid företagets ägare och styrelse som motpoler. Ett större behov av affärsutvecklingsrevisorer skulle dessutom betyda att styrelse revisorn, det vill säga den idealtyp som passar bäst in i den svenska modellen med starka och aktiva ägare, då inte kan vara ett alternativ. Om en situation uppstår där revisionen blir kraftigt reglerad och byråerna befinner sig på en konkurrensintensiv marknad, kan man anta att revisionsbranschens svar blir mindre innovation och ännu fler standardiserade och checklistestyrdade aktiviteter. Frågan är bara om en sådan utveckling gynnar allmänintresset.

Referenser

- Abbott, A. (1988). *The system of professions: An essay on the division of expert labor*, University of Chicago Press.
- Anderson-Gough, F. & Grey, C. m.fl. (2000). "In the name of the client: The service ethic in two professional services firms", *Human relations*, 53(9), s. 1151-1174.
- Anderson-Gough, F. & Grey, C. m.fl. (2001). "Tests of time: organizational time-reckoning and the making of accountants in two multi-national accounting firms", *Accounting, Organizations and Society*, 26(2), s. 99-122.
- Anderson-Gough, F. & Grey, C. m.fl. (2005). "Helping them to forget': the organizational embedding of gender relations in public audit firms", *Accounting, Organizations and Society*, 30(5), s. 469-490.
- Carnegie, G.D. & Napier, C. J. (2010). "Traditional accountants and business professionals: Portraying the accounting profession after Enron", *Accounting, Organizations and Society*, 35(3), s. 360-376.
- Catasús, B. & Gröjer, J.-E. (2005). "Revisorn kommer till bolagsstämman. Men var är revisionen?", i Johansson, S.-E., Häckner, E. & Wallerstedt, E., *Uppdrag revision*, s. 103-121, SNS Förlag, Stockholm.
- Cooper, D.J. & Robson, K. (2006). "Accounting, professions and regulation: Locating the sites of professionalization", *Accounting, Organizations and Society*, 31(4), s. 415-444.
- Donaldson och Preston (1995). "The stakeholder theory of the corporation: concepts, evidence, and implications", *Academy of Management Review*, 20(1), s. 65-91.
- Dunn, J. (1996). *Auditing: Theory and practice*, Prentice Hall.
- Europeiska kommissionen (2010). Grönbok. Revisionspolitik: Lärdomar från krisen. Bryssel den 13.10.2010, KOM(2010) 561 slutlig.
- Europeiska kommissionen (2011a). Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om ändring av direktiv 2006/43/EG om lagstadgad revision av årsbokslut och sammanställd redovisning. Bryssel den 30.11.2011, KOM(2011) 778 slutlig, 2011/0389 (COD).

- Europeiska kommissionen (2011b). Förslag till Europaparlamentets och rådets förordning om särskilda krav avseende lagstadgad revision av företag av allmänt intresse. Bryssel den 30.11.2011, KOM(2011) 779 slutlig, 2011/0359 (COD).
- Fransson, O. & Jonnergård, K. (2009). "Inledning: Om professioners teori och praktik", i Fransson, O. & Jonnergård, K., *Kunskapsbehov och nya kompetenser: Professioner i förhandling*, s. 7–20, Santérus Förlag, Stockholm.
- Friedman, A.L. & Lyne, S.R. (1997). "Activity-based techniques and the death of the beancounter", *European Accounting Review*, 6(1), s. 19–44.
- Friedman, A.L. & Lyne, S.R. (2001). "The beancounter stereotype: towards a general model of stereotype generation", *Critical Perspectives on Accounting*, 12(4), s. 423–451.
- George, J.M. & James, L.R. (1994). "Levels issues in theory development", *The Academy of Management Review*, 19(4), s. 636–640.
- Greenwood, R. & Suddaby, R. (2006). "Institutional Entrepreneurship in Mature Fields: The Big Five Accounting Firms", *Academy of Management Journal*, 49(1), s. 27–48.
- Greer, H.C. (1938). "Application of accounting rules and standards to financial statements", *The Accounting Review*, 13(4), s. 333–345.
- Hill, C.W. & Jones, T. M. (1992). "Stakeholder–agency theory", *Journal of Management Studies*, 29(2), s. 131–154.
- Hines, R.D. (1989). "Financial accounting knowledge, conceptual framework projects and the social construction of the accounting profession", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 2(2), s. 72–92.
- Humphrey, C. & Moizer, P. m.fl. (1992). "The audit expectations gap – plus ça change, plus c'est la même chose?", *Critical Perspectives on Accounting*, 3(2), s. 137–161.
- ICAEW (2005). "Agency theory and the role of audit".
- IFAC (2012). "IFAC Policy position 5: At a Glance".
- Innes, J. & Brown, T. m. fl. (1997). "The expanded audit report – a research study within the development of SAS 600", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 10(5), s. 702–717.
- IOSCO (2009). "Auditor Communications Consultation Report", <http://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD303.pdf>.
- Jensen, M.C. & W.H. Meckling (1976). "Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure", *Journal of Financial Economics*, 3(4), s. 305–360.
- Khalifa, R., Sharma, N., Humphrey, C., & Robson, K. (2007). Discourse and audit change: transformations in methodology in the professional audit field. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 20(6), 825–854.
- Klarskov Jeppesen, K. (1998). "Reinventing auditing, redefining consulting and independence", *European Accounting Review*, 7(3), s. 517–539.
- Kosmala, K. & Herrbach, O. (2006). "The ambivalence of professional identity: On cynicism and jouissance in audit firms", *Human relations*, 59(10), s. 1393–1428.

- Larsson, B. (2005). "Auditor regulation and economic crime policy in Sweden, 1965–2000", *Accounting, Organizations and Society*, 30(2), s. 127–144.
- Lee, T. (1995). "The professionalization of accountancy: A history of protecting the public interest in a self-interested way", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 8(4), s. 48–69.
- Littleton, A. (1933). "Socialized accounts", *The Accounting Review*, 8(4), s. 267–271.
- O'Dwyer, B. (2001). "The legitimacy of accountants, participation in social and ethical accounting, auditing and reporting", *Business Ethics: A European Review*, 10(1), s. 27–39.
- Power, M. (1997). *The audit society: Rituals of verification*. Oxford: Oxford University Press.
- Raghunandan, K. & Dasaratha V. Rama (2006). "SOX Section 404 material weakness disclosures and audit fees", *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 25(1), s. 99–114.
- Regeringskansliet (2012). Faktapromemoria 2011/12: FPM82. Justitiedepartementet.
- Robson, K. & Humphrey, C. m. fl. (2007). "Transforming audit technologies: Business risk audit methodologies and the audit field", *Accounting, Organizations and Society*, 32(4–5), s. 409–438.
- Scovill, H. (1934). "The Accounting Instructor and Local Government Accounting", *The Accounting Review*, 9(1), s. 44–52.
- Ward, G. (2006). "Building an investment climate of trust", tal hållet i Colombo, Sri Lanka, 12 januari 2006.
- Watts, R. L. & Zimmerman, J. L. (1979). "The demand for and supply of accounting theories: the market for excuses", *Accounting Review*, s. 273–305.
- Watts, R. L. & Zimmerman, J. L. (1983). "Agency problems, auditing, and the theory of the firm: Some evidence", *Journal of Law and Economics*, 26(3), s. 613–633.
- Willmott, H. (1986). "Organising the profession: a theoretical and historical examination of the development of the major accountancy bodies in the UK", *Accounting, Organizations and Society*, 11(6), s. 555–580.
- Öhman, P. & Häckner, E. m. fl. (2006). "Swedish auditors' view of auditing: Doing things right versus doing the right things", *European Accounting Review*, 15(1), s. 89–114.

4. Revisorernas rapportering behöver förändras

Det är aktieägarna som står i centrum för den offentliga rapporteringen av vad revisorer kommer fram till i sin granskning. Det gäller inte minst i Sverige. Genom revisionsberättelsen får aktieägarna ett underlag för att bedöma företagets finansiella resultat och finansiella ställning samt ledningens förvaltning. Revisionsberättelsen riktar sig direkt till aktieägarna på årsstämman och behandlar framför allt bolagets finansiella rapporter och ledningsorganens förvaltning. Vi diskuterar revisorns interaktion med klienten under revisionsprocessen i kapitel 6, men i den offentliga rapporteringen råder knappast någon tvekan om vem revisorn rapporterar till. I linje med detta har aktieägarna också förväntningar på vad revisorerna ska åstadkomma. Det gäller kanske särskilt de ägare som normalt sett inte är representerade i styrelserna, till exempel institutionella investerare och mindre aktieägare. I en intervju beskriver en företrädare för de institutionella aktieägarna, Caroline af Ugglas (aktiechef och ägarstyrningsansvarig vid Skandia) sina förväntningar på revisorn på bolagsstämman:

Jag tycker att revisorn på bolagsstämman tydligt ska kommunicera vad man de facto arbetar med i revisionen, och redovisa såväl framsteg som utmaningar och förändringar i bolaget. Hittills har rätt en stor försiktighet av rädsla för att inkräkta på sekretessen, men vi är på väg mot en mer öppen dialog. Det är en bra trend som fångar in vad ägarna efterfrågar av revisorn (Rehnberg 2012, s. 15).

Även de mindre aktieägarna har stigande förväntningar på revisorernas

rapportering. Aktiespararnas¹² dåvarande vd, Günther Mårder, uttryckte sig till exempel på följande sätt i en debattartikel i revisions- och redovisningsbranschens tidning *Balans*:

Det är viktigt att påminna oss om att revisorerna är tillsatta av oss aktieägare. De ska vara våra ögon in i bolaget för att tillse att förvaltningen sker i vederbörlig ordning. Då ska vi aktieägare också kunna kräva att få mer tillbaka i termer av nyanserad information. Annars kan lätt värdet av revisionen ifrågasättas [...] Min förhoppning är att vi i framtiden får en tydligare ordning där dialogen mellan aktieägarna och revisorn kan utvecklas och bli mer modern (Mårder 2011, s. 37).

Ovanstående förväntningar på förändringar får ses mot bakgrund av att revisorerna i stort sett aldrig riktar någon offentlig kritik mot sina börsbolagsklienter, vare sig i revisionsberättelsen eller i något annat sammanhang. En revision som aldrig rapporterar om några brister, inte ens i fall där det i efterhand visat sig finnas brister, leder till att aktieägarna börjar ifrågasätta värdet av revisionen. Intressenter som är outsiders, såsom mindre aktieägare och kreditgivare, går också miste om den nyanserade rapportering om brister och risker som regelmässigt lämnas av revisorerna till styrelserna i börsbolag via så kallade *management letters*. Kravet på att revisorer ska lämna mer nyanserad information än en ren revisionsberättelse finns följaktligen med i det förslag till ändringar av EU:s revisionsdirektiv som lades fram under hösten 2011. Detta har i sin tur inneburit ett febrilt arbete inom professionen för att ta fram en ny standard, ISA, för revisionsberättelsen, genom den internationella standardsättande organisationen, IAASB (se FAR 2012a). Bakom denna utveckling finns också en ökad betoning på vikten av att reducera det så kallade informationsgapet för användarna av finansiell information:

While in the past efforts were focused on narrowing the expectations gap, the current objective is to narrow a potential information gap, defined as the difference between the information users need to make informed decisions and the information that is publically made available to them (Vanstraelen m.fl. 2012, s. 206)¹³.

Detta informationsgap är av särskilt intresse med avseende på den svenska bolagsstyrningsmodellen. Ett upprätthållande av informations-

¹² Aktiespararna är en oberoende intresseorganisation för enskilda som sparar eller vill främja sparande i marknadsnoterade aktier.

¹³ Se även IAASB (2011).

asymmetrierna legitimeras i denna modell av att kontrollägare ges en roll som mer långsiktiga och ansvarstagande.

Vi avser att i detta kapitel belysa hur revisorernas rapportering till aktieägarna har utvecklats över tiden, men samtidigt orsakat ett betydande och bestående informations- och förväntningsgap. Inom ramen för detta kommer vi att särskilt lyfta fram revisorernas förmåga att kommunicera så kallade fortlevnadsrisker (*going concern*-risker). I nästa steg kommer vi att diskutera de förändringar som är på väg att införas i form av en nyanserad revisionsberättelse med kommentarfält. Slutligen diskuterar vi huruvida revisorernas *management letters* till styrelsen kan utgöra ett underlag för de kommentarer som ska lämnas i den nya revisionsberättelsen med kommentarfält. Ett annat alternativ skulle kunna vara att de blir en del av revisorns muntliga kommunikation till aktieägarna vid årsstämman. Den sistnämnda punkten ska ses som ett inlägg i debatten om revisorernas rapportering mot bakgrund av det särskilda ansvar revisorerna har för att minska informationsasymmetrierna mellan kontrollägare och minoritetsägare vid tillämpning av den svenska bolagsstyrningsmodellen (se kapitel 1).

Den rena revisionsberättelsens utformning

Den rena revisionsberättelsens utformning har varit föremål för mycket kritik genom åren, ofta med direkt koppling till det så kallade förväntningsgapet.¹⁴ I slutet av 1970-talet riktade The Commission on Auditors' Responsibilities (CAR), en kommitté inom amerikanska motsvarigheten till FAR, stark kritik mot den revisionsberättelse som användes vid denna tidpunkt (AICPA 1978). Bland de viktigaste punkter som CAR anförde var:

- att revisionsberättelsen använde ett standardiserat språk som reducerade rapporten till ett symboliskt dokument utan kommunikativt innehåll

¹⁴ Man talar om ett förväntningsgap när det finns en skillnad mellan vad revisionen förväntas leverera jämfört med vad den faktiskt levererar (Power 1997). Det handlar ofta om att externa intressenter förväntar sig att revisorerna ska upptäcka och rapportera brister i högre utsträckning än vad som faktiskt sker, medan revisorerna betonar att de enbart garanterar en rimlig grad av säkerhet i sin granskning och att deras rapportering bygger på detta (Arens och Loebbecke 2000).

- att revisionsberättelsen innehöll onyanserade beskrivningar av såväl de finansiella rapporterna som revisorns granskning
- att det inte framkom tydligt att de finansiella rapporterna endast avbildar underliggande ekonomiska förhållanden och bygger på företagsledningens bedömningar och inte heller att subjektiva bedömningar och urval görs av revisorn i samband med granskningsprocessen
- att tekniska termer användes i för hög utsträckning och att det fanns oklarheter i beskrivningen av revisorns ansvar.

Den amerikanska normgivaren Accounting Standards Board (ASB) lämnade några år senare ett förslag på en ny standardtext, men förslaget avvisades, varefter ett reviderat förslag så småningom accepterades 1988 (AICPA 1988). Den nya texten var tydligare i sin beskrivning av ansvarsfördelningen mellan företagsledningen och revisorn. Den beskrev revisionsprocessen mer utförligt samt gick något längre än tidigare när det gällde med vilken grad av säkerhet revisorn uttalade sig: ”We believe that our audit provides a reasonable basis for our opinion.”

I Sverige fastställdes en ny standardutformning av revisionsberättelsen av FAR 1979, som en följd av den nya aktiebolagslagen 1975 (Danielsson 1997). Under de följande åren följde man i Sverige den amerikanska utvecklingen och 1989 lämnade en projektgrupp ett förslag till en ny utformning av revisionsberättelsen som byggde på en översättning av den nya amerikanska texten anpassad till svenska förhållanden (Thörnblad och Hjalmarsson 1997). Förslaget vann dock inte gehör. Under 1990-talet skedde en internationell utveckling på området inom ramen för den internationella revisorsorganisationen IFAC. Ett resultat av detta arbete var att en internationell standard avseende revisionsberättelsen (ISA 700) antogs 1994. Den utgjorde grunden för det förslag som FAR antog 1997 (Thörnblad och Hjalmarsson 1997). ISA 700 uppvisade många likheter med den amerikanska standarden från 1988.

Många av de problem som CAR beskrev redan på 1970-talet visade sig dock bestå, särskilt när det gällde förväntningsgapet. Forskning visade att även med den nya standardtexten tenderade användare av finansiella rapporter, såsom investerare, kreditgivare och finansanalytiker, att associera revisorernas uttalanden med en absolut nivå av tillförlitlighet, vilket kunde skapa naiva eller orimliga förväntningar (Epstein och

Geiger 1994). Det fanns också förväntningar bland användarna om att revisionen skulle ha större bredd och djup än vad som var fallet, till exempel avseende bedrägeri (Frank m.fl. 2001). Vidare kvarstod problemet med att användarna tenderade att lägga ett större ansvar på revisorerna (och ett mindre på företagsledningen) än vad som var befogat (Anderson m.fl. 1998). Ett fortsatt utvecklande av revisionsberättelsen skedde därför inom ramen för IFAC:s så kallade *Clarity Project*. Projektet ledde till många förändringar, bland annat en ny utformning av ISA 700, som började gälla 2006.

I Sverige antogs 2005 en revisionsstandard kallad RS (Revisionsstandard i Sverige) som byggde på gällande ISA vid denna tidpunkt. Enligt FAR:s beslut är ISA sedan 2011 direkt tillämplig i Sverige, vilket innebär att den nya versionen av ISA 700 nu också gäller i Sverige (se Lennartsson 2011). Den nya versionen av ISA 700 har fler rubriker och texter som ytterligare tydliggör revisorernas respektive styrelsens och vd:s ansvar. Den har också en mer utförlig beskrivning av revisionsprocessen. En annan viktig förändring är användandet av begreppet *rimlig säkerhet* i meningar som ”Dessa standarder kräver att vi [...] planerar och utför revisionen för att uppnå rimlig säkerhet att årsredovisningen inte innehåller väsentliga felaktigheter”.

Men trots de ovan nämnda ansträngningarna för en förbättrad standardutformning av revisionsberättelsen finns många av de ursprungliga svagheter kvar. Inom ramen för ett PCAOB-projekt¹⁵ om revisorernas rapporteringsmodell genomfördes en omfattande litteraturstudie, som bland annat kom till följande slutsatser:

We conclude that [the auditor's report] has symbolic value (i.e., it represents the auditor's work), but that it provides little communicative value (i.e., it conveys little information). Though modest improvements have been made in recent years, confusion still exists as to the content and meaning of the auditor's report (e.g., users are confused as to the auditor's responsibilities, the audit process, and the level of assurance provided) (Church m.fl. 2008, s. 69–70).

Även den senaste versionen av ISA 700 från 2006 (som infördes i Sverige 2011) har utvärderats empiriskt. Med hänvisning till en studie

15 PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board) grundades 2002 inom ramen för ny lagstiftning i USA, Sarbanes-Oxley Act (SOX). PCAOB utfärdar revisionsstandarder avseende noterade företag.

av 163 revisorer, 105 finansanalytiker och 202 universitetsstudenter i Tyskland finner Gold och hennes medförfattare (2012) ett bestående förväntningsgap mellan revisorer och rapportanvändare när det gäller revisorernas ansvar. De utvidgade förklaringarna av ansvarsfördelning och revisionsprocessen i den nya ISA 700 har inte bidragit till att minska förväntningsgapet. Samtidigt visar resultaten att revisorer och användare har en likartad uppfattning om företagsledningens ansvar och de finansiella rapporternas tillförlighet.

Den sammantagna bilden blir att trots alla ansträngningar kvarstår både förväntnings- och informationsgapet avseende revisorernas offentliga rapportering. Mycket talar för att många användare av finansiella rapporter fortfarande överskattar revisorns ansvar och graden av tillförlighet i revisorns rapportering samt underskattar de begränsningar som finns när det gäller att till exempel upptäcka bedrägerier. Vidare förefaller informationsvärdet hos den rena revisionsberättelsen vara ganska litet – aktieägarna får i detta fall ingen information om vilka brister revisorerna har upptäckt och i vilken utsträckning de har åtgärdats. Vanstraelen och hennes medförfattare (2012) menar att professionen måste släppa det eviga argumentet om att användarna är för dåligt utbildade om revisionens alla begränsningar och därför har överdrivna förväntningar på texten i revisionsberättelsen. Man bör i stället öka öppenheten i informationsgivningen om revisionen så att de externa intressenterna får möjlighet att bedöma revisionskvaliteten i varje enskilt fall (se även Humphrey m.fl. 2011).

För- och nackdelar med användningen av orena revisionsberättelser

I föregående avsnitt har vi pekat på de betydande svårigheter som finns med att finna en form för den rena revisionsberättelsen som förmår kommunicera utfallet av revisionen till externa intressenter. En annan aspekt på rapporteringen är frekvensen och utformningen av orena revisionsberättelser. Om revisorn anser att årsredovisningen innehåller väsentliga fel eller om tillräckliga revisionsbevis inte har kunnat inhämtas, ska revisorn skriva en modifierad (ofta benämnd *oren*) revisionsberättelse (Herolf 2013, s. 21). Modifieringen kan innebära att revisorn uttalar sig med reservation, uttrycker en avvikande mening eller avstår

från att uttala sig. Reservationer kan antingen avse väsentliga fel eller brist på revisionsbevis, vilka i sin tur kan bedömas vara eller inte vara av avgörande betydelse (se Herolf 2013, s. 23–24). Revisorn kan också lämna upplysningar i revisionsberättelsen, vilket formellt inte betraktas som en modifiering. Ett särskilt fall är revisorns rapportering vid osäkerhet om företagets fortsatta drift (*going concern*). Två möjliga situationer är:

1. Revisorn bedömer att företagsledningens antagande om fortsatt drift är felaktigt och att upplysningar om detta saknas i årsredovisningen. Herolf (2013, s. 247) menar att i de flesta fall är nog effekten av detta fel i årsredovisningen av så avgörande betydelse att det medför att fastställandet av resultat- och balansräkning samt vinstdisposition ska avstyrkas.
2. Revisorn bedömer att företagsledningens antagande om fortsatt drift är korrekt. Om upplysningar i årsredovisningen om den osäkerhet som föreligger saknas eller är otillräckliga leder det till en modifierad revisionsberättelse där revisorn talar om vad som saknas. Även i fallet där upplysningarna i årsredovisningen bedöms vara adekvata infogar revisorn ett stycke i revisionsberättelsen med en upplysning av särskild betydelse där hänvisning sker till årsredovisningens avsnitt om osäkerhet om fortsatt drift (a.a., s. 248).

Kriser och fallissemang gör aktieägare och andra externa intressenter mer uppmärksamma på revisorernas arbete. Det är vanligt att revisorer får kritik för att inte ha upptäckt väsentliga fel avseende företag där oegentligheter senare upptäcks och för att inte ha utfärdat tydliga varningar avseende företag som senare kommer på obestånd (Chen och Church 1992; Geiger m.fl. 2005; Sikka 2009). Motsvarande kritik finns även i Sverige. Ett exempel på detta är när Aktiespararnas dåvarande vd, Lars-Erik Forsgårdh, på bolagsstämman 2004 ställde kritiska frågor till revisorn i det börsnoterade företaget Intrum Justitia efter att manipulation och väsentliga fel upptäckts avseende ett engelskt dotterbolag:

Lars-Erik Forsgårdh, vd Aktiespararna, ställer frågor till revisorn: Have you been there [referring to the English subsidiary]? Have your instructions been faulty? You don't seem to have much self-criticism for this matter! Who is responsible for this! I am looking forward to your response!

Michael Bengtsson, PwC, svarar: Clearly, one needs to be self-critical. However, I cannot comment on what went wrong. We have to await the legal examination. Yes, I have visited the English company on several occasions. Regarding faulty instructions, we have a uniform audit process. Further, concerning the issue of responsibility, this has to be determined by the legal process.

Michael Bengtsson, PwC, förklarar även bakgrunden till den rena revisionsberättelsen: How can the auditor's report be 'clean'? If we had published it at the same time as the press release of the annual report, it wouldn't have been. We knew that the income statement was wrong! But the faults related to 2002 and that was dealt with at last year's AGM, therefore this year we can recommend discharge of responsibility for the board. We will be replaced. Thank you! (citat återgivna i Carrington och Johed 2007, s. 719-720).

I detta fall fanns väsentliga fel avseende 2002 som inte upptäcktes vid revisionen och en ren revisionsberättelse lämnades för 2002 i mars 2003. I samband med halvårsbokslutet 2003 uppdagades allvarliga brister i det engelska dotterföretagets redovisning som ledde till omfattande åtgärder från företags sida (förbättrade internkontrollsystem, nya medarbetare, ny ledning och så vidare) och stora kostnader. Det avslutande citatet från revisorn indikerar möjligen att den rena revisionsberättelsen avseende 2003 är relaterad till företagets omfattande åtgärder och informationsgivning efter det att oegentligheterna upptäcktes. Företaget överlevde, men den utsedda revisionsbyrå fick lämna sitt uppdrag.

Den empiriska forskningen avseende revisorers orena revisionsberättelser och *going concern*-varningar visar på svårigheterna i revisorernas avvägningar. Som beskrivits ovan tenderar företrädare för aktieägare och andra externa intressenter att fokusera på de fall där företag hamnar på obestånd eller där oegentligheter senare upptäcks och revisorn inte har rapporterat om detta. I detta sammanhang brukar uteblivna *going concern*-varningar för företag som senare går i konkurs benämnas felklassificeringar av typ II. Empiriska studier visar att mindre än hälften av de företag som går i konkurs tidigare har erhållit en *going concern*-varning från sina revisorer. Detta avser företrädesvis börsnoterade företag i USA (se Gieger m.fl. 2005, s. 23). En nyligen publicerad studie avseende nordiska företag under perioden 2007-2011 visar att varningar utfärdades för cirka 18 procent av de svenska företag som senare gick i konkurs (Sormunen m.fl. 2013). Motsvarande siffror var för Danmark 48 procent, för Norge 25 procent och för Finland 20 procent.

Empiriska forskningsresultat är alltid förknippade med viss osäkerhet, men resultaten indikerar att svenska (och finländska) revisorer är mindre benägna att ge *going concern*-varningar än norska och danska revisorer. Varningarna i Sverige och Finland skedde också nästan uteslutande i form av upplysningar i revisionsberättelsen, och inte genom formellt orenera revisionsberättelser. Däremot gjordes cirka 40 procent av varningarna Danmark och cirka 18 procent av varningarna i Norge genom modifierade (orenera) revisionsberättelser. Det kan möjligen tolkas som att i de fall svenska (och finländska) revisorer varnar för osäkerhet om fortsatt drift har de nästan alltid nått en överenskommelse med klienten om att klienten ska informera korrekt i årsredovisningen om detta. Mer om detta längre fram.

Blay och hans medförfattare (2011) genomförde en empirisk studie av hur den första *going concern*-varningen avseende ett företag påverkar värderingen av företaget på aktiemarknaden i termer av tillämpade värderingsmodeller. De sammanfattar sina resultat på följande sätt:

We find strong and consistent support for the proposition that the issuance of a going-concern modification in the U.S. communicates substantial value-relevant information about the abandonment risk of a firm. This information is priced by the market beyond traditional measures of financial stress, resulting in a shift from an income statement valuation focus to a balance sheet focus. Further, we document an increase in the valuation coefficient of assets and liabilities that are directly related to abandonment value, and a decrease in the valuation coefficients of assets that would generally possess more value if the firm continued in existence and were not liquidated (Blay m.fl. 2011, s. 79).

Resultaten är intressanta i så måtto att de visar på att den orenera revisionsberättelsen i detta sammanhang har ett värde för, och också används på ett sofistikerat sätt av, investerare på aktiemarknaden. Ur revisorerens perspektiv finns nämligen anledning till oro över den andra typen av felklassificering, typ I, det vill säga när *going concern*-varning lämnas för ett företag som senare inte går i konkurs. Det finns en oro för att varningen blir en självuppfyllande profetia som innebär att klienten skadas enbart som en följd av att varningen utfärdas. Det har visat sig vara svårt att studera denna effekt empiriskt och resultaten är inte entydiga om huruvida det verkligen blir en självuppfyllande profetia eller om detta är en myt (se Vanstraelen 2003). Det finns också en oro för att utfärdandet av en *going concern*-varning leder till att

revisorn förlorar uppdraget. Flera studier visar på ett samband mellan *going concern*-varning och byte av revisor (Vanstraelen 2003; Carey m.fl. 2008).¹⁶ Motsvarande empiriska samband har observerats även för orena revisionsberättelser i allmänhet (Blay 2005; Fearnley m.fl. 2005). Mot denna bakgrund kan man förvänta sig att revisorer gör sitt allra yttersta för att undvika orena revisionsberättelser. Ur svenskt perspektiv drar vi oss till minnes Ulf Gometz (auktoriserad revisor och professor) slutkommentar i hans genomgång av hur olika allvarliga situationer skulle beaktas vid utformningen av revisionsberättelsen:

Generellt kan sägas att fel som upptäckts och rättats – och det är flertalet – mycket sällan leder till någon åtgärd som framträder utåt (Wennberg 1991).

Detta är en förstälig ansats, men den förutsätter att den orena revisionsberättelsen inte förblir ett tomt hot. I en artikel i *Balans* redogör företrädare för FAR (Skough och Brännström 2007) för resultatet av en undersökning avseende revisionsberättelser. Den visar att 13 procent av revisionsberättelserna var orena, och att de vanligaste skälen var:

1. att bolagets egna kapital var förbrukat till mer än hälften
2. att bolaget inte redovisat skatter och avgifter på ett korrekt sätt
3. att årsredovisningen inte upprättats inom föreskriven tid

Många av dessa brister är av sådan karaktär att de inte kan rättas till i efterhand och därmed tvingar revisorn att lämna oren en revisionsberättelse. Däremot förekom sällan anmärkningar om fel i företagets resultat- och balansräkningar, vilket Skough och Brännström tolkar som att den typen av fel ofta rättas under revisionens gång. Det är i linje med Gometz uppfattning från 1991.

Vi har ovan beskrivit de problem som finns för revisorerna när det gäller fel av typ I och typ II. Blay och hans medförfattare (2011) menar att problemen kan kopplas till den kategoriska indelningen av revisionsberättelser i rena respektive orena. De skriver bland annat:

---

¹⁶ I Sverige utses revisorn av bolagsstämman, vilket borde ge revisorn större självständighet att agera jämfört med om denne utsetts av styrelsen. Samtidigt torde den svenska bolagsstyrningsmodellen med större kontrollägare innebära att de får ett stort inflytande även över tillsättningen av revisorer. Även bolagsledningarna i svenska börsbolag förefaller i praktiken ha visst inflytande över vilka som utses till revisorer, trots bolagsstämmans exklusiva makt i denna fråga (se Hellman 2011; Herolf 2013, s. 12).

While the efficacy of *the audit report*, with its standardized wording, has long been an issue of debate...it *remains the sole communication mechanism* between the audit firm...and all interested outside parties. While professional standards are clear that the responsibility of the external auditor does not extend to predicting the future viability of the audit client, they do require that auditors actively assess the continued viability of every audit client in every engagement. This [...] provides additional information to the financial markets concerning the auditor's professional assessment as to the risk that the company may not continue in business in the foreseeable future. Thus, a *going-concern modified audit opinion is the only way an external auditor can indicate his or her perceived risk* regarding the continued viability of a client (Blay m.fl. 2011, s. 77–78, våra kursiveringar).

Författarna menar alltså att revisorerna i större utsträckning borde använda revisionsberättelsen för att ge användarna av de finansiella rapporterna bättre underlag för sina riskbedömningar. Att revisorer med viss frekvens upptäcker och rapporterar fel har i den teoretiska litteraturen beskrivits som en av de viktigaste faktorerna för att aktieägare och andra intressenter kan ha ett fortsatt förtroende för revisorerna och har en direkt koppling till aktieägarnas efterfrågan på revision (Watts och Zimmerman 1986). Att en så hög andel som 13 procent av de svenska företagen erhöll en oren revisionsberättelse kan uppfattas som att de svenska revisorerna är beredda att använda revisionsberättelsen för att kommunicera upptäckta felaktigheter. Bilden förändras dock om man ser till anmärkningar om fel i företagens resultat- och balansräkningar (Skough och Brännström 2007) samt varningar avseende fortsatt drift (Sormunen m.fl. 2013). Bilden som framträder då är snarare att svenska revisorer är särskilt angelägna om att lösa problemen under revisionens gång så att en ren revisionsberättelse kan avlämnas. Det innebär att klienten skyddas från negativ publicitet samtidigt som insiders ändå får information om revisorernas kritik (se avsnittet nedan om revisorernas icke-offentliga rapportering). Men det innebär också en låg grad av transparens för outsiders när det gäller utfallet av revisorernas arbete. Det gäller inte minst de börsnoterade företagen. Den höga andelen orena revisionsberättelser i svenska företag som rapporterades av Skough och Brännström (2007) var baserad på alla 318 462 årsredovisningar som inkom till Bolagsverket under 2006. Om man i stället ser till de börsnoterade företagen är det mycket ovanligt med orena revisionsberättelser. En börsbolagsrevisor beskrev för oss att hotet om en oren revisionsberättelse kan jämföras med ”hot om kärnvapen”:

klienten uppfattar inte hotet som realistiskt och revisorn har svårt att överblicka konsekvenserna.

Avslutningsvis några ord om revisorns rapportering av brister i redovisningen. Både Gometz och Skough och Brännström anför att felena avseende resultat- och balansräkningar i huvudsak rättas under revisionens gång, men vad innebär då detta för börsnoterade företag som tillämpar IFRS? Det finns en växande empirisk litteratur som visar hur förhandlingar om redovisningsfrågor sker mellan revisorer och klienter. Utfallet av förhandlingarna leder inte alltid till lösningar som är helt förenliga (*fully compliant*) med gällande standarder och ibland även till medvetna avvikelser genom så kallad *creative compliance* (tillämpning som innebär en bokstavstolkning eller medveten feltolkning av standarden och som strider mot standardens principer) eller *invisible non-compliance* (avvikelser från redovisningsstandarder som inte är synliga för användarna) (Beattie m.fl. 2001; Gibbins m.fl. 2001, 2007; McCracken m.fl. 2008). Saltiero (2012) pekar i sin genomgång av resultaten från detta forskningsfält på att det numera är allmänt accepterat att revisorns beslut om rapportering (revisionsberättelsen) är beroende av de informella förhandlingar med klienten som regelmässigt sker under revisionsprocessen. Dessa förhandlingar mellan klient och revisor om resultatmättningsfrågor, tilläggsupplysningar med mera har uppenbart en direkt koppling till kvaliteten på den redovisningsinformation som företagen lämnar, men förmodligen också till revisorns begränsning till endast två grundalternativ: ren eller oren revisionsberättelse. Beattie och hennes medförfattare (2001) beskriver detta problem mot bakgrund av sin unika studie av revisorer och ekonomi- och finansdirektörer i ett antal brittiska börsbolag avseende faktiska konflikter med revisorn i redovisningsfrågor:

An audit report qualification is taken very seriously by directors. We suggest that it may be taken too seriously by both directors and auditors, with the result that only issues which are really substantive are likely to attract a qualification and FDs [Financial Directors] will fight very hard to avoid one. Therefore lesser issues of poor quality accounting or non-compliance do not come to the attention of investors. Because they are not regarded as material in audit terms, the auditor has no means of drawing attention to them. Such issues, however, can be a key indicator of a company's attitude to compliance and its quality of earnings (Beattie m.fl. 2001, s. 287).

Författarna menar alltså att det vore av stort värde för investerarna att få ta del av revisorns överväganden avseende kontroversiella redovisningsfrågor och att restriktiviteten med att lämna orena revisionsberättelser har gått för långt och skapat en bristande respekt för redovisningsstandarder. Resultaten från Blay och hans medförfattare (2011) som beskrivits tidigare i kapitlet ger i detta sammanhang visst stöd för uppfattningen att investerarna ser revisorernas orena revisionsberättelser som värdefull information för aktievärderingen.

Revisorns rapportering på bolagsstämman

I Sverige finns också en plikt för revisorn att svara på frågor från bolagsstämman, men det är en upplysningsplikt med begränsningar när det gäller information som kan vålla skada (se Sandström 2012, s. 286). Ur en mer positiv synvinkel kan plikten att svara på frågor också ses som en möjlighet att lämna fylligare information om revisionen. Carrington och Johed (2007) genomförde under våren 2004 en studie av 36 bolagsstämmor i svenska börsbolag (se även Catasús och Johed 2007). Studien indikerar att det inte är så vanligt förekommande att revisorerna behöver svara på frågor från aktieägarna. Av de 266 frågor som ställdes av aktieägarna på de 36 stämmorna, riktades endast 3 av frågorna till revisorerna. En sådan fråga var den till revisorn i Intrum Justitia, återgiven i föregående avsnitt. Studien visar på det värde som bolagsstämman skapar för aktieägarna genom att den finansiella informationen sätts in i sitt affärsmässiga sammanhang och kan kompletteras med verbala förklaringar och visuella hjälpmedel. Forskarna drar också slutsatsen att bolagsstämmorna iscensätts så att företagsledaren framstår som en ”god arbetare” för aktieägarnas bästa (*the construction of top management as a good steward*). Revisorerna lyftes inte fram som centrala för resultaten. De föreföll dock spela en viss roll för bolagsstämmornas förmedlande av en positiv bild av företagsledningen. Revisorernas anföranden upptog i genomsnitt 7 procent av tiden på stämmorna och denna punkt kom relativt tidigt på dagordningen, så att revisorernas rapportering kunde refereras till senare, till exempel i samband med stämmans beslut om ledningsorganens ansvarsfrihet.

Vid revisionsbranschens årliga konferens FinForum 2012 omtalades revisorernas medverkan på bolagsstämmorna i försiktigt positiva

ordalag av Aktiespararnas nyutsedde vd, Carl Rosén: ”Det sägs lite mer på stämmorna än vad som står i revisionsberättelsen. Problemet är att alla aktieägarna inte är på stämmorna” (Danielsson 2013, s. 26). Rosén sade sig önska en mer effektiv informationsgivning till ägarkollektivet. Vid samma tillfälle gjorde FAR:s nyvalda ordförande Anna-Clara af Ekenstam en intressant kommentar om de begränsningar som finns i revisorernas informationsgivning vid stämman: ”I Sverige är revisorn med på bolagsstämman och adresserar aktieägarna direkt. Detta kan utvecklas om man samarbetar nära styrelsen” (FAR 2012b). Uttalandet kan möjligen tolkas som att revisorn genom avstämning med styrelsen före stämman kan få möjlighet att ge en mer detaljerad beskrivning av utfallet av revisionen än vad som tidigare varit brukligt.

Revisorernas icke-offentliga rapportering till ledningsorganen

I ett av avsnitten ovan nämndes att revisorer arbetar för att de fel och brister som upptäcks åtgärdas under revisionens gång, så att en ren revisionsberättelse kan avges. Detta innebär också att revisorn rapporterar om sina observationer och förslag till åtgärder till ledningsorganen. Utifrån svenska aktiebolagslagen (ABL) skriver Sandström:

Förutsatt att missförhållandet ligger inom revisionsuppdraget framför revisorn i normalfallet sina synpunkter i *ett råd eller ett informellt muntligt eller skriftligt ”påpekande”* till vd eller styrelsen (Sandström 2012, s. 289).

I såväl svenska som internationella sammanhang brukar sådana råd och påpekanden ingå i rapporter med beteckningen *management letters*. Det finns ingen tillgänglig statistik avseende hur omfattande användningen av *management letters* är, men i läroböcker i revision beskrivs de som vanligt förekommande. En typisk beskrivning av *management letter* är följande:

The auditor uses the management letter to make recommendations to the client based on observations during the audit; the letter may include suggested improvements in various areas, such as organizational structure and efficiency issues (Eilifsen m.fl. 2010, s. 540).

Johnson och hans medförfattare (2012) menar att revisorernas förslag till förbättringar i *management letters* framför allt avser klientens finansiella styrning, internkontroll och verksamhetsuppföljning. Författarna menar också att revisorernas obligatoriska rapportering om internkontroll till revisionsutskotten som infördes i den amerikanska lagstiftningen (SOX) efter Enron-skandalen sannolikt har påverkat utformningen av *management letters* i den amerikanska kontexten. Det finns mycket få forskningsstudier avseende *management letters*, delvis på grund av att rapporterna inte är offentliga. På basis av en större brittisk enkätstudie fann Manson och hans medförfattare följande:

The overall conclusion of our research is that MLs [Management Letters] are valued by the client management. The management interviewees believed that the ML to be [sic!] an important means of communication with the auditor. It helped to focus their attention on issues, for example internal control and accounting systems, which otherwise might have been overlooked. This is particularly true for directors or senior managers who are not directly concerned with the financial function (Manson m.fl. 1994, s. 43).

I en senare studie argumenterar Manson med kollegor (2001) för att *management letters* har kommit att betraktas alltmer som en produkt, som gör att revisionsbyrån kan profilera sig gentemot andra byråer. I en studie av Hellman (2006) kartläggs utformningen och användningen av *management letters* och andra icke-offentliga revisionsrapporter i ett svenskt börsföretag under en treårsperiod (1999–2001). Intervjuer gjordes med de ekonomichefer på olika nivåer som var mottagare av rapporterna (koncern-, affärsområdes- och affärsenhetsnivå), bland annat för att undersöka hur de uppmärksammade bristerna hanterades. En övergripande observation i studien är att rapporteringen i dessa *management letters* var omfattande och detaljerad. Revisionsbyrån producerade 15 *management letters* varje år för olika enheter och organisatoriska nivåer. De studerade rapporterna innehöll totalt 50 unika punkter med brister som revisorerna föreslog skulle åtgärdas, fördelade på områdena interna rutiner (18 punkter), affärsrelaterade brister (13 punkter) och mätrelaterade brister (19 punkter). Ur klientens perspektiv var dessa *management letters*, och förmågan hos revisionsbyråns medarbetare att kommunicera innehållet, helt centrala för den nytta de uppfattade att de hade av revisorernas arbete. Här fanns dock ett potentiellt problem

avseende revisorernas självständighet genom att de i praktiken blev beroende av stöd från koncernekonomitaben för att åtgärder skulle kunna genomföras i organisationen. Det *management letter* som utfärdades för koncernekonomitaben var också skrivet på ett mer positivt sätt än övriga *management letters* (Hellman 2006, s. 118).¹⁷

Utvecklad rapportering inom ramen för den rena revisionsberättelsens utformning

Vi har tidigare i kapitlet beskrivit hur revisorernas rapportering till aktieägarna har utvecklats över tiden. Beskrivningen visar att revisorernas arbete har fått en inriktning mot att upptäcka och åtgärda brister hos klienten, samtidigt som revisionsberättelserna förblir rena. Kommunikationen avseende sådana åtgärder sker med hjälp av icke-offentliga *management letters*. När det gäller redovisningsfrågor pekar tidigare forskning mot att det regelmässigt förekommer icke-offentliga förhandlingar mellan revisor och klient som har en direkt koppling till kvaliteten på den redovisningsinformation företagen lämnar. Kritiken mot de rena revisionsberättelsernas utformning har successivt tilltagit. Trots alla ansträngningar att förbättra standardtexten uppfattas informationsvärdet hos den rena revisionsberättelsen vara för litet – aktieägarna får ingen information om vilka brister revisorerna har upptäckt och i vilken utsträckning de har åtgärdats. Vidare tenderar förväntningssgapet, åtminstone i vissa väsentliga avseenden, att bestå trots försöken till förbättringar. Men inom ramen för den nuvarande binära rapporteringsmodellen (ren eller oren revisionsberättelse) är det lättare sagt än gjort för revisorerna att öka transparensen i sina observationer, så att de blir tillgängliga även för ägare och långivare som inte är insiders. Kanske finns det börsbolagsrevisorerna som håller med Beattie och hennes medförfattare (2001) när de hävdar att gränserna för vad klienten kan göra utan att kritiserats offentligt av revisorerna har tänjts för mycket och skapat en bristande respekt för redovisningsnormerna, men samtidigt upplever förslaget att i större utsträckning lämna rena revisionsberättelser som naivt och orealistiskt? Förslaget om en ny form av nyanserad revisionsberättelse med kommentarfält,

17 För en utförlig beskrivning, se Hellman (2006). En kortfattad beskrivning på svenska finns i Hellman (2008, s. 80).

som beskrivs nedan, får ses mot denna bakgrund.

Kritiken mot revisorernas rapportering har funnits under mycket lång tid, så varför kommer förslagen till mer radikala förändringar just nu? Efter Enron- och WorldCom-skandalerna i USA infördes ytterligare statlig reglering där inte minst SOX (Sarbanes Oxley Act), sektion 404 avseende intern kontroll, har fått stor uppmärksamhet. Utformningen av företagsledningens rapportering enligt SOX 404, som också är föremål för revision, innebär att brister i den interna kontrollen blir offentliga. Kim och kollegor (2011) studerar sambandet mellan sådana offentliggjorda brister (*disclosed internal control weaknesses*, ICW) och företagens lånevillkor. De finner flera signifikanta effekter, till exempel att företagen med brister i sin interna kontroll (ICW-företag) får betala cirka 28 punkter högre låneränta än företag som inte har bristande internkontroll. Mot denna bakgrund kan förespråkare av statlig reglering på revisionsområdet hävda att synliggörandet av företagets brister avseende intern kontroll (som är ett mycket centralt område inom revisionen) är av stort värde för externa intressenter. Det kan i sin tur inspirera till ytterligare statlig reglering även i andra länder än USA. Många följer utvecklingen inom EU, där EU-kommissionen (2011) bland annat har föreslagit en ny utformning av revisionsberättelsen med utvidgad information avseende tillämpade materialitetsnivåer, väsentliga riskområden, i vilken utsträckning substansgranskning av posterna i balansräkningar har gjorts och så vidare. Detta har i sin tur lett till att professionen via sina organisationer aktivt har verkat för en självregleringslösning där formerna för revisorernas rapportering utvecklas.

IAASB har under flera år skapat sig en bild av läget genom att föra en dialog med olika intressenter runt om i världen samt genom att vända sig till ett antal forskare i olika länder som har genomfört studier och skrivit rapporter. En sammanfattning gjordes i ett så kallat *consultation paper* (IAASB 2011) med titeln *Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change*. Slutsatserna av arbetet beskrevs i vad som får sägas vara mycket starka ordalag i inledningen till det första remissförslag som IAASB publicerade under sommaren 2012:

Findings from this research, the input obtained from the IAASB dialogue with various stakeholders around the world, and the international feedback the IAASB has received on its May 2011 Consultation Paper...have all evidenced

a singular point: the status quo is not an option. There is a clear demand for auditors to provide greater transparency about significant matters in the financial statements, as well as the conduct of the individual audit. Further, meaningful change now, rather than incremental change over time, is seen as necessary in order to better meet the information needs of users of audited financial statements (IAASB 2012, s. 3).

Förslaget innebär en utvidgad och mindre standardiserad rapportering om bland annat *going concern* och inom områden som kan förväntas vara viktiga för användarna (IAASB 2012). FAR:s remissvar lämnades i oktober 2012 (FAR 2012c). FAR är i svaret generellt sett positivt men påtalar problemen som måste lösas i fråga om företagsledningens ansvar när det gäller uttalanden om *going concern*. När det gäller att tillgodose användarnas behov öppnar FAR för ytterligare information om väsentliga risker i revisionsberättelsen, men pekar samtidigt på vikten av en tydlig riskdefinition i ISA för att skapa jämförbarhet. FAR menar också att denna information endast ska behöva lämnas avseende börsnoterade företag.

IAASB har behandlat remissvaren och lämnade i juli 2013 ett utvecklat remissförslag, ett så kallat *exposure draft*, där det föreslås att en ny ISA tas fram för revisorns rapportering av särskilda kommentarer avseende revisionen. Enligt den nya standarden, ISA 701, ska sådana kommentarer lämnas i ett avsnitt i revisionsberättelsen kallat *key audit matters* (IAASB 2013). Här ska revisorn rapportera om de förhållanden som varit av störst betydelse för hans eller hennes slutsatser. Tanken är att revisorn i detta avsnitt ska peka på särskilda områden i företagets finansiella rapportering som vederbörande särskilt har fokuserat på i sin granskning. IAASB föreslår också att det som rapporteras som *key audit matters* ska utgöra ett urval av de revisionssynpunkter som lämnas till styrelse och revisionsutskott (*those charged with governance*) enligt ISA 260.¹⁸ En annan viktig förändring är att revisorerna alltid ska rapportera om *going concern* i revisionsberättelsen. Enligt förslaget ska revisionsberättelsen till exempel innehålla följande avsnitt:

¹⁸ Det bör i detta sammanhang nämnas att det inte finns något uttryckligt lagkrav på att styrelsen ska sammanträffa med revisorerna, men den svenska koden för bolagsstyrning kräver att revisorn minst en gång per år träffar hela styrelsen utan att någon ledamot av bolagsledningen är närvarande (punkt 7.5, se Svernlöv 2011, s. 160).

A statement that, as part of the audit of the financial statements, the auditor has concluded that management's use of the going concern basis of accounting in the preparation of the entity's financial statements is appropriate.

A statement that, based on the audit of the financial statements, the auditor has not identified any material uncertainty that may cast significant doubt on the entity's ability to continue as a going concern (IAASB 2013, s. 30).

Enligt IAASB:s bedömning krävs förtydliganden och ytterligare vägledning i redovisningsstandarderna rörande *going concern* för att ovanstående förändringar i revisionsberättelsen ska kunna genomföras.

Revisorernas offentliga rapportering inom ramen för svensk bolagsstyrning

I detta avslutande avsnitt vill vi ge ett inlägg i debatten om revisorernas rapportering mot bakgrund av det särskilda ansvar revisorerna har för att minska informationsasymmetrierna mellan kontrollägare och minoritetsägare vid tillämpning av den svenska bolagsstyrningsmodellen (se kapitel 1). Mot bakgrund av resultaten som rapporterades av Hellman (2006) finns det skäl att tro att en mängd brister upptäckts och kommuniceras via *management letters* i svenska börsföretag. Revisorernas rapportering skedde på olika organisatoriska nivåer, varefter styrelsen fick en sammanfattning av de mest centrala bristerna som upptäckts och kommunicerats på lägre nivåer. IAASB menar i sitt förslag till ny revisionsberättelse att den tillkommande information som revisorn ska lämna enligt ISA 701 ska vara "selected from matters communicated with those charged with governance" (IAASB 2013, s. 4). En tolkning av detta är att vissa delar av det *management letter* som lämnas till styrelsen också kommuniceras i revisionsberättelsen.

Vi menar att det finns flera fördelar med en utveckling som innebär att de *management letters* som lämnas av revisorerna till styrelserna i börsbolag utgör underlag för de kommentarer som ska lämnas i den nya revisionsberättelsen med kommentarfält. För det första framstår klientkommunikation via *management letters* i dag som en väl utvecklad praxis. Arbetet utförs redan, vilket begränsar de ökade kostnader som ny reglering alltid medför. För det andra finns det mycket som talar för att informationen som kommuniceras i *management letters* är relevant genom att klienten ställer krav på revisorerna att lämna relevanta

synpunkter på brister och möjliga förbättringar (Manson m.fl. 2001; Hellman 2006). Informationens relevans är mycket viktig mot bakgrund av de historiska problemen med användningen av standardtext i revisionsberättelsen. För det tredje kan den nuvarande behandlingen av aktieägare och andra externa intressenter utan insiderposition ifrågasättas. Vi pekade i inledningskapitlet på hur den svenska modellen för bolagsstyrning ger en särskilt stark ställning för kontrollägare utifrån synen att de är långsiktiga, aktiva och ansvarstagande. Andra ägare ses som passiva, kortsiktiga och mindre ansvarsfulla. Men den senare gruppen måste ändå skyddas genom en transparent redovisning och revisorer som explicit visar att de inte bara finns till för klienten, kontrollägarna och andra med insiderposition. Man kan som exempel på problemet ge ett citat från en nyligen genomförd intervjustudie med europeiska institutionella investerare och analytiker:

A small number of users in our sample indicated that they have private access to the company's auditor when considering making a major investment in a company. To be able to privately or in the presence of management discuss the significant risks faced by the company with the auditor is considered to be more valuable than the audit report. However, these users also acknowledge that the average user does not have such privileged access and therefore have to rely on the audit report for information (Vanstraelen m.fl. 2012, s. 201).

Detta exempel på att vissa institutioner och analytiker får privata dragningar av revisorn kanske gör dessa institutioner mindre kritiska mot den nuvarande revisorsrapporteringen. Vi ser här en utveckling i börsbolagen mot att företagsledning och styrelse får en omfattande rapportering från revisorerna via management letters och muntlig rapportering, och att utvalda institutionella investerare får privata presentationer av revisorn, medan övriga aktieägare endast får den rena revisionsberättelsen och en kort beskrivning av revisionen på årsstämman. En ökad transparens i revisorernas rapportering för att minska informationsasymmetrierna mellan grupperna vore önskvärd.

En nackdel med att inkludera information från *management letters* i den offentliga informationen är att det kan strida mot hur revisorerna uppfattar sin tystnadsplikt. Revisorns tystnadsplikt i den svenska aktiebolagslagen är relativ i så måtto att den är beroende av risken för att bolaget skadas, vilket skapar svåra bedömningar och avvägningar. Om

revisorer är alltför öppna kan det leda till att de på kort sikt stöter sig med klienten och längre fram anses ha vållat skada. Men kanske överdrivs detta i nuläget av revisorerna för att de uppfattar mindre aktieägare som en svag intressentgrupp? I en ny upplaga av *Svensk aktiebolagsrätt* skriver till exempel Sandström:

Ytterst har antagligen betoningen av sekretessen en negativ sida för börsbolagens aktieägare. Revisorerna riskerar att hålla inne med befogad kritik p.g.a. rädsla för att yppa hemligheter (och att förlora uppdraget) (Sandström 2012 s. 285).

Frågan om tystnadsplikten kommer i alla händelser att bli viktig att hantera i samband med utformningen av kommentarfältet i revisionsberättelsen. Frågan om tystnadsplikten anknyter också till det steg mot ökad transparens avseende revisionen som redan tagits när det gäller revisorns muntliga kommunikation till aktieägarna vid årsstämman. I denna fråga säger FAR:s ordförande Anna-Clara af Ekenstam, citerad tidigare i kapitlet, att revisorernas presentation för aktieägarna på bolagsstämman kan utvecklas genom ett närmare samarbete med styrelsen. Den information revisorn bedömer som central att presentera för styrelsen är säkert väsentlig även för de aktieägare som inte är representerade i styrelsen. Kanske kan man tänka sig en utveckling där revisorn lämnar sådan information vid bolagsstämman på ett sätt som ligger inom ramen för aktiebolagslagens krav på tystnadsplikt?

Referenser

- AICPA, Commission on Auditors' Responsibilities (1978). *Report, Conclusions, and Recommendations*, American Institute of Certified Public Accountants.
- AICPA, Statement on Auditing Standards 58 (1988). *Report on Audited Financial Statements*, American Institute of Certified Public Accountants.
- Anderson, B., Maletta, M. & Wright, A. (1998). "Perceptions of auditor responsibility: Views of the judiciary and the profession", *International Journal of Auditing*, 2(3), s. 215-232.
- Arens, A. & Loebbecke, J. (2000). *Auditing – an integrated approach*, åttonde upplagan, New Jersey: Prentice Hall.
- Beattie, V., Fearnley, S. & Brandt, R. (2001). *Behind closed doors: What company audit is really about*, The Institute of Chartered Accountants in England & Wales, Palgrave.
- Blay, A. (2005). "Independence threats, litigation risk, and the auditor's decision process", *Contemporary Accounting Research*, 22(4), s. 759-789.

- Blay, D.A., Geiger, M.A. & North, D.S. (2011). "The auditor's going-concern opinion as a communication of risk", *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30(2), s. 77-102.
- Carey, J.P., Geiger, M.A. & O'Connell, B.K. (2008). "Cost associated with going-concern modified audit opinions: An analysis of the Australian audit market", *Abacus*, 44(1), s. 61-81.
- Carrington, T. & Johed, G. (2007). "The construction of top management as a good steward – A study of Swedish annual general meetings", *Accounting, Auditability & Accountability Journal*, 20(5), s. 702-728.
- Catasús, B. & Johed, G. (2007). "Annual general meetings: Rituals of closure or ideal speech situations? A dual analysis", *Scandinavian Journal of Management*, 23(2), s. 168-190.
- Chen, K.C. & Church, B.K. (1992). "Default on debt obligations and the issuance of going-concern opinions", *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 11(2), s. 30-49.
- Church, B.K., Davis, S.M. & McCracken, S.A. (2008). "The auditor's reporting model: AA literature overview and research synthesis", *Accounting Horizons*, 22(1), s. 69-90.
- Danielsson, C. (2013). "Revisorn måste bli tuffare", *Balans*, 1, 26.
- Danielsson, Å. (1997). "Den nya revisionsberättelsen. Från 1848 till 1997: En gång i tiden fanns inga bestämmelser", *Balans*, 11, 21.
- Eilifsen, A., Messier, W.F. Jr., Glover, S.M. & Prawitt, D.F. (2010). *Auditing and Assurance Services*, Second International Edition, McGraw-Hill.
- Epstein, M.J. & Geiger, M.A. (1994). "Investor views on auditor assurance: Recent evidence of the expectations gap", *Journal of Accountancy*, 177(1), s. 60-64.
- European Commission (2011). "Proposal for a Regulation of the European parliament and of the council – On specific requirements regarding statutory audit of public-interest entities", COM (2011) 779 final.
- FAR (2012a). *FAR Position Paper – EU:s revisionspaket*, Stockholm den 29 november 2012. Nedladdat 2013-04-07 från: <http://www.far.se/PageFiles/6259/FAR%20Position%20Paper.pdf>.
- FAR (2012b). Reportage från FinForum 2012. Nedladdat 2012-12-20 från: <http://www.far.se/Branschen/Finforum-2012/Vad-ska-revisorn-gora/>.
- FAR (2012c). *Comment Letter in Response to the IAASB Invitation to Comment on Document: Improving the Auditor Report*, Stockholm den 9 oktober 2012.
- Fearnley, S., Beattie, V.A. & Brandt, R. (2005). "Auditor independence and audit risk: A reconceptualization", *Journal of International Accounting Research*, 4(1), s. 39-71.
- Frank, K.E., Lowe, D.J. & Smith, J.K. (2001). "The expectations gap: Perceptual differences between auditors, jurors and students", *Managerial Auditing Journal*, 16(3), s. 145-149.
- Geiger, M.A., Raghunandan, K. & Rama, D.V. (2005). "Recent changes in the association between bankruptcies and prior audit opinions", *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 24(1), s. 21-35.

- Gibbins, M., McCracken, S. & Saltiero, S. (2007). "The chief financial officer's perspective on negotiations with auditor on financial reporting issues", *Contemporary Accounting Research*, 24(2), s. 387-422.
- Gibbins, M., Saltiero, S. & Webb, A. (2001). "Evidence about auditor-client management negotiation concerning client's financial reporting", *Journal of Accounting Research*, 39(3), s. 535-563.
- Gold, A., Gronewold, U. & Pott, C. (2012). "The ISA 700 auditor's report and the audit expectations gap – Do explanations matter?", *International Journal of Auditing* 16(3), s. 286-307.
- Hellman, N. (2006). "Auditor-client interaction and client usefulness – A Swedish case study", *International Journal of Auditing*, 10(2), s. 99-124.
- Hellman, N. (2008). "Hur bidrar revisionen till ökat aktieägarvärde?", s. 59-88 i Jennergren, P., Lind, J., Schuster, W. & Skogsvik, K. (red.), *Redovisning i fokus*, Lund: Studentlitteratur.
- Hellman, N. (2011). "Chief financial officer influence on audit planning", *International Journal of Auditing*, 15(3), s. 247-274.
- Herolf, O. (2013). *Nyckeln till ISA*, FAR Akademi.
- Humphrey, C., Kausar, A., Loft, A. & Woods, M. (2011). "Regulating audit beyond the crisis: A critical discussion of the EU green paper". *European Accounting Review*, 20(3), s. 431-457.
- IAASB, International Auditing and Assurance Standards Board (2011). *Enhancing the value of auditor reporting: Exploring options for change*, Consultation Paper, International Federation of Accountants, IFAC.
- IAASB, International Auditing and Assurance Standards Board (2012). *Improving the auditor's report: Invitation to comment*, International Federation of Accountants, IFAC.
- IAASB, International Auditing and Assurance Standards Board (2013). *Reporting on audited financial statements: Proposed new and revised international standards on auditing (ISAs)*, Exposure Draft, July, International Federation of Accountants, IFAC.
- Johnson, L.E., Lowenson, S., Reck, J.L. & Davies, S.P. (2012). "Management letter comments: Their determinants and their association with financial reporting quality in local government", *Journal of Accounting and Public Policy*, 31(6), s. 575-592.
- Kim, J.-B., Song, B.Y. & Zhang, L. (2011). "Internal control weakness and bank loan contracting: Evidence from SOX section 404 disclosures", *The Accounting Review*, 86(4), s. 1157-1188.
- Lennartsson, R. (2011). "Ny standard 2011: FAR föregriper EU-reglering – har infört ISA i Sverige", *Balans*, 1, 18.
- Manson, S., McCartney, S. & Sherer, M. (1994). *The usefulness of MLs*, ACCA.
- Manson, S., McCartney, S. & Sherer, M. (2001). "The value of MLs to unlisted companies", *British Accounting Review*, 33(4), s. 549-568.

- McCracken, S., Saltiero, S. E. & Gibbins, M. (2008). "Auditor-client management relationships and roles in negotiating financial reporting", *Accounting, Organizations and Society*, 33(4/5), s. 362-383.
- Märder, G. (2011). "Revisionen måste utvecklas för att behålla sitt värde", *Balans*, 4, s. 36-37.
- Power, M. (1997). *The audit society. Rituals of verification*, Oxford University Press.
- Rehnberg, J. (2012). "EU vill reglera revisionen", *Eye*, Affärstidning utgiven av Ernst & Young, 2, s. 13-15.
- Saltiero, S.E. (2012). "Fifteen years in the trenches: Auditor-client negotiations exposed and explored", *Accounting and Finance*, 52(Supplment), s. 233-286.
- Sandström, T. (2012). *Svensk aktiebolagsrätt*, fjärde upplagan, Norstedts Juridik.
- Sikka, P. (2009). "Financial crisis and the silence of auditors", *Accounting, Organizations and Society*, 34, s. 868-873.
- Skough, B. & Brännström, D. (2007). "De flesta felen rättas efter påpekanden från revisorn", *Balans*, 12.
- Sormunen, N., Jeppesen, K., Sundgren, S. & Svanström, T. (2013). "Harmonisation of audit practice: Empirical evidence from going-concern reporting in the Nordic countries", *International Journal of Auditing*, in press, doi: 10.1111/ijau.12007.
- Svernlöv, C. (2011). *Svensk kod för bolagsstyrning. En kommentar*, fjärde upplagan, Norstedts Juridik.
- Thörnblad, H. & Hjalmarsson, B. (1997). "Den nya revisionsberättelsen: En rekommendation med internationell förebild", *Balans*, 11, s. 22-29.
- Vanstraelen, A. (2003). "Going-concern opinions, auditor switching, and the self-fulfilling prophecy effect examined in the regulatory context of Belgium", *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 18(2), s. 231-253.
- Vanstraelen, A., Schelleman, C., Meuwissen, R. & Hoffman, I. (2012). "The auditing reporting debate: Seemingly intractable problems and feasible solutions", *European Accounting Review*, 21(2), s. 193-215.
- Watts, R.L. & Zimmerman, J.L. (1986). *Positive accounting theory*, Prentice-Hall.
- Wennberg, I. (1991). "Så allvarliga är olika situationer", *Balans*, 3.

5. Revisorerna och redovisningen

Vi konstaterade i kapitel 1 att externt reviderad redovisningsinformation är betydelsefull för att ägare och långgivare ska kunna följa upp företagets kapitalanvändning och för att de ska kunna fatta välgrundade beslut om företagets utveckling. Mot bakgrund av detta kommer vi i det här kapitlet att belysa hur revisorerna förhåller sig till den reglering som finns på redovisningsområdet. Vår genomgång visar på revisorernas roll i olika faser kopplade till regleringen (normgivning, tillämpning, tillsyn) och revisorernas interaktion i dessa processer med andra centrala aktörer såsom normgivare, tillsynsorgan och klienter. Men låt oss först ge ett exempel för att illustrera varför sambanden mellan redovisning, revision och reglering är så centrala. Den 28 augusti 2010 skrev Finansinspektionen i ett pressmeddelande:

HQ Bank har länge övervärderat sin tradingportfölj. Därmed har bankens finansiella ställning redovisats felaktigt. En korrekt värdering hade inneburit att banken varit underkapitaliserad sedan december 2008. Banken har därmed brutit mot såväl redovisnings- som kapitaltäckningsregler (Finansinspektionen 2010).

I nästa steg uppkommer frågan om huruvida revisionen i HQ Bank har utförts enligt god revisionsssed. Revisorsnämnden ställs då inför den svåra uppgiften att granska revisionen samtidigt som den måste förhålla sig till den omtvistade redovisningsfrågan – värderingen av de finansiella instrumenten i tradingportföljen. Revisorsnämnden skriver att den har prövat revisionsarbetet och:

Av detta följer att RN inte tar ställning till de redovisningsfrågor som aktualiserats i vidare mån än vad som är nödvändigt för att kunna bedöma revisionsarbetet. RN har därför inte tagit ställning till Finansinspektionens bedömningar av HQ Banks redovisning (Revisorsnämnden 2011A).

Att åtskillnaden mellan revision och redovisning betonas så starkt beror på den uppdelning som finns när det gäller reglering och tillsyn av redovisning och revision. Men aktieägarna i HQ som grundade sina beslut på årsredovisningen och andra finansiella rapporter hade ingen anledning att separera revisionen från redovisningen på motsvarande sätt. De har anledning att förvänta sig att det är informationsgivningen från företaget (redovisningen) som står i centrum för revisorernas arbete (se kapitel 1), vilket också framgår av revisionsberättelsen:

Årsredovisningen har upprättats i enlighet med årsredovisningslagen och ger en rättvisande bild av bolagets resultat och ställning i enlighet med god redovisningssed i Sverige. Koncernredovisningen har upprättats i enlighet med internationella redovisningsstandarder IFRS sådana de antagits av EU och lag om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag och ger en rättvisande bild av koncernens resultat och ställning. Förvaltningsberättelsen är förenlig med årsredovisningens och koncernredovisningens övriga delar.

Vi tillstyrker att årsstämman fastställer resultaträkningen och balansräkningen för moderbolaget samt rapport över totalresultat och rapport över finansiell ställning för koncernen, disponerar vinsten i moderbolaget enligt förslaget i förvaltningsberättelsen och beviljar styrelsens ledamöter och verkställande direktören ansvarsfrihet för räkenskapsåret (Utdrag ur revisionsberättelsen daterad 2010-03-11 i årsredovisningen för HQ AB 2009 s. 75).

Utdraget ur revisionsberättelsen återger den starka koppling som finns mellan revisionen och redovisningen. När hela revisionsprocessen är genomförd är det balansräkningen och resultaträkningen, den finansiella ställningen och det finansiella resultatet, som står i centrum för revisorns uttalanden om årsredovisningen och koncernredovisningen.

Denna starka koppling mellan revision och redovisning kan tyckas vara självklar, men det förekommer ganska ofta (medvetet eller omedvetet) att områdena behandlas som åtskilda. Inom den akademiska forskningen behandlas revision i vissa sammanhang som ett eget ämnesområde, utan koppling till redovisningen. Det förekommer också när det gäller såväl statlig reglering som självreglering på revisions- respektive redovisningsområdena. Denna åtskillnad kan ibland vara befogad,

exempelvis när det gäller ansvarsfrågor, men det finns mycket som talar för vikten av att betona kopplingen mellan revisionen och redovisningen. Inte minst därför att investerare och andra intressenter använder den reviderade redovisningsinformationen som en odelbar produkt, där företagets redovisning av vinster, kassaflöden och finansiell ställning står i centrum och där revisionen höjer denna informations tillförlitlighet.

Innan vi går vidare vill vi ge en kortfattad översikt av hur de olika områdena hålls åtskilda när det gäller reglering. På global nivå finns IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board) som utfärdar ISA (International Standards on Auditing) för revisionen respektive IASB (International Accounting Standards Board) som utfärdar IFRS (International Financial Reporting Standards) för redovisningen. IAASB är en del av den internationella revisorsorganisationen IFAC (International Federation of Accountants) medan IASB har en mer komplicerad struktur när det gäller finansiering och utnämning av ledamöter med mera. På EU-nivå finns direktiv för revision respektive redovisning samt en förordning för koncernredovisningen för börsnoterade företag utan motsvarighet för revisionen. På svensk nivå finns, när det gäller revision, lagstiftning för revisorer och revision som bygger på EU-direktiv men som även innehåller särskilda regler samt kompletterande statlig reglering via Revisorsnämnden och omfattande kompletterande självreglering inom revisorsprofessionen genom tillämpning av ISA.

På redovisningsområdet finns på motsvarande sätt (med undantag för koncernredovisning i börsnoterade svenska företag) svensk lagstiftning som bygger på EU-direktiv men som även innehåller särskilda regler. På redovisningsområdet finns också en växande kompletterande normgivning via statliga Bokföringsnämnden. Samtidigt har självregleringen successivt minskat efter avskaffandet av Redovisningsrådet 2007; numera representeras den främst av den kompletterande normgivningen från Rådet för finansiell rapportering samt FAR. När det gäller tillsynen utövar Revisorsnämnden tillsyn inom revisionsområdet medan Finansinspektionen har det övergripande ansvaret, och börserna det operativa ansvaret, för redovisningstillsynen av de börsnoterade företagen. Redovisningstillsyn av de onoterade företagen saknas.

I de följande avsnitten beskriver vi hur redovisningsnormeringen påverkar revisionsarbetet, särskilt när det gäller så kallade principbase-

rade standarder inriktade mot att fånga den ekonomiska innebörden av företagets affärstransaktioner. Det nära samspelet mellan redovisningen och revisionen beskrivs sedan närmare med fokus på: (1) hur revisorerna agerar i samband med utvecklingen av nya eller förändrade redovisningsstandarder, och (2) hur revisorerna agerar i förhållande till redovisningstillsynen. Genomgången är i huvudsak inriktad mot börsnoterade företag och revisorernas roll för att säkerställa redovisningsinformationens kvalitet för kapitalmarknadsaktörer. Kapitlet visar på ett mycket nära samband mellan revision och redovisning som vi anser behöver beaktas i större utsträckning när det gäller reglering och tillsyn, men även inom akademisk utbildning och forskning.

Vilken roll spelar redovisningsstandarder för revisionen?

Revisorerna är vid genomförandet av revisioner mycket beroende av hur lagstiftningen och standarderna för redovisningen är utformade. Låt oss ta revisorns uttalande i en revisionsberättelse för ett börsnoterat företag som utgångspunkt (se citatet mitt på sidan 114). I detta uttalande finns hänvisningar till årsredovisningslagen, rättvisande bild och god redovisningssed i Sverige samt till IFRS sådana de antagits av EU. Den som läser ett sådant uttalande från revisorn – om att företaget har tillämpat gällande redovisningsstandarder utan anmärkning – får en viss känsla av tillförlitlighet. Kanske tänker någon att om företaget hade försökt rapportera med stöd av andra redovisningsprinciper än de som följer av gällande redovisningsstandarder, skulle revisorerna ha förhindrat detta med stöd av lag och kompletterande normgivning. Dunn (1996) pekar dock på två grundläggande problem för revisorn som direkt knyter an till detta: revisorns väsentlighetsbedömningar samt redovisningsnormernas subjektivitet och otydlighet:

The problem is that [the standards] are open to interpretation. The reporting regulations permit the auditors to disregard any disagreement or uncertainty provided the problem is not material. Unfortunately, there is very little practical guidance on the definition of materiality in the real world. The [accounting standards] are equally subjective and ambiguous ... the auditor is required to form an opinion on the truth and fairness of a set of accounting statements when, in fact, the term "true and fair" does not have an agreed working definition (Dunn 1996, s. 32, 36).

Även om Dunn använder starka ord i sin beskrivning, som avser en brittisk kontext, är det ändå så att revisorns väsentlighetsbedömningar och oenighet om hur redovisningsstandarder ska tolkas har varit återkommande kärnfrågor i flera av de större redovisningsrelaterade företagskandalerna (se Clikeman 2009). En studie av Beattie och hennes medförfattare (2001) visade också empiriskt hur revisorns väsentlighetsbedömningar (det vill säga hur revisorn prioriterar det som är mest väsentligt att granska) och otydliga redovisningsstandarder gav klienten utrymme att förhandla om redovisningslösningar. Även om utfallet av sådana förhandlingar kunde strida mot revisorns uppfattning om vad som är en god redovisning i enlighet med gällande redovisningsstandarder, så godkände revisorn redovisningen.¹⁹ I studien används termer som *creative compliance* och *invisible non-compliance* för att beskriva sådana utfall av förhandlingarna. Författarna pekar ut ett antal faktorer som samverkar för att skapa ett visst utfall när revisorn respektive klienten har olika uppfattningar i en redovisningsfråga. De menar att vissa företag har en mer försiktig attityd till redovisning och att utfall som är helt förenliga med redovisningsregleringen (*fully compliant*) är lättare att uppnå när styrelsen också har en försiktig attityd. En annan viktig faktor är att det råder ett gott samtalsklimat mellan ekonomi- och finansdirektören och den klientansvarige revisionspartnern, vilket i sin tur bygger på att båda parter har hög personlig integritet och ömsesidig respekt för varandra.

Viktiga faktorer bakom de negativa utfallen beskriver forskarna på följande sätt:

A key driver of aggressive accounting is found to be financial difficulty, and particularly the need to stay within debt covenants ... Fully compliant outcomes are more difficult to achieve where one or more of the following circumstances exist: the board's culture is less conservative; the issue is a sensitive one within the company; the issue arises at a late stage in the financial reporting cycle; the buyer is a grudger; or the [audit] firm is disorganised ... Where the issue is a matter of judgement rather than a straightforward matter of compliance with

19 Studien av Beattie med flera (2001) är baserad på brittiska data och innehåller fallstudier av sex företag där forskarna studerade hur 22 konkreta redovisningsdispyter hade lösts. De intervjuade både ekonomi- och finansdirektören (*Financial Director*) samt den klientansvarige revisionspartnern (*Audit Engagement Partner*). Studien bygger också på en enkätstudie med svar från 153 ekonomi- och finansdirektörer samt 244 klientansvariga revisionspartners.

a regulation, the AEP [Audit Engagement Partner] may find it more difficult to get his point of view accepted (Beattie m.f. 2001, s. 279, 282).

Studien av Beattie och hennes medförfattare (2001) visar att företagens tillämpning av redovisningsstandarder och revisorernas granskning av denna tillämpning ingår i en kontext där revisorerna är mycket beroende av hur redovisningsstandarderna är utformade. Normer med stort utrymme för tolkning gjorde det svårare för revisorn att stå emot klientens krav, men det fanns tyvärr också exempel på att revisorer hjälpte sina klienter att hitta kreativa lösningar. Det finns ingen motsvarande svensk studie. Men en börsbolagsrevisors svar på en fråga som handlade om oenighet med klienten i en redovisningsfråga (nedskrivningsprövning) indikerar att liknande problem finns även i Sverige:

En revisor med resning och självständighet och integritet är mycket uppmärksam på situationen. Revisorerna är mycket oroade av för mycket siffermässiga prognoser ... och kritiserar naturligtvis om det går över gränsen till det som är acceptabelt. Problemet är, och det har Cadbury-kommittén till exempel skrivit om, att en av revisionens största svårigheter är bristen på fasta redovisningsnormer. God redovisningssed är en attityd ... och det är ett problem för revisorerna när företagen kanske [först har haft en försiktig attityd] och sedan för att uppnå målet med sin prognos [det vill säga att undvika nedskrivning] lägger sig i den andra [ändan av intervallet] men fortfarande inom ramen så att säga. Då kan det vara mycket svårt för revisorn att göra någonting. Man kan kritisera företagsledningen internt och kanske i brev till styrelsen och så vidare, men det är svårt att gå så långt att man gör ändringar i årsberättelsen eftersom normerna inte är tydliga nog. Det är ett jätteproblem.²⁰

En möjlig implikation av citatet och återgivandet av Beatties och hennes medförfattares beskrivning (2001) ovan, är att redovisningskvaliteten kommer att variera mellan företag som har en mer försiktig attityd och företag som är mer ”aggressiva” och tänjer på gränserna för redovisningsstandarderna. Forskningen har ägnat stor uppmärksamhet åt skillnader i redovisningskvalitet och försökt mäta dessa genom att utveckla begrepp som vinstkvalitet (*earnings quality*, se Setterberg 2012). De empiriska re-

20 Citatet är hämtat från en intervjustudie med tio erfarna svenska börsbolagsrevisorer utförd 2001–2002 (för en beskrivning av studien, se Hellman 2008, s. 74–75).

sultaten från tidigare forskning visar att så kallad *earnings management*²¹ är en utbredd företeelse som skapar skillnader i jämförbarheten mellan företag (se Healy och Wahlen 1999; Xu m.fl. 2007; Han m.fl. 2010). Ur användarnas perspektiv framstår det som viktigt att dessa skillnader begränsas. De som läser de finansiella rapporterna har inte alls samma möjligheter som revisorerna att observera redovisningskvaliteten för att bedöma hur ”försiktigt” eller ”aggressivt” företaget har varit när det tillämpat redovisningsstandarderna. Beskrivningarna av redovisningsprinciperna i de finansiella rapporterna har ofta starka inslag av standardtext – de saknar inte sällan företagsspecifika formuleringar. Tilläggsupplysningarna ger inte heller användarna möjlighet att på egen hand pröva rimligheten i exempelvis ett nedskrivningstest på ett tillförlitligt sätt. Vårt nästa steg blir därför att beskriva och utvärdera åtgärder som har vidtagits för att minska problemet med redovisningsstandarder som ger för stort tolkningsutrymme.

Hur kan redovisningsstandarderna förbättras?

Problemet med oklara redovisningsstandarder har varit känt länge, och det har skett ganska omfattande förändringar på senare år. Inte minst har IFRS utvecklats mycket det senaste decenniet och också fått avsevärt större genomslag i praxis i olika länder genom EU-lagstiftningen om börsnoterade företags koncernredovisning som började gälla 2005. För Sveriges del förefaller det också ha skett en viss skärpning genom införandet av IFRS genom EU-förordningen i stället för Redovisningsrådets rekommendationer, som var kopplade till inregistreringskontraktet på Stockholms Fondbörs och utformade enligt principen ”följ eller förklara” (*comply or explain*). Det visar sig bland annat i en studie av Niclas Hellman (2011a) att övergången till IFRS 2005 hade signifikanta effekter på nettoresultatet även för standarder som redan tidigare hade införts via Redovisningsrådet, vilket kan indikera att företagen uppfattade normeringen via EU-lagstiftningen som mera strikt. Vi

21 Enligt Healy och Wahlen (1999, s. 368) uppkommer *earnings management* ”when managers use judgment in financial reporting and in structuring transactions to alter financial reports to either mislead some stakeholders about the underlying economic performance of the company, or to influence contractual outcomes that depend on reported accounting numbers.”

kommer nu att ta upp två områden som har varit viktiga i debatten om hur redovisningsstandarderna kan utformas så att det ovan beskrivna problemet med flexibiliteten i tolkning minskar: (1) redovisningens föreställningsram och (2) princip- kontra regelbaserade normer.

Redovisningens föreställningsram

Om vi först återvänder till Dunn, så beskrev han en tänkt lösning på problemet på följande sätt:

One response to this problem ... has been to attempt to design a cohesive set of theories to underpin the development of accounting standards and to guide the preparers and auditors of financial statements when dealing with matters which are not the subject of formal standards ... It has been suggested that the auditor would be the greatest beneficiary of the conceptual framework ... This is because it is extremely difficult to argue against a proposed accounting policy which is not specifically prohibited by law or one of the [accounting standards]. Even where a policy would appear to be in breach of these regulations, it is often possible to circumvent the rules (Dunn 1996, s. 36).

Idén om en överordnad teoretisk föreställningsram med väldefinierade begrepp och principer (*conceptual framework*) som Dunn refererar till har funnits länge och konkretiserades inom ramen för det projekt som den amerikanska normgivaren FASB (Financial Accounting Standards Board) startade 1973. Utvecklandet av en sådan teoretisk föreställningsram inom både FASB och IASC (International Accounting Standards Committee)/IASB, får sägas ha haft en ganska stor betydelse för det successiva införandet av den så kallade balansräkningsansatsen som fick stort utrymme i föreställningsramen. Därmed kunde man börja angripa varje redovisningsfråga ur ett mer teoretiskt balansräkningsperspektiv: Är definitionskriterierna för en tillgång/skuld uppfyllda? Är kraven för att ta med posterna i de finansiella rapporterna, så kallad *recognition*, uppfyllda? Är förutsättningarna för värdering till verkligt värde, *fair value*, uppfyllda? Denna ansats gjorde det också möjligt att utveckla redovisningen av finansiella instrument, som med den tidigare ansatsen inte redovisades på ett heltäckande sätt, trots att de medförde betydande riskexponering för företagen.

Föreställningsramen och balansräkningsansatsen mötte förstärkt kritik. För den svenska publiken skrev till exempel forskaren och redovisningsexperten Sven-Arne Nilsson i *Dagens industri*:

IASB kan nog kallas fångarna i föreställningsramen, eftersom de väljer problemlösningar utifrån begreppet i sin föreställningsram [...] det balansräkningsorienterade synsättet fanns redan för mer än 100 år sedan. Det kallades då för den statiska balansräknings-uppfattningen och på grund av sina svagheter ersattes den av den dynamiska uppfattningen [resultaträkningsansatsen] (Nilsson 2005).

Men trots kritiken fortsatte IASB på den inslagna vägen och startade tillsammans med FASB ett projekt för att utveckla en gemensam och förbättrad föreställningsram. Delar av arbetet har genomförts, men den sekventiella ansats som använts har gjort det svårt att fatta beslut och projektet har blivit försenat. IASB har i stället valt att prioritera andra projekt (IASB 2012a). Man kan spekulera i att det dels har visat sig svårt att tillämpa teoretiska begrepp och principer konsekvent på en allt större mängd frågor, dels att tillämpningen av balansräkningsansatsen på ett område där flöden i så hög grad är i fokus (intäktsredovisning) har visat sig vara en mycket svår prövning. Till detta kommer att upprättarna (företagen) gradvis har samlat mer kraft för att möta IASB:s förslag till nya standarder, bland annat med krav på mer omfattande fältstudier innan nya standarder införs.

Utvecklingen av en föreställningsram har alltså spelat en väsentlig roll för utvecklingen av IFRS, och den nya versionen av föreställningsramen blir säkert helt färdig så småningom. Men om denna vidareutvecklade föreställningsram blir mer teoretiskt enhetlig än föregångaren, med mer entydiga implikationer för redovisningen av olika affärstransaktioner, återstår att se.²²

Princip- kontra regelbaserade redovisningsstandarder

En annan fråga som har debatterats mycket när det gäller flexibiliteten i tolkningen av redovisningsstandarder är om dessa ska vara princip- eller regelbaserade. Mot bakgrund av vår tidigare diskussion om revisorernas problem med att redovisningsstandarder ger alltför stort tolkningsutrymme, ligger det nära till hands att tro att mer detaljerade regler är lösningen på problemet. Men regler som fångar den ekonomiska innebörden av alla tänkbara affärsupplägg och transaktioner är inte möjliga att konstruera på förhand.

²² Ur ett svenskt perspektiv kan det vara värt att notera att frågan om föreställningsramen diskuterades under 1990-talet (Hjelström och Lagerström 1995a; 1995b). En föreställningsram finns med som en integrerad del (kapitel 2) av Bokföringsnämndens allmänna råd 2012:1 *Årsredovisning och koncernredovisning* (K3).

Det visar sig att frågan om principbaserad kontra regelbaserad normgivning har direkt koppling till den teoretiska föreställningsramen. I USA utvecklades tidigt en teoretisk föreställningsram, och tanken var att denna skulle ligga till grund för principbaserade standarder. Med den amerikanska finansinspektionens, SEC:s (Securities and Exchange Commission), definition som förlaga beskriver Jamal och Tan (2010) principbaserade standarder på följande sätt:

We [...] consider standards to be principles-based if they are based on a consistently applied conceptual framework with a clearly stated accounting principle, have an appropriate but not excessive level of implementation guidance, and possess few bright-line tests as well as exceptions to the principles underlying the standard (Jamal och Tan 2010, s. 1326).

I USA har man dock haft svårt att hålla fast vid kopplingen till föreställningsramen. De amerikanska redovisningsnormerna (U.S. GAAP) har i stället utvecklats i en mer regelbaserad riktning. Det illustreras av följande beskrivning:

Concern has been rising within the financial/investing community that U.S. accounting standards have become too "rules-based". With bright-line tests and detailed guidance, U.S. standards have become so precise that many feel they invite opportunistic interpretation by corporate executives. The perception that a significant number of executives have been concerned with meeting the letter of a rule, more than its spirit, has led to a call to consider a more "principles-based" regime (Agoglia m.fl. 2011, s. 748).

Som framgår av citatet har man på senare år i USA diskuterat möjligheten att gå mot mer principbaserade standarder i syfte att minska den "aggressiva" tillämpningen av U.S. GAAP. Detta har också lyfts fram som ett viktigt argument för att USA borde gå över till de internationella redovisningsstandarderna, IFRS, som är mer principbaserade.

Det finns empiriska studier där forskare har jämfört principbaserade och regelbaserade redovisningsstandarder. En del av studierna har utvärderat revisorernas agerande, och de ger visst stöd för ett mer regelbaserat system (Trompeter 1994; Hackenbrack och Nelson 1996; Ng och Tan 2003). Hackenbrack och Nelson (1996) finner till exempel att mindre regelorienterade redovisningsstandarder medförde att revisorerna i större utsträckning tillät klienterna att rapportera i enlig-

het med sina incitament, och revisorerna hänvisade också till oklara redovisningsstandarder för att rättfärdiga sina beslut. Dessa studier har dock haft som gemensam nämnare att de utgått från situationer där revisorn möter klienter med en explicit strävan efter en ”aggressiv” redovisningslösning. Om man backar ett steg, och i stället startar i företagets redovisningsval, så finner Psaros och Trotman (2004) att det är mer sannolikt att företagen försöker välja en ”aggressiv” redovisningslösning när standarderna är regelbaserade. På motsvarande sätt finner Agoglia och hans medförfattare (2011), på basis av en experimentstudie, att företagen är mindre benägna att välja ”aggressiva” redovisningslösningar när standarderna är mer principbaserade jämfört med när de är mer regelbaserade. Detta antas bland annat bero på att risken för att senare kritiserar för en felaktig tolkning är högre när principbaserade standarder har tillämpats än i en situation där man kan hänvisa till att man följt en regel.

Jamal och Tan (2010) utformade ett experiment där deltagarna, 90 kanadensiska *financial managers*, fick läsa en text som beskrev ett verklighetsbaserat fall där en anläggning skulle uppföras och det fanns ett förslag på leasingupplägg med en institutionell investerare. I experimentet fick varje deltagare ta rollen som fallföretagets ekonomi- och finansdirektör (CFO, Chief Financial Officer) och skriftligt föreslå hur transaktionen skulle utformas och presenteras i de finansiella rapporterna, inklusive en promemoria om hur revisorn skulle övertygas om lösningen. I underlaget ingick ett utkast från ekonomiavdelningen där transaktionen klassificerades som en operationell *lease* (se nedan), inklusive en kommentar som beskrev att vd (CEO) hade läst utkastet och upplevde att det skapade för mycket uppmärksamhet. Deltagarna i experimentet mötte också olika typer av revisorer som motparter.

Deltagarna delades in i sex grupper med olika kombinationer av redovisningsunderlag och revisorstyper (se tabell 5.1). Tre av grupperna fick ett redovisningsunderlag som byggde på Canadian GAAP, som kan betecknas som regelbaserade standarder. I fråga om leasing innebär det till exempel att olika kvantitativa kriterier är avgörande för om ett leasingkontrakt ska redovisas som operationell lease (hyreskostnad i resultaträkningen) eller finansiell lease (skuld och tillgång i balansräkningen;

Revisorstyp			
Redovisning	Regelorienterad*	Principorienterad**	Klientorienterad***
Regelbaserad (Canadian, GAAP)			
Principbaserad (IFRS, IAS 17)			

Tabell 5.1. Experimentdesign, Jamal och Tan (2010).

* Den regelorienterade revisorn beskrivs som "en mycket teknisk person. Han är känd för att vara en revisor som strikt håller sig till handboken och följer handbokens regler mycket noggrant" (Jamal och Tan 2010, s. 1333, översatt från engelska).

** Den principorienterade revisorn beskrivs som neutral och objektiv samt jämfört med genomsnittet som "mer upptagen av att fånga substansen i transaktionen än att strikt följa handboken" (ibid., översatt från engelska).

*** Den klientorienterade revisorn beskrivs som "entreprenöriell och klientorienterad, och lyhörd för det som klienten bryr sig om. Han är en klientorienterad person som bryr sig om klientens perspektiv" (ibid., översatt från engelska).

avskrivningar och räntekostnader i resultaträkningen).²³ De övriga tre grupperna fick ett underlag som byggde på IFRS, mer specifikt IAS 17 (Leasingavtal). Enligt denna principbaserade standard klassificeras leasingkontraktet som finansiellt om omständigheterna är sådana att de ekonomiska risker och fördelar som är förknippade med ägandet av den leasade tillgången i allt väsentligt överförs från leasegivaren till leasetagaren.

Jamal och Tan (2010) finner att med det regelbaserade systemet (Canadian GAAP) spelar revisorstypen ingen roll för resultaten. CFO:n försöker driva igenom klassificeringen av transaktionen som en operationell lease på basis av de kvantitativa tumreglerna även om motparten är en principorienterad revisor. Med principbaserade standarder (IFRS) blir dock resultaten annorlunda:

23 Två exempel på sådana kvantitativa kriterier (*bright-line tests*) för klassificering som finansiell lease enligt Canadian GAAP är dels att nuvärdet av framtida minimileasingavgifter överstiger 90 procent av det verkliga värdet på den leasade tillgången, dels att leasingperioden överstiger 75 procent av tillgångens nyttjandeperiod (Jamal och Tan 2010, s. 1332–1333).

We find that with a principles-based standard, the auditor-type matters. Specifically, the propensity to take the proposed lease transaction off balance sheet is lowest when the auditor is principles-oriented compared to the situation when the auditor is rules-oriented or client-oriented. In fact, a combination of a principles-oriented auditor and a principles-based standard results in the lowest incidence of the proposed lease transaction being reported off balance sheet relative to any other combination of auditor-type and standard-type (Jamal och Tan 2010, s. 1344).

Resultaten från studien av Jamal och Tan ger alltså visst stöd för IASB:s uthålliga strävan efter principbaserade standarder, givet att revisorerna också förmår vara principorienterade.

Sammanfattningsvis ger den empiriska forskningen inte något entydigt svar på frågan om huruvida principbaserade eller regelbaserade redovisningsstandarder fungerar bäst. I den konkreta situationen, när det råder oenighet mellan klient och revisor, förefaller det ur revisorns perspektiv finnas fördelar med att kunna underbygga sina ståndpunkter med regler och detaljerad vägledning. I ett större perspektiv finns det empiriskt stöd för att principbaserade standarder ger bättre förutsättningar för en redovisning baserad på ekonomisk innebörd, men det beror mycket på hur såväl företagen som revisorerna förhåller sig till dessa standarder.²⁴ Vi återkommer till denna fråga i nästa avsnitt.

Hur påverkar revisorerna normeringsprocessen?

I vilken utsträckning redovisningsstandarder blir principbaserade eller regelbaserade beror på hur normgivningsprocessen utformas och vilka intressen som får störst inflytande. I denna process behandlas också själva sakfrågorna, de affärer vars innebörd redovisningen ska fånga. Mot bakgrund av redovisningens olika funktioner (se kapitel 1) är det naturligt att de primära användarna av informationen, investerare och långivare, ges en central roll, och IASB har också tydligt tagit deras

24 En studie av Cuccia och hans medförfattare (1995) om skatterådgivares tillämpning av skatteregler ger anledning att reflektera över hur svårt det är att hitta en väl fungerande lösning på det allmängiltiga problemet. När skattereglerna var otydliga var skatterådgivarna "aggressiva" i sin tolkning av reglerna, men när skattereglerna var mycket precisa, övergick skatterådgivarna i stället till att hänvisa till osäkerheten i grunddata (*facts*) för att underbygga en "aggressiv" tillämpning.

intressen som utgångspunkt. Samtidigt har de företag som upprättar redovisningen ofta starka synpunkter på hur deras affärer ska beskrivas. Frågan är vilket intresse revisorerna företräder i detta sammanhang. Det kan handla om en sakfråga, som hur man förhåller sig till utvecklingen av en ny leasingstandard som innebär mindre *off-balance*-redovisning (åtagandena redovisas inte som skulder i balansräkningen) än tidigare – vem ska revisorn stödja om användarna och klienterna har olika uppfattning? Det kan också handla om hur nya standarder påverkar revisorns arbete, till exempel i termer av reviderbarhet och möjligheterna att få fram tillförlitliga revisionsbevis (exempelvis om värdet på finansiella instrument). Avvägningar mellan principer och detaljerade regler aktualiseras vid revisorernas ställningstaganden i de olika frågorna. Ytterligare ett perspektiv är att det kanske inte spelar någon större roll för revisorerna hur de nya redovisningsstandarderna utformas, utan det centrala är just att det utvecklas *nya* normer. Revisorer följer ett regelverk, men de är också affärsmän, och mer regler tenderar att ge mer affärer för revisorerna.

Denna betraktelse ger anledning att tro att revisorer i offentliga sammanhang undviker att ta ställning mot vare sig användare eller klienter, för att inte stöta sig med endera parten. Mot bakgrund av att reglering genererar affärer till byråerna kan man kanske också förvänta sig att revisorer bejaktar förändring av redovisningsstandarder och gärna ser ett högre tempo i pågående normgivningsprocesser. Vad säger då forskningen om revisorernas inflytande på sådana processer?

En central frågeställning i normgivningsprocesser är hur man ska hantera intressekonflikter så att utfallet kan accepteras av de berörda intressenterna. McLay och hans medförfattare beskriver detta på följande sätt:

The economic consequences of policy decisions make it impossible for accounting regulators to select non-controversial treatments of any of the issues they face based solely on technical considerations. Instead, the choice of appropriate accounting regulations reflects, at least in part, a social decision whereby regulatory bodies attempt to manage conflict between competing constituencies by selecting the most socially acceptable solution (McLay m.fl. 2000, s. 79).

En litteraturgenomgång genomförd av Hjelström (2005) visar på blandade resultat när det gäller hur revisorer (revisionsbyråerna) utformar

sina remissvar när nya standarder håller på att tas fram. En del studier har funnit att revisorerna skriver sina remissvar så att de stödjer sina klienters uppfattningar i sakfrågan. Andra studier finner att revisorerna utformar sina ståndpunkter oberoende av sina klienter. Det finns också studier som pekar på att de olika revisionsbyråerna svarar så olika att det inte är meningsfullt att tala om revisorerna som *en* intressent.

Allen och Ramanna (2012) genomförde en studie i USA av hur de 39 ledamöterna i FASB och de 41 *SEC commissioners* som verkat under perioden 1973–2007 agerade i frågan om hur relevans respektive tillförlitlighet betonades när redovisningsstandarderna utvecklades. Författarna förväntade sig att personer med revisorsbakgrund skulle betona tillförlitlighet framför relevans (bättre reviderbarhet, mindre risk för stämning), men resultaten visade inte på någon sådan tendens (personer med bakgrund i den finansiella sektorn betonade dock relevans framför tillförlitlighet). Detta kan uppfattas som att revisorer i offentliga sammanhang är försiktiga med att förknippas med någon specifik intressent. En intressant studie av införandet av det fjärde bolagsdirektivet²⁵ i tysk lag, utförd av McLeay och hans medförfattare (2000), finner att olika intressentgrupper var för sig hade litet inflytande, men att de kunde få stort inflytande genom att samverka med andra:

the influence of preparers on the decision of the legislature depended crucially on the support of at least one of the remaining lobby groups ... industry's relative power was largely restricted to format and disclosure issues, again depending crucially on the support of either the academic or auditor groups (McLeay m.fl. 2000, s. 96).

Revisorerna kan således ha ett stort indirekt inflytande i normgivningsprocessen, på ett sätt som inte alltid blir tydligt utifrån analyser av externa data, såsom remissvar. Hjelström (2005) pekar i sammanfattningen av sin litteraturgenomgång på problemen med att den empiriska forskningen på området har varit starkt inriktad på att studera formell lobbying (remissvar). Hjelström sammanfattar detta på följande sätt:

25 EU:s fjärde bolagsdirektiv omfattar olika aspekter på redovisningen i företag med begränsat ägaransvar, såsom tillämpliga värderingsmetoder och tillåtna uppställningsformer för resultat- och balansräkning.

although we thus have some indications regarding the interests of various constituent groups and their relative influence in various countries at various times, it has been noted that the role of formal lobbying remains unexplored, as does the issue of how power/influence over the rule-making process arises and is exercised (Hjelström 2005, s. 78).

Det saknas alltså ett helhetsperspektiv i forskningslitteraturen på hur revisorerna agerar i normgivningsprocessen.

Men för vissa specifika aspekter finns ändå intressanta resultat att presentera. Vi redogjorde tidigare för studier som gav stöd åt användandet av principbaserade standarder, men pekade också på att om detta blir framgångsrikt eller inte beror på hur såväl företagen som revisorerna förhåller sig till dessa standarder. Låt oss gå tillbaka till frågan om varför U.S. GAAP kom att bli mer regelbaserat trots den ursprungliga ambitionen om en teoretisk föreställningsram. Det finns uppenbarligen starka krafter som verkar för mer detaljerade tillämpningsföreskrifter. Företagen kan ha ett intresse av detta eftersom det kan upplevas som ett mer förutsägbart system, som paradoxalt nog kan ge ökat handlingsutrymme genom att allt som inte uttryckligen är reglerat uppfattas som tillåtet. Ibland uttrycks denna attityd hos vissa företagsledare med orden: *Show me where it says I can't* (Agoglia m.fl. 2011, s. 749).

Men det finns fördelar även för revisorerna med ett regelbaserat system. Det gäller inte minst ansvarsfrågan. Benston och hans medförfattare (2006) menar att de regelbaserade standarderna har fått allt starkare fäste med tiden därför att de efterfrågas av både företag och revisorer, som upplever att de detaljerade reglerna skyddar dem mot eventuell kritik för "aggressiv" redovisning. Principbaserade standarder skapar en osäkerhet som gör det mer riskfyllt att välja den "aggressiva" redovisningslösningen, både för företaget och för revisorn. En nyligen publicerad artikel, baserad på en stor empirisk studie av stämningar i USA, ger också visst stöd för denna uppfattning: "Overall, our results suggest that rules-based standards are associated with a lower incidence of litigation" (Donelson m.fl. 2012, s. 1247).

Vissa menar att om USA skulle välja att gå över till IFRS, skulle även IFRS snart bli mer regelbaserat. Så skriver till exempel Street (2008) med referens till ett tidigare anförande av professor A. Wyatt:

no one understanding accounting standard setting can possibly believe that the IASB will be immune from the political forces that have caused the FASB so much anguish and have led to the issuance of bad US standards ... Future IFRS will likely look more like FASB standards than principles-based standards. While principles-based standards are an admirable goal, the evolution of standards, be they US GAAP or IFRS, will continue to be influenced by forces unrelated to accounting concepts ... Thus, the belief that IFRS are the route to global principles-based standards are most likely flawed (Street 2008, s. 206).

Citatet antyder att det redan finns en efterfrågan på detaljerade regler när det gäller IFRS och att företagen i sin tillämpning av IFRS, när de inte finner detaljerad vägledning, väljer att "fylla ut" med U.S. GAAP eller annan lokal reglering (se Frings m.fl. 2012). Det är uppenbart att revisorernas agerande har spelat en viktig roll för denna utveckling och även kommer att spela en viktig roll för utvecklingen framöver (se Marton 2013).

Vilken roll spelar redovisningstillsyn?

Vi beskrev i föregående avsnitt hur frånvaron av detaljerade regler kan göra "aggressiva" redovisningslösningar mer riskfyllda för företaget och för revisorn eftersom det blir svårare att försvara sig mot senare kritik av redovisningen. Detta resonemang bygger dock på att den externt reviderade redovisningen granskas i efterhand av tillsynsorgan med kännbara påföljder vid brister (*enforcement*). Denna beskrivning stämmer väl in på börsnoterade företag i USA (se Nelson m.fl. 2002).

Redovisningstillsyn och sanktioner har visat sig spela en viktig roll för att uppnå positiva effekter vid utvecklande av nya redovisningsstandarder. Låt oss ta införandet av IFRS som exempel. Fördelarna med IFRS beskrivs ofta i termer av "a single set of high quality global accounting standards" (IASB 2012b). Det framstår som logiskt att det blir lättare för investerare att jämföra företag i olika länder om de redovisar enligt en och samma redovisningsstandard (IFRS) i stället för olika nationella redovisningsstandarder. Men vad betyder egentligen *high quality* i detta sammanhang? Den empiriska forskningslitteraturen har i huvudsak funnit att införandet av IFRS kan kopplas samman med positiva kapitalmarknadseffekter i form av aktiers ökade likviditet och värdering samt lägre kapitalkostnader för företagen (Daske m.fl. 2008;

Li 2010), högre andel utlandsägande (Covrig m.fl. 2007; DeFond m.fl. 2011) och mindre spridning i analytikerprognoser (Byard m.fl. 2011). Det är dock mycket svårt att avgöra vilka effekter som är ett resultat av införandet av IFRS och vilka som beror på andra faktorer.

Flera studier har visat att de positiva kapitalmarknadseffekterna endast uppstår i länder med *strong legal enforcement* (Daske m.fl. 2008; Li 2010; Landsman m.fl. 2012).²⁶ Det kan tolkas som att investerarna uppfattar att IFRS bättre än tidigare nationell redovisningsreglering förmår fånga den ekonomiska innebörden av företagets affärsverksamhet, men samtidigt är skeptiska till den flexibilitet som enskilda länders rättssystem ger utrymme för vid tillämpningen av IFRS. En nyutkommen studie av Daske och hans medförfattare (2013) visar att de positiva kapitalmarknadseffekterna också kan variera mycket mellan enskilda företag i ett och samma land beroende på hur företagen väljer att tillämpa IFRS (jämför diskussionen ovan om graden av ”aggressiv” redovisning).²⁷

I Sverige utövas redovisningstillsynen över de börsnoterade företagen av börserna under överseende av Finansinspektionen. För svensk del kan man säga att frågan om redovisningstillsynen knyter samman frågorna i detta kapitel om hur revisorerna förhåller sig till redovisningen. Den dominerande börsen, NASDAQ OMX Stockholm, har inom ramen för sin tillsyn riktat kritik mot olika börsföretag, dels i brev till företagen, dels i sina årliga rapporter där företagen är anonymiserade. Vi väljer 2010 års granskning för att illustrera processen. Då lämnade börsen en rapport på 20 sidor där resultaten sammanfattades på följande sätt:

Granskningen har under 2010 omfattat årsredovisningar från 41 bolag samt merparten av bolagens publicerade delårsrapporter under året. Dessutom har en avgränsad granskning skett av bolag verksamma i fastighetsbranschen. Granskningen har i första hand skett i förhållande till bestämmelserna i IAS-förordningen och årsredovisningslagen.

26 *Strong legal enforcement* innebär att landets lagstiftning ger stöd för tillsynsorgan att utfärda sanktioner och för drabbade intressenter att få ersättning vid brister i den finansiella rapporteringen (se Hellman 2011b).

27 Daske och hans medförfattare (2013) skiljer mellan företag som har starka incitament att styra sin resultatredovisning och implementerar IFRS på ett mindre seriöst sätt, så kallade *label adopters*, och företag som är *serious adopters*. De finner att båda typerna av företag finns i alla 30 länder de studerar och att de positiva kapitalmarknadseffekterna endast uppkommer för *serious adopters*. Författarna menar att deras resultat indikerar att investerare har förmågan att skilja mellan *label adopters* och *serious adopters*.

Gemensamt för många av årets kritikärenden och påpekanden är noterade brister avseende IFRS där redovisningen till stor del baseras på bolagsledningens subjektiva uppskattningar, t.ex. vid värdering av goodwill och verkligt värde samt vid redovisning av risker i finansiella instrument. Utgångspunkten i IFRS är att sådana subjektiva uppskattningar kan användas, men upplysningskraven blir samtidigt högre, t.ex. ställs högre krav på vilka uppskattningar som använts, vilka antaganden som har gjorts och hur känsliga för avvikelser dessa antaganden och uppskattningar är. Informationen bör vara så detaljerad att användaren av årsredovisningen kan göra en egen bedömning av framförallt framtida kassaflöden och risker. Börsens uppfattning är att bolagen måste vara mer transparenta när poster som goodwill eller finansiella instrument är väsentliga. I dessa bör åtminstone alla upplysningskrav i IFRS vara uppfyllda – i många fall krävs mer omfattande upplysningar så att de finansiella rapporterna enligt IFRS uppfyller sin viktiga roll i informationsgivningen till kapitalmarknaden (NASDAQ OMX 2010, s. 3).

Som framgår av detta utdrag är kritiken riktad mot företagen, och i revisionsberättelserna är ju också revisorerna mycket noga med att framhålla företagsledningens ansvar för redovisningen. Men när kritik på detta sätt riktas mot företagen träder inga företrädare för företagen fram. I stället har revisorerna funnit anledning att svara på tillsynsorganets kritik. Om vi ser till börsens rapport för 2010 (NASDAQ OMX 2010) görs det till exempel genom att FAR, via personer ur FAR:s policygrupp för redovisning, svarar i ett brev (FAR 2011a) och i en artikel i *Balans* (Abrahamsson m.fl. 2011). Svaret inleds med en mening om att rapporten innehåller många viktiga och välgrundade budskap till börsbolagen och deras revisorer (a.a., s. 38), men sedan följer hård kritik mot tillsynsorganet, särskilt i det åtta sidor långa brevet (FAR 2011a). Kritiken sammanfattas väl av följande stycke:

I börsens rapport lämnas generellt inte så mycket bakomliggande förklaringar till de upplysningar som börsen anser saknas, vilket gör det vanskligt för läsaren att avgöra om det går att tolka reglerna på ett annat sätt. Då IFRS är principbaserade standarder kan det ibland även finnas andra fullt rimliga tolkningar på en och samma fråga. Far vill påminna om att väsentlighetsprincipen ska beaktas, vilket innebär att särskilda upplysningar som krävs av en IFRS inte behöver lämnas om informationen inte är väsentlig (Abrahamsson m.fl. 2011, s. 38; FAR 2011a, s. 1).

När man läser artikeln och brevet kan man nästan tro att FAR skrivit det på uppdrag av sina klienter. FAR upprörs över att företagen

har blivit alltför negativt behandlade och verkar särskilt angelägna om att företagen inte ska lämna för mycket information till användarna. FAR argumenterar genomgående att principbaserade standarder kan tolkas på flera olika sätt samt att börsen feltolkar och övertolkar väsentlighetsprincipen. Med börsens definition av väsentlig upplysning skulle, enligt FAR, de finansiella rapporterna riskera att bli omotiverat svärgenomträngliga (Abrahamsson m.fl. 2011, s. 39). FAR:s sätt att argumentera påtalar indirekt att börsen inte har det underlag som krävs för att avgöra vilken information som är väsentlig. Endast företagen och revisorerna kan avgöra detta. Så länge det organ som utövar tillsynen inte har möjlighet att gå mer på djupet är denna kritik svår att bemöta.²⁸

FAR:s kritik stannar dock inte vid detta. Artikelnen (Abrahamsson m.fl. 2011, s. 39) och särskilt brevet till börsen (FAR 2011a) är skrivna i ett tonläge som lätt kan uppfattas som att revisorernas respekt för börsen som tillsynsorgan inte är särskilt stor. Den bilden bekräftas också när Peter Malmqvist, en av börsens granskare, svarar på FAR:s kritik: "Genomgående har jag fått skopvis av kritik, särskilt av berörda revisorer" (Malmqvist 2011, s. 42). Särskilt förefaller FAR ifrågasätta tillsynsorganets kompetens när det gäller IFRS. FAR:s resonemang ger intrycket att när revisorn tillsammans med klienten har nått en samsyn om att redovisningen uppfyller kraven enligt IFRS, så finns egentligen ingen roll att spela för tillsynsorganet. Exempelvis skriver Dahlgren och Nilsson²⁹ att det är svårt att se hur vi i Sverige ska kunna skapa ett organ med tillräcklig kompetens för att bedriva tillsyn av en redovisning som bygger på principbaserade standarder som "både kan och ska ge utrymme för tolkning":

En mera näraliggande och billigare lösning kunde vara att trots allt förlita sig på *den sofistikerade processen inom revisionsbyråerna*, och deras starka medvetenhet om risken för skadestånd och förlust av image om det visar sig att deras revision har brustit (Dahlgren och Nilsson 2011, s. 39, vår kursivering).

²⁸ Det bör i detta sammanhang noteras att även om börserna inte direkt har möjlighet att kräva in icke-offentlig information från företag och revisorer, bör det finnas möjlighet att kräva in sådana uppgifter via Finansinspektionen med stöd av lagen om värdepappersmarknaden. Såvitt vi känner till har den möjligheten inte utnyttjats i något fall.

²⁹ Jörgen Dahlgren är universitetslektor vid Linköpings universitet. Sven-Arne Nilsson är adjungerad professor vid Linköpings universitet och redovisningsexpert vid Deloitte.

I motsats till detta uttalande har Niclas Hellman (2011b) hävdade att Sverige är i behov av en oberoende redovisningstillsyn som går mer på djupet, framför allt med hänsyn till de positiva kapitalmarknadseffekter som är förknippade med en väl fungerande redovisningstillsyn (se ovan) och den kritik som svensk redovisningstillsyn har fått internationellt i artikeln av Berger (2010).

Ett intressant perspektiv på frågan om redovisningstillsynen gavs när Revisorsnämnden för första gången den 31 mars 2011 vidtog disciplinära åtgärder efter kvalitetskontroller av börsbolagsrevisorer och utfärdade varningar till revisorerna i två börsbolag (FAR 2011b).³⁰ Vi ska nu som exempel beskriva några aspekter av det ena fallet, Revisorsnämndens granskningsfall D12/11 (Revisorsnämnden 2011b). Fallet beskrivs på 14 sidor, där Revisorsnämnden i sin bedömning av nedskrivningstestet av goodwill bland annat skriver följande:³¹

M-bolagets prognoser har baserats på ett förhållandevis optimistiskt antagande om en framtida tillväxt som innebär att resultatet i T-bolaget [förvärvat företag] skulle öka med 275 % på fem år och att denna nivå sedan skulle vara uthållig och fortsätta öka med två procent per år [...] Nuvärdet av betalningsöverskotten enligt prognosen är 6,5 mnkr för de närmaste fem åren och 14,5 mnkr för efterföljande år, dvs. totalt 21,0 mnkr. A-son [revisorn] har jämfört detta värde med det [redovisade värdet på det] sysselsatta kapitalet [...] på 20,8 mnkr. Med hänsyn till de optimistiska antagandena anser RN att A-son närmare skulle ha ifrågasatt prognosernas tillförlitlighet. Därvid skulle han ha skaffat sig en förståelse av vad det förvärvade företagens intjäningsförmåga bygger på [...] A-son har inte dokumenterat några sådana bedömningar³² (Revisorsnämnden 2011b, s. 8).

I sitt försvar argumenterar revisorn på ett sätt som kan tolkas som att övervärderingen av goodwill-posten ska ses som en dold kvittning mot en ej redovisad tillgång med koppling till redovisningen av inkomstskatter – ”ej redovisad uppskjuten skattefordran avseende förlustavdrag” (a.a., s. 8). Fallen med de varnade revisorerna i de två börsbolagen är uppeendeväckande läsning, och det är varken revisorernas enastående

30 Revisorsnämnden har ett kvalitetskontrollsystem som innebär att såväl revisionsbyråer som enskilda revisorer i noterade bolag löpande utvärderas direkt av Revisorsnämnden.

31 Enligt IFRS ska det redovisade värdet av goodwill i företagets balansräkning prövas i nedskrivningstest som innefattar en nuvärdesberäkning av förväntade framtida kassaflöden.

32 Revisorsnämnden påpekar också att T-bolaget för första kvartalet 2010 (första prognosåret) visade såväl minskad omsättning som sämre resultat jämfört med första kvartalet 2009 och menar att revisorn borde ha beaktat detta.

IFRS-kompetens eller ”den sofistikerade revisionsprocessen”, som Dahlgren och Nilsson refererar till, som är det bestående intrycket. Man kan förstås invända att detta endast är två observationer som inte ger någon grund för generella slutsatser. Det stämmer förvisso, men man får för det första komma ihåg att Revisorsnämnden gör dessa observationer av redovisningen trots att den är inriktad mot *revisorstillsyn* och inte tar ställning till redovisningsfrågor i vidare mån än vad som är nödvändigt för att kunna bedöma revisionsarbetet (se Revisorsnämndens uttalande om HQBank i början av kapitlet). Börserna, som utövar *redovisningstillsynen*, har inte det djup i sina granskningar som krävs för att upptäcka brister av detta slag. För det andra visar de två exemplen att undermålig redovisning kan passera revisioner även hos större revisionsföretag, trots de olika kvalitetssystem som finns.

En viktig skillnad mellan börsernas respektive Revisorsnämndens granskning är att Revisorsnämnden har haft möjlighet att gå på djupet och undersöka materiellt viktiga frågor utifrån företagsinternt material. På detta sätt synliggörs vad som ligger bakom FAR:s ord om att olika tolkningar av principbaserade standarder ska vara möjliga och vad som är rimliga uttolkningar av väsentlighetskriteriet. När man synar korten, som i fallet D12/II, och ser vad dessa tolkningar och väsentlighetsbedömningar innebär i praktiken, minskar tyvärr tilltron till revisorernas arbete. Det är inte en trovärdig argumentation från FAR:s sida att hävda att börserna saknar grund för sin kritik därför att den inte har haft tillgång till samma interna information som företaget och revisorerna, när samtidigt börserna vid en granskning baserad på sådant underlag signifikant visar sig avvika från IFRS. Detta visar på behovet av en oberoende redovisningstillsyn som granskar mer på djupet. Det bör i detta sammanhang nämnas att redovisningstillsynen i olika EU-länder i viss utsträckning redan har sådana befogenheter. Till exempel har tillsynsorganen i Tyskland, Frankrike, Spanien, Portugal, Danmark, Schweiz, Grekland och Italien tillgång till revisorernas interna dokument om klienterna (Gillqvist och Schuster 2011).³³

33 Som nämnts tidigare bör det även i Sverige finnas möjlighet för börserna att kräva in sådana uppgifter via Finansinspektionen med stöd av lagen om värdepappersmarknaden, men såvitt vi känner till har den möjligheten inte utnyttjats i något fall.

Avslutande kommentarer

Den externt reviderade redovisningsinformation är den väsentliga slutprodukten för användaren, och detta måste vara i fokus när man diskuterar både redovisnings- och revisionsfrågor. Börsbolagsrevisorn Caj Nackstad har uttryckt det som att man för att bli en bra revisor måste kunna se om den finansiella rapporteringen återspeglar affären på rätt sätt (Lennartsson 2011, s. 47).

Vi har i detta kapitel beskrivit de problem som finns för revisorerna till följd av den omfattande användningen av väsentlighetsbedömningar samt redovisningsnormernas subjektivitet och otydlighet. Införandet av en teoretisk föreställningsram för redovisningen respektive principbaserade standarder har lyfts fram som lösningar på dessa problem. En slutsats efter vår genomgång är att det finns empiriskt stöd för att principbaserade standarder också i realiteten ger bättre förutsättningar för en redovisning baserad på ekonomisk innebörd, men att de ställer stora krav på revisorn att vara principorienterad och hantera de ökade risker, vid en granskning i efterhand, som en sådan principorientering innebär.

Vi har också beskrivit hur revisorerna förefaller undvika att offentligt ta ställning för eller mot någon specifik intressent samt att det finns inbyggda incitament hos företag och revisorer att successivt införliva detaljerad vägledning från olika källor i principbaserade standarder så att de i praktiken blir mer regelbaserade. Detta gör det i nästa steg svårare för revisorn att vara principorienterad. Samtidigt är det just den principorienterade revisorn som behövs för att principbaserade redovisningsstandarder ska fungera. I detta ligger en stor utmaning eftersom det kan vara lockande att läsa principbaserade standarder med syftet att hitta tolkningar eller utveckla tandlösa regelkonstruktioner som innebär att klienten blir nöjd, snarare än att följa principen. I det avslutande avsnittet om tillsynen blir det också tydligt hur frågorna om redovisningsstandardernas utrymme för tolkningar och användningen av väsentlighetsprincipen återkommer, denna gång som argument från revisorernas sida till stöd för klienternas redovisning. Med denna utveckling ökar behovet av en oberoende redovisningstillsyn som går mer på djupet. Annars finns risken att de börsnoterade företag som har störst intresse för ”aggressiva” redovisningslösningar och ofullständiga tilläggsupplysningar driver igenom sina tolkningar genom att på olika sätt pressa revisorerna, till exempel via *opinion shopping* eller genom att

peka på vad andra företag har fått gehör för.³⁴

Avslutningsvis vill vi återvända till behovet av en helhetssyn på redovisning och revision som vi pekade på i början av kapitlet. I HQ-fallet som vi refererade till betonades åtskillnaden mellan revision och redovisning, men detta torde enbart bero på den uppdelning som finns när det gäller reglering och tillsyn över redovisning och revision. Aktieägarna i HQ som grundade sina beslut på årsredovisningen och andra finansiella rapporter hade ingen anledning att försöka separera revisionen från redovisningen på motsvarande sätt. En ökad samordning i synen på redovisnings- och revisionsfrågor från samhällets sida vore önskvärd. Detta gäller även inom akademien, som tenderar att bli alltmer uppdelad när det gäller frågor om redovisning respektive revision. Förhoppningsvis har detta kapitel visat på behovet av att i ökad utsträckning integrera redovisningsfrågorna inom revisionsforskningen.

Referenser

- Abrahamsson, G., Arnell, G. & Janzon, C. (2011). "Hur ska man tolka börsens årliga rapport?", *Balans* 3, s. 38–40.
- Agoglia, C.P., Douppnik, T.S. & Tsakumis, G.T. (2011). "Principles-based versus rules-based accounting standards: The influence of standard precision and audit committee strength on financial reporting decisions", *The Accounting Review*, 86(3), s. 747–767.
- Allen, A. & Ramanna, K. (2012). "Towards an understanding of the role of standard setters in standard setting", *Journal of Accounting and Economics*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jacceco.2012.05.003>.
- Beattie, V., Fearnley, S. & Brandt, R. (2001), *Behind Closed Doors: What Company Audit is Really About*. The Institute of Chartered Accountants in England & Wales, Palgrave.
- Benston, G.J., Bromwich, M. & Wagenhofer, A. (2006). "Principles- versus rules-based accounting standards: The FASB standard setting strategy", *Abacus* 42(2), s. 165–188.
- Berger, A. (2010). "The development and status of enforcement in the European Union", *Accounting in Europe*, 7(1), s. 15–36.
- Byard, D., Li, Y. & Yu, Y. (2011). "The effect of mandatory IFRS adoption on financial analysts' information environment", *Journal of Accounting Research*, 49(1), s. 69–96.

34 Dunn (1996, s. 24) beskriver *opinion shopping* på följande sätt: "This involves the directors of a company who disagree with their auditors over a contentious accounting issue asking another firm of accountants for their opinion on the matter."

- Clikeman, P. M. (2009). *Called to account – Fourteen financial frauds that shaped the american accounting profession*, Routledge.
- Covrig, V., DeFond, M. & Hung, M. (2007). "Home bias, foreign mutual fund holdings, and the voluntary adoption of international accounting standards", *Journal of Accounting Research*, 45(1), s. 41–70.
- Cuccia, A.D., Hackenbrack, K. & Nelson, M.W. (1995). "The ability of professional standards to mitigate aggressive reporting", *The Accounting Review*, 70(2), s. 227–248.
- Dahlgren, J. & Nilsson, S.-A. (2011). "Tillsynen över IFRS – vart är vi på väg?", *Balans*, 8/9, s. 37–39.
- Daske, H., Hail, L., Leuz, C. & Verdi, R. (2008). "Mandatory IFRS reporting around the world: Early evidence on the economic consequences", *Journal of Accounting Research*, 46(5), s. 1085–1142.
- Daske, H., Hail, L., Leuz, C. & Verdi, R. (2013). "Adopting a label: Heterogeneity in the economic consequences around IAS/IFRS adoptions", *Journal of Accounting Research*, 51(3), s. 495–547.
- DeFond, M., Hu, X., Hung, M. & Li, S. (2011). "The impact of mandatory IFRS adoption on foreign mutual fund ownership: The role of comparability", *Journal of Accounting and Economics*, 51(3), s. 240–258.
- Donelson, D.C., McInnis, J.M. & Mergenthaler, R.D. (2012). "Rules-based accounting standards and litigation", *The Accounting Review*, 87(4), s. 1247–1279.
- Dunn, J. (1996). *Auditing. Theory & Practice*, andra upplagan, Prentice-Hall.
- FAR (2011a). *Kommentarer till NASDAQ OMX Stockholm ABs rapport "Övervakning av regelbunden finansiell information 2010"*, FAR skriftliga kommentarer till NASDAQ OMX, 21 januari 2011.
- FAR (2011b). "Börsrevisorer får kritik av RN", *Balans*, 6/7, s. 45.
- Fearnley, S., Beattie, V.A. & Brandt, R. (2005). "Auditor independence and audit risk: A reconceptualization", *Journal of International Accounting Research*, 4(1), s. 39–71.
- Finansinspektionen (2010). "HQ Banks tillstånd återkallas", pressmeddelande 2010-08-28. Nedladdat 2013-04-16 från: <http://www.fi.se/Press/Pressmeddelanden/Listan/HQ-Banks-tillstand-aterkallas/>.
- Frings, G.W., Frings, M.C. & Mastilak, M.C. (2012). "Does IFRS stand for InFormation RiSk", *Financial Analysts Journal*, 68(3), s. 17–21.
- Gillqvist, A.-S. & Schuster, W. (2011). "Förmår tillsynsorganisationer fånga upp relevanta redovisningsfrågor?", i Benson, I., Lind, J., Sjögren, E. & Wijkström, F. (red.), *Morgondagens industri – Att sätta spelregler och flytta gränser*, Lund: Studentlitteratur.
- Hackenbrack, K. & Nelson, M.W. (1996). "Auditors' incentives and their application of financial accounting standards", *The Accounting Review*, 71(1), s. 43–59.
- Han, S., Kang, T., Salter, S. & Yoo, Y. K. (2010). "A cross-country study on the effects of national culture on earnings management", *Journal of International Business Studies*, 41(1), s. 123–141.

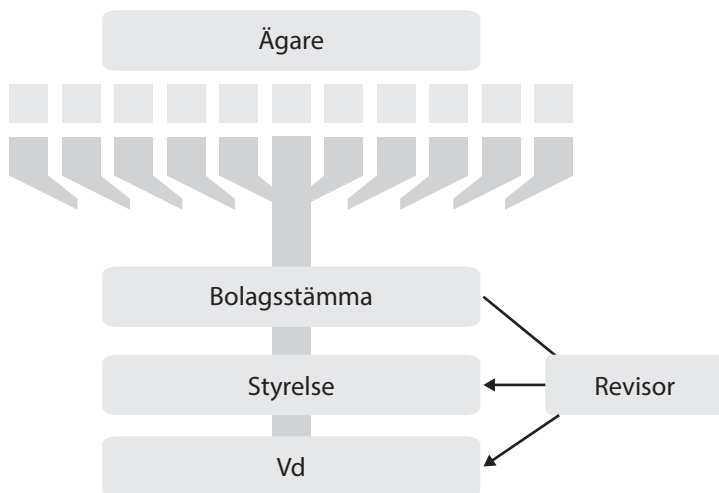
- Healy, P. & Wahlen, J. (1999). "A review of the earnings management literature and its implications for standard setting", *Accounting Horizons*, 13(4), s. 365–383.
- Hellman, N. (2008). "Hur bidrar revisionen till ökat aktieägarvärde?", i: Jennergren, P., Lind, J., Schuster, W. & Skogsvik, K. (red.), *Redovisning i fokus*, s. 59–88. Lund: Studentlitteratur.
- Hellman, N. (2011a). "Soft adoption and reporting incentives: A study of the impact of IFRS on financial statements in Sweden", *Journal of International Accounting Research*, 10(1), s. 61–83.
- Hellman, N. (2011b). "Tillsynen över IFRS – Får vi en bra lösning i Sverige?", *Balans*, 3, s. 33–37.
- Hjelström, A. (2005). *Understanding International Accounting Standard Setting – A case study of the process of revising IAS 12 (1996), Income Tax*, PhD thesis, Stockholm: EFI.
- Hjelström, T. & Lagerström, A. (1995a). "Behövs det ett ramverk för svensk redovisning – och vem ska utforma det?", *Balans*, 10, s. 12–18.
- Hjelström, T. & Lagerström, A. (1995b). "Framework på svenska – ett översättningsarbete med många problem", *Balans*, 11, s. 20–25.
- IASB, International Accounting Standards Board (2012a). *Conceptual Framework Overview. Agenda Paper 4. Slides from Education Session*, November 2012, IFRS Foundation. Nedladdat 2012-12-27 från: <http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Conceptual-Framework/Meeting-Summaries-and-Observer-Notes/Pages/IASB-Nov-12.aspx>.
- IASB, International Accounting Standards Board (2012b). *Financial reporting for the world's interconnected financial markets*. Nedladdat 2012-12-28 från: <http://www.ifrs.org/The-organisation/Pages/financial-reporting.aspx>.
- Jamal, K. & Tan, H.-T. (2010). "Joint effect of principles-based versus rules-based standards and auditor type in constraining financial managers' aggressive reporting", *The Accounting Review*, 85(4), s. 1325–1346.
- Landsman, W. R., Maydew, E. L. & Thornock, J. R. (2012). "The information content of annual earnings announcements and mandatory adoption of IFRS", *Journal of Accounting and Economics*, 53(1/2), s. 34–54.
- Lennartsson, R. (2011). "Redovisning och revision är kommunikation' – Auktoriserade revisorn Caj Nackstad går i pension efter 40 framgångsrika år i branschen", *Balans*, 6/7, s. 47.
- Li, S. (2010). "Does mandatory adoption of International Financial Reporting Standards in the European Union reduce the cost of equity capital?", *The Accounting Review*, 85(2), s. 607–636.
- Malmqvist, P. (2011). "Revisorer, välkomna in i debatten", *Balans*, 6/7, s. 42–43.
- Marton, J. (2013). "Är principbaserad redovisning möjlig?", *Balans*, 9, s. 14.
- McLeay, S., Ordelheide, D. & Young, S. (2000). "Constituent lobbying and its impact on the development of financial reporting regulations: evidence from Germany", *Accounting, Organizations and Society*, 25(1), s. 79–98.

- NASDAQ OMX (2010). *Årlig rapport avseende NASDAQ OMX Stockholm AB:s övervakning av regelbunden finansiell information 2010*, NASDAQ OMX Surveillance Stockholm.
- Nelson, M.W., Elliott, J.A. & Tarpley, R.L. (2002). "Evidence from auditors about managers' and auditors' earnings management decisions", *The Accounting Review*, 77(4, suppl.), s. 175-202.
- Nilsson, S-A (2005). "Vilken kritik är 'grovt överdriven', Malmqvist?", *Dagens industri*, 5 oktober 2005.
- Ng, T.B. & Tan, H.-T. (2003). "Effects of authoritative guidance availability and audit committee effectiveness on auditors' judgments in an auditor-client negotiation context", *The Accounting Review*, 78(3), s. 801-818.
- Psaros, J. & Trotman, K.T. (2004). "The impact of the type of accounting standards on preparers' judgments", *Abacus*, 40(1), s. 76-93.
- Revisorsnämnden (2011a). "Beslut i ärendet om revisionen av HQ Bank", pressmeddelande 2011-10-18. Nedladdat 2013-04-16 från: http://www.revisorsnamnden.se/rn/startside/nyheter_startside/beslut_hq_bank.html.
- Revisorsnämnden (2011b). *Dnr 2010-1552, benämnt D12/11*. Nedladdat 2013-01-02 från: http://www.revisorsnamnden.se/rn/showdocument/documents/praxisdokument/2011/2010_1552.pdf.
- Setterberg, H. (2012). *The pricing of earnings. Essays on the post-earnings announcement drift and earnings quality risk*, PhD thesis, Stockholm School of Economics.
- Street, D.L. (2008). "The impact in the United States of global adoption of IFRS", *Australian Accounting Review*, 18(3), s. 199-208.
- Trompeter, G. (1994). "The effect of partner compensation schemes and generally accepted accounting principles on auditor partner judgment", *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 13(2), s. 56-68.
- Xu, R.Z., Taylor, G.K. & Dugan, M.T. (2007). "Review of real earnings management literature", *Journal of Accounting Literature*, 26, s. 195-228.

6. Revisorsrelationer – om bolagsstyrning och styrning av bolag

Den svenska bolagsstyrningsmodellen bygger, som de flesta bolagsstyrningsmodeller, på en idé om att de aktörer som är centrala i bolagsstyrningen har skilda mål. Dessa olika mål bygger på den skillnad som förutsätts finnas mellan ägarna och ledningen. Revisorn och revisionens roll är att se till att de aktörer, framför allt ägarna, som behöver information om bolaget får information som är av hög kvalitet. Ett sätt att formulera det är att revisorn ska kvalitetssäkra den information som företag producerar för att ägarna ska kunna utkräva ansvar av vd och styrelse. En förenklad bild av hur bolagsstyrning bör se ut presenteras i Svensk kod för bolagsstyrning (se figur 6.1).

Illustrationen – framför allt strecken och pilarna – visar att det är rimligt att tolka bolagsstyrningsmodellen som att den är inspirerad av agentteorin (Jensen och Meckling 1976). Den bygger följaktligen på idén om att det finns en inneboende intressekonflikt mellan principalen (i praktiken ägarna) och agenten (i praktiken ledningen). Pilarnas riktning visar också att det kan finnas anledning att hantera risken för att både ledningen och styrelsen (jämför kapitel 2) kan ha ett egenintresse av att inte rapportera en rättvisande bild. Ägarna har därför möjlighet att träffas på en årlig bolagsstämma för att tillsätta en revisor vars uppgift är att bistå ägarna med granskning av den information som ledningen och styrelsen ger till ägarna (Watts och Zimmerman 1983). Koden för bolagsstyrning ger ett klart besked: eftersom bolagsstämman är den aktör som tillsätter och avsätter revisor och styrelse när och om den vill är det bolagsstämman som formellt sett styr bolaget.

Figur 6.1 Schematisk bild över aktörer i bolagsstyrningen (Kollegiet för svensk bolagsstyrning 2010, s. 8).

Under den senaste tiden har dock den svenska bolagsstyrningens grundförutsättning ifrågasatts. I EU-kommissionens grönböcker om revision och bolagsstyrning (Europeiska kommissionen 2010, 2011) utpekas exempelvis en för svag byrårotation som ett av de grundläggande problemen för den europeiska kapitalmarknaden. Enligt EU-kommissionens slutgiltiga förslag till reform på revisionsområdet är oberoendet så pass viktigt att kommissionen föreslår obligatorisk rotation av revisorer:

The lack of regular tendering of audit services and periodic rotation of audit firms has deprived audit of its key ethos: professional scepticism. We find ourselves in a landscape where a large number of audited companies have effectively become comfortable with their auditor; this is a refutation of the very essence of independence (European Commission 2011, s. 3).

Detta har ifrågasatts av flera svenska aktörer eftersom val av revisorer om förslaget går igenom inte längre blir en ägarfråga. Så här skriver till exempel Ewa Fallenius i revisionsbranschens tidning *Balans*:

[Förslaget] innebär bland annat obligatorisk byrårotation, förmodligen mellan 6 och 14 år, och striktare regler gällande rådgivning. Den svenska modellen för bolagsstyrning med ägarna i fokus hotas (Fallenius 2013, s. 23).

Skillnaden grundar sig i att EU-kommissionen definierar revisionens syfte som att vara i det allmännas intresse (Europeiska kommissionen 2011), medan den svenska modellen bygger på att revisorerna framför allt är (de nuvarande) ägarnas verktyg (se kapitel 3). Enligt den svenska koden ska revisorerna vara bolagsstämman utskott och endast stå till svars inför ägarna. I klartext säger den svenska bolagskoden följande:

En revisor i ett svenskt bolag har således sitt uppdrag från och rapporterar till bolagsstämman och får inte låta sig styras i sitt arbete av styrelsen eller bolagsledningen (Kollegiet för svensk bolagsstyrning 2010, s. 11).

Bolagsstyrningskoden kan – som all reglering – läsas som det sätt på vilket vi tror oss kunna undvika, lösa eller reparera problem som vi misstänker kan uppstå om vi saknade koden. Utifrån en sådan läsning bygger bolagsstyrningskoderna på en medvetenhet om att det finns en inneboende risk att revisorerna inte fullgör sin roll som bolagsstämman representanter i kontrollen av ledningen och att det inte är osannolikt att styrelsen och bolagsledningen försöker påverka revisorn. En liknande läsning av EU-kommissionens förslag till byrårotation pekar på att kommissionen menar att det finns en risk att ägarna inte byter ut revisorn och att detta kan påverka revisionens kvalitet. Den risk som EU-kommissionen vill hantera genom kravet på rotation hanteras i Sverige genom att koden ger ägarna rätt att välja hur länge revisorn ska revidera bolaget, och vilken revisor som ska göra det.³⁵ Till skillnad från EU-kommissionen innebär den svenska bolagsstyrningskoden att det är ägarnas ansvar att bedöma om revisorns arbete styrs av styrelsen eller bolagsledningen.

Den svenska bolagskoden och EU-kommissionens förslag skiljer sig inte åt vad gäller ambitionen om en väl fungerande kapitalmarknad, men däremot när det gäller vilka roller de olika aktörerna ska ha i bo-

35 I aktiebolagslagen § 21a står det: ”den som har varit revisor i bolaget under sju år [...] får inte delta i revisionen, om inte minst två år har förflutit sedan han eller hon lämnade revisionsuppdraget”. Detta innebär att bolaget har rätt att behålla revisionsbyrå mer än sju år i sträck, men inte revisor.

lagsstyrningen. Debatten om revisorernas, ägarnas och ledningens roll i bolagsstyrningen tar inte sällan avstamp i dels skillnader i bolagskoder mellan olika länder, dels beskrivningar av bolagskoder i årsredovisningarna. Samtidigt, menar exempelvis Roberts (2012), skiljer sig både preskriptiva dokument (som koder) och presentationer av bolagsstyrningen i årsredovisningar från hur bolagsstyrning går till i praktiken.

I dag är det rimligt att påstå att den dominerande vetenskapliga metoden för att förstå relationer är att använda experimentdata eller årsredovisningsdata. Roberts (2012) är speciellt kritisk till att dra slutsatser om kvaliteten på bolagsstyrning genom att studera relationen mellan bolagskoderna och rapporteringen om bolagsstyrningen i årsredovisningarna. Han menar att sådan utvärdering ignorerar den kontext och den komplexitet som finns i relationerna mellan bolagsstyrningens aktörer. Om vi ska tala om bolagsstyrningens effektivitet, menar Roberts, bör vi studera just både kontext och komplexitet. Det är sådana studier som bäst förklarar effektiviteten i bolagsstyrningen (a.a. s. 210). Det är alltså viktigt att närmare undersöka revisorns relationer till andra aktörer och processen som leder fram till att revisorn blir tillräckligt bekväm med den finansiella rapporteringen för att kunna skriva på en (o)ren revisionsberättelse (se Pentland 1993; Carrington och Catasús 2007; Sarens m.fl. 2009). I revisionsforskningen är detta en återkommande uppmaning och brukar beskrivas som att det finns behov av större kunskap om revisorernas relationer ”bakom lyckta dörrar” (se Beattie m.fl. 2001; Power 2003; McCracken m.fl. 2008).

En av de slutsatser som kan dras från de studier som genomförts ”bakom lyckta dörrar” är att revisorn behöver ha starka relationer med en mängd aktörer och till och med att ”en viss grad av beroende mellan revisorn och revisionsobjektet är önskvärt och nödvändigt” (Power 2003, s. 199). En sådan slutsats visar på problemet med att oberoendefrågan både i regleringar och i vissa studier tas bokstavligt och att strävan efter oberoende kan bli en strävan efter isolering. Andra studier (Moore och Loewenstein 2004) visar att experter (såsom värderingsexperter) spelar en stor roll för revisorernas möjligheter att uttala sig om redovisningen. Dessa studier pekar alltså på att revisorns universum är större än bolagskodernas beskrivning och att det nätverk av relationer som revisorerna *de facto* verkar inom kan vara viktigt att relatera till i modeller om bolagsstyrning. En liknande slutsats kan dras av de fallstudier

som visar att revisorerna arbetar nära ekonomichefen i klientföretaget och att den relationen är helt avgörande för revisionskvaliteten (Cohen m.fl. 2002; Carrington och Catasús 2007; McCracken m.fl. 2008). En första slutsats är alltså att revisorerna har (och kanske till och med bör ha) starka relationer med fler aktörer än ägarna. Motiveringen är att dessa relationer möjliggör hög kvalitet. Samtidigt riskerar de det som EU-kommissionen menar är grunden för professionell skepticism: oberoendet.

Syftet med detta kapitel är att belysa hur revisorer i praktiken förhåller sig till och hanterar sin funktion i bolagsstyrningen, inte minst med avseende på påbudet att ”revisorn inte får styras i sitt arbete”. Kapitellet bygger dels på tidigare forskning, dels på en intervjustudie med tio påskrivande bolagsrevisorer i Sverige och en intervjustudie med 40 styrelsemedlemmar om bolagsstyrning i allmänhet och revisorns relation med styrelsen i synnerhet.³⁶ I kapitlet illustreras de generella resonemang som förts vid intervjuerna med hjälp av citat.³⁷

Studierna visar på två övergripande tendenser gällande revisorernas funktion i bolagsstyrningen. För det första är revisorerna involverade i både styrningen av bolaget och bolagsstyrningen. Revisorn har relationer med flera av aktörerna i bolagsstyrningsmosaikerna. I dessa relationer ses revisorn inte bara som en granskare och ägarnas förlängda arm, utan också som en resurs för att styra företaget. Det är just genom revisorns starka relationer till revisionsutskott, ledning och styrelse som gränsen mellan bolagsstyrning och styrning av bolaget blir oklar. Revisorerna används som ett verktyg för att styra bolaget i lika hög (om inte högre) omfattning som de är garantier för informationens kvalitet i bolagsstyrningen. För det andra visar studierna att bolagsstyrningsmodellen inte är tillräcklig för att förstå revisorernas roll i bolagsstyrningen. Inte minst är revisorernas relation till ekonomichef och experter inom den egna revisionsbyrån viktigare än modellen visar. Dessutom visar studierna att ägarnas roll, som är så viktig i den svenska bolagsstyrningsmodellen, är mindre viktig i praktiken.

36 Intervjustudierna är en del av ett större forskningsprojekt finansierat av Jan Wallanders och Tom Hedelius stiftelse. Intervjuerna har gjorts tillsammans med Gustav Johed, Matti Skoog och Thomas Carrington.

37 Samtliga citat i kapitlet kommer från dessa intervjustudier, om inte annat anges.

Revisorn, ägarna och bolagsstämman

Enligt både aktiebolagslagen och den svenska bolagsstyrningskoden är det bolagsstämman som är bolagets högsta beslutande organ. Detta gäller i flertalet länder där bolagsstämman erbjuder ägarna att rösta om redovisningen, tillsättningen av styrelsemedlemmar och revisor samt andra viktiga frågor. Under årsstämman³⁸ ställs styrelsen och ledningen till svars för året och det finns möjlighet att ställa frågor om företagets förvaltning. Det kan därför tyckas märkligt att det är få bolagskoder – förutom den svenska – som ställer krav på att revisorn ska närvara vid årsstämman.³⁹

I Sverige är huvudregeln att ”revisorernas rapportering till ägarna sker på årsstämman genom revisionsberättelsen” (Kollegiet för svensk bolagsstyrning 2010, s. 11). Det finns dock ytterligare en möjlighet för ägarna att få svar på frågor i noterade bolag: de har rätt att ställa frågor både före (skriftligt) och på själva årsstämman. Denna relativt sällsynta möjlighet ger ägarna tillgång till revisorernas syn på revisionen av de finansiella rapporterna utöver den standardiserade revisionsberättelsen. Att revisorn deltar på årsstämman ger också ägarna en möjlighet att årligen ställa frågor om ledningens förvaltning. Revisorerna är i den svenska bolagsstyrningsmodellen tydligt ett ägarutskott och kan sägas arbeta i stämmans intresse. Även om revisorerna (liksom styrelsen och ledningen) har en reglerad möjlighet att vänta med att svara på de frågor som ställs på plats, visar tidigare studier att revisorn mycket sällan låter bli att svara.

Trots denna möjlighet visar de studier som genomförts i Sverige (Catasús och Gröjer 2005; Carrington och Johed 2007; Catasús och Johed 2007) att revisorernas uttalande om revisionen knappast är en av de punkter på årsstämman som ägarna är mest intresserade av. Catasús och Gröjer (2005) menar att om den tid revisorerna tillbringar på podiet under en årsstämma är en indikator på hur viktig revisionen är för ägarna kan vi dra slutsatsen att revisionen i normalfallet inte är särskilt

38 Enligt koden är årsstämma benämningen på den årliga ordinarie bolagsstämma där årsredovisningen ska framläggas.

39 I OECD:s bolagskoder från 2004 rekommenderas att revisorn ska vara närvarande på bolagsstämman, och i oktober 2011 ändrade Hongkong-börsen sina krav: från och med 1 april 2012 ska styrelsen se till att minst en av bolagets revisorer är närvarande för att svara på frågor från stämman. I andra länder, till exempel Storbritannien, räcker det att revisionsutskottets ordförande är tillgänglig för frågor.

intressant för ägarna. Antalet frågor som ställs till revisorerna är också försvinnande litet (Carrington och Johed 2007). Intervjuerna bekräftar de slutsatser som Catasús och Johed (2007) drar: det är egentligen bara företrädare för Aktiespararna som ställer frågor till revisorn.

I den genomförda intervjustudien beskriver revisorerna bolagsstämman som den ”egentliga kunden”, och det finns en klar konsensus om att ägarna på bolagsstämman är den viktigaste aktören i bolagsstyrningen. Men det som händer där, och det aktieägarna får höra om revisorns arbete, är en del av ett standardiserat agerande. En revisor beskriver det som att det ”är rätt mycket teater”. Men detta är inte konstigt, menar revisorerna. Det är sällan det har hänt något så pass intressant att det behöver rapporteras till ägarna: ”Om någonting har hänt i bolaget så har revisorn naturligtvis en roll, men i 99,9 procent av fallen, när ingenting har hänt, är det bara en ren formalitet.”

Revisorns roll på bolagsstämman är därför speciell. Å ena sidan står det helt klart att det är bolagsstämman som är uppdragsgivaren. Å andra sidan verkar kunden inte särskilt intresserad av att lyssna på vad revisorn har att säga. Det verkar sällan finnas något av vikt att meddela. Detta uppfattas som ett problem i branschen, och det förs kontinuerliga diskussioner om vad revisorn kan göra på årsstämman för att ägarna ska bli mer intresserade. Revisorerna påpekar att de nu talar lite längre än för några år sedan och att de gärna berättar om vad ägarna ”har fått för pengarna” genom att beskriva vad som ingår i revisionen. Samtidigt verkar inte styrelserna vara särskilt intresserade av att revisorn tar mer plats på årsstämman: ”De vill att vi ska göra det ’gamla vanliga’ och inte ta upp mer tid.”

En institutionell nöt att knäcka för revisorerna är relationen mellan informationsgivning och tystnadsplikt. I intervjuerna och i tidigare studier av svenska årsstämmor står det klart att det är tystnadsplikten som vinner den kampen. Revisorerna är noga med att inte kommunicera sådant som kan vara känsligt för bolaget. Revisorns uppgift är inte heller att kommentera stora affärshändelser eller förvärv ur en strategisk synpunkt. Dessutom är den något intetsäggande och ofta kortfattade informationen som ges till ägarna på årsstämman en fråga om *timing*. När det gäller redovisningens kvalitet är ju revisionen redan klar när stämman genomförs. Under revisionsperioden har revisorerna gjort påpekanden som, efter förhandlingar (McCracken m.fl. 2008), sanno-

likt redan hanterats av bolaget. Det som presenteras på årsstämman är således slutprodukten, och den har revisorerna ofta redan godkänt.

Eftersom det sällan förekommer en oren revision för börsbolagen och det således knappt händer att revisionsberättelsen innehåller någon starkare kritik mot bolagets redovisning eller förvaltning, är det svårt för revisorn att kommunicera något annat än att redovisningen visar just en rättvisande bild. Vad det betyder är att även om det kan ha funnits kritik mot redovisningen, eller till och med mot förvaltningen av bolaget, väljer revisorerna att inte säga något om detta på bolagsstämman:

Man hamnar på något sätt på bolagets sida i den situationen. [...] Vi kan ha haft diskussioner kring värdering (och sedan har det skett justeringar) och jag har sagt okej [...] Då får jag stå för det.

Även om revisorns roll på årsstämman i allt väsentligt är en ritual är den viktig för revisorn i bolagsstyrningen. Revisorerna vet att det till syvende och sist är ägarna som representeras på bolagsstämman som är deras kunder. En revisor uttrycker det så här: ”Man ska kunna försvara sitt arbete hela tiden på en stämman och kunna stå för vad man har gjort.”

Trots att det finns möjligheter för ägarna att ställa frågor, och möjligheter för ledningen och styrelsen att själva kommunicera till ägarna på stämman, är det inte transparens (det vill säga full information) som eftersträvas. I stället är det andra aktörer som har möjlighet att bedöma kvaliteten på informationen: ”I dag med det regelverk som vi har så är det sådant som bara en styrelse eller en revisionskommitté egentligen vet något om.”

Om revisorernas uppgift är att avrapportera till ägarna kan vi dra slutsatsen att ägarna måste förlita sig på att styrelsen sköter dialogen med revisorerna om den interna kontrollen och redovisningsinformationens kvalitet.

Revisorn och styrelsen

Bolagskoden och aktiebolagslagen beskriver tydligt att styrelsen är bolagsstämmans utskott för att styra och kontrollera ledningen. Det är bolagsstämman som väljer styrelsen om inte annat är bestämt i bolagsordningen. Enligt ABL ska revisorn ”granska bolagets årsredovisning och bokföring samt styrelsens och den verkställande direktörens

förvaltning”, och styrelsen ska vara ett revisionsobjekt för revisorerna (se figur 6.1).

Även om styrelsemedlemmarna också har den synen och ofta återkommer till att revisorn ska ha hög integritet och hög kompetens, ser de också revisorn som en leverantör till styrelsen. Styrelsemedlemmarna menar att det är revisorn som kan ge svar på frågor om exempelvis interna risker, effekterna av nya regleringar eller nedskrivningstestets⁴⁰ relevans. De mest erfarna styrelsemedlemmarna vittnar också om att revisorn spelar en större roll i styrelsearbetet nu än förr. I och med att revisorn rapporterar till styrelsen kommer frågorna ”upp på bordet” i en helt annan omfattning än tidigare. Revisorerna är dessutom med tidigare i redovisningsprocessen. Skillnaden mellan granskning och stöd kan därför vara problematisk. En revisor beskriver ett typfall:

Det är klart att när de ska ta upp [en försäljning av ett bolag] till styrelsebeslut vill alla veta vad effekterna blir: hur resultat, balans och kassaflöde påverkas. Därför är vi med tidigt i processen för kunna säga: ”Ja, regelverket ser ut så här.” Sedan gör de ett förslag som vi tittar på. Man kan säga att försäljningen är reviderad och klar – egentligen innan den sker. Det är då det fungerar som bäst, för då blir det aldrig några överraskningar för någon.

Även om styrelsemedlemmarna bedömer att revisorerna har större tillgång till styrelsen nu än förr menar revisorerna å sin sida att de fortfarande har begränsad insyn i styrelsearbetet. Revisorernas dialog med hela styrelsen är, menar revisorerna, totalt sett liten. En av revisorerna sammanfattade det som att ”kontaktytan, om ingenting har hänt, [är liten], mellan ett till två styrelsemöten per år, och allt från 15 minuter till en timme”. Revisorerna har tillgång till styrelseprotokollen, och som regel har revisorn punkter på dagordningen två gånger om året. I vissa bolag får revisorn vara med på ett helt styrelsemöte – ofta bokslutsmötet. Detta är ytterligare en möjlighet för revisorn att granska styrelsen. En revisor säger:

Det är intressant att sitta med och lyssna och höra hur styrelsen arbetar. Då kan man se om [samarbetet] stämmer överens med den bild man får när man läser

40 Ett test som införts via IFRS i vilket det ställs krav på företaget att kontrollera behovet av att skriva ned värdet på tillgången.

protokollen från alla andra möten. Detta är en viktig del för att se att styrelsen sköter sin förvaltning.

Även om det är styrelsen som gemensamt skriver under årsredovisningen och det är styrelsen som är ansvarig, säger flera av revisorerna att det inte är på mötena med styrelsen som ”det händer”. En revisor beskriver relationen med styrelsen som att revisorn kan bli ”en punkt på agendan som man kan korta ner om det behövs”.

Utifrån revisorernas perspektiv är revisorer och styrelse ”på samma sida” när det gäller internkontrollen. Styrelsemedlemmarna vill gärna veta var riskerna finns, och frågan om internkontroll sägs vara ”utan motsatsförhållande”. Styrelsens uppdrag är också att utveckla bolaget och kommunicera resultat till kapitalmarknaden. Även här spelar revisorerna en roll som de uppfattar som en tredje uppgift: att hjälpa bolaget. Det kan handla om att revisorerna inte bara bedömer om formuleringar i bokslutsrapporterna är korrekta utan också hjälper till att utforma dem på ett sätt som gör att kapitalmarknaden tar emot informationen på ett adekvat sätt.

I praktiken har revisorn alltså flera uppdrag för styrelsen. De har en granskande funktion som framför allt bygger på styrelseprotokoll, men som också påverkas av revisorns (få) möten med styrelsen. De har också en rapporterande funktion så till vida att de upplyser om revisionsarbetet och riskerna i enlighet med revisionsplanen. Och för det tredje är revisorerna också ett stöd i kommunikationen med kapitalmarknaden.

Utöver dessa tre bolagsstyrningsfunktioner verkar det mesta av arbetet gälla styrningen av bolaget. I intervjuerna med styrelsemedlemmar står det klart att styrelsen framför allt ser revisorn som en resurs som används för att styra företaget snarare än en granskare av styrelsen som en aktör i bolagsstyrningen. Revisorn bidrar med insatser i strategiska, taktiska och operativa frågor gällande företagets rapportering och interna kontroll, och en återkommande formulering bland styrelsemedlemmar är att man måste kunna fråga revisorn. Revisorn är den expert som styrelsen kan använda för att få ytterligare bilder av hur bolaget styrs, och revisorn får ofta svara på frågor.

Den verkliga dialogen, menar revisorerna, sker i revisionsutskottet, som har kommit att bli allt viktigare. Detta är dock en risk, menar en av styrelseledamöterna: ”De som sitter i revisionskommittén blir A-laget

eftersom de får veta mycket mer om risker och intern kontroll. Och resten av styrelsen blir B-laget.”

Även om styrelsen får en rapport från revisionsutskottet och har möjlighet att läsa protokoll från revisionsutskottsmöten går den av naturliga skäl miste om nyanser. Det är alltså i revisionsutskottet och inte i styrelsen som revisionsfrågor blir riktigt viktiga.

Revisorn och revisionsutskottet

Styrelsens relativa ointresse för revisions- och redovisningsfrågor är en återkommande bild från intervjuerna med revisorerna. Både i intervjuerna med styrelsemedlemmar och med revisorer framkommer en tydlig bild: revisionsutskottet har stärkt möjligheten för revisorerna att få sina frågor belysta. En av de återkommande kommentarerna är att revisionsutskottet är intresserat av och har kompetens i redovisnings- och revisionsfrågor. I det åttonde direktivet⁴¹ finns det krav på just sådan kompetens. Även i den svenska regeringens proposition 2008/09:135 ställs krav på att minst en ledamot av revisionsutskottet ska ha redovisnings- eller revisionskompetens (Regeringen 2009, s. 155). Denna kompetens härrör ofta från ledamotens erfarenhet av till exempel uppdrag som verkställande direktör. En av de kompetenser som krävs för att föra en dialog om redovisnings- och revisionsfrågor beskrevs av en styrelsemedlem som att kunna läsa det som ”står mellan raderna” (Bay m.fl. 2012).

Medlemmarna i styrelser och revisionsutskott rekryteras ofta med hänvisning till deras tidigare erfarenheter och nuvarande kompetens. Samtidigt som medlemmarna i revisionsutskottet har både erfarenhet och intresse för revisionsfrågor ligger det i sakens natur att regleringar och praktik förändras över tiden. Redovisnings- och revisionsregleringar förändras kontinuerligt, och inte minst IFRS har inneburit att det finns behov av en uppdatering. En revisor beskriver det så här: ”Det finns vissa områden där man kanske får lägga ner mer tid på att utbilda dem. [...] Ibland handlar halva mötet om ren utbildning.”

Denna typ av uppdatering visar på att revisorerna även är en resurs för revisionsutskottets medlemmar. Trots att revisorerna uppskattar

41 Det åttonde bolagsdirektivet är det EU-direktiv som bland annat reglerar vem som får revidera bolag.

revisionsutskottsmedlemmarnas kompetens och intresse är det inte mycket tid som revisorn har till sitt förfogande i dialogen med revisionsutskottet. En revisor beskriver det på följande sätt:

I styrelsen har vi [en presentation] en gång om året [på] 15 minuter till en halvtimme. I revisionskommittén har vi i alla fall utrymme på flera möten att diskutera våra slutsatser och frågor. Men i relation till den tid vi träffar och diskuterar med företagsledningen så är det ändå inte mycket.

Risken med att organisera diskussionen om revisionsfrågorna i ett utskott är att de försvinner från den samlade styrelsens agenda. I styrelseintervjuerna menar några att revisionsutskottets protokoll är så pass utförliga att "storstyrelsen" kan sätta sig in i frågorna, men de flesta menar att "det är i revisionsutskottet man får veta nyanser om företagens risker". En revisor ser samma slags risker om revisionsfrågorna försvinner från (eller snarare inte återkommer till) styrelserummet:

Storstyrelsen undviker ibland att ta tag i svåra redovisningsfrågor genom att delegera: "Det där är väl revisionskommitténs jobb." Revisionskommittén å sin sida gömmer sig bakom: "Men vi måste ju godkänna en massa charters och vi får ett styrelsematerial på flera hundra sidor och sedan en årsredovisning på hundra sidor."

En av de bilder som tydligast kommer fram i intervjuerna är att revisorerna i revisionsutskottet funnit en partner som har samma mål som de själva. Det är också revisionsutskottet som ger revisorn stöd om sådant behövs för att kunna ställa krav internt på företaget. Om slutsatsen är att revisionsutskottet är beställare, stöd, användare och partner för revisorn i bolagsstyrningen följer en naturlig fråga: Ska revisionsutskottet granskas och i så fall av vem?

Risken finns att revisionsutskottet inte prioriteras som granskningsobjekt. Samtidigt ligger det i revisorns ansvar att just granska styrelsens förvaltning av bolaget och uttala sig om detta i revisionsberättelsen. Dilemmat kan sägas vara att revisionsutskottet har skapat möjligheter för revisorn att föra en dialog med styrelsen om risker och granskningsresultat samtidigt som relationen mellan revisionsutskottet och revisorn riskerar att minska oberoendet för revisorn och kanske till och med minska incitamentet att granska utskottet.

Revisorn, vd:n och ekonomichefen

Revisorerna menar att relationen till vd:n har förändrats i takt med att revisionsutskottets position har stärkts. De menar att valet av revisor tidigare var en fråga som ofta var delegerad till vd:n och ekonomichefen och sedan – av rent formella skäl – blev en styrelsefråga och slutligen en bolagsstämme fråga. Numera har revisionsutskotten både en officiell och en praktisk roll i valet av revisor. Även om vd och ekonomistab fortfarande är viktiga som interna intressenter har vd:s roll förändrats från att vara en central enskild aktör till att vara en intressent i revisionsutskotten. En slutsats som kan dras av detta är att vikten av den interna kontrollen har ökat och att styrelsen – eller i praktiken revisionsutskotten – är mer noga nu än förr med att revisorn inte ska arbeta för vd:n utan för styrelsen. Vd:n är ibland med i revisionsutskotten och ibland inte. Dessutom är den relationen inte alltid så stark av andra skäl:

Vi har en väldigt snabb rotation på vd:ar och CFO:er [ekonomichefer] och styrelsemedlemmar, så du kan ha suttit som revisor i bolaget i tio år och samtidigt har du inte arbetat mot en och samma vd i mer än två år.

För revisorerna i studien är oberoendet gentemot vd:n inte något större problem. Relationen med vd:n är dock alltid central. Det gäller inte minst revisorns möjlighet att utföra en god revision. En revisor uttrycker det på följande sätt: ”En motsträvig vd är revisionens mardröm.” Dessutom är det vd:n som oftast står som avsändare till den finansiella rapporten till styrelsen.

Även i relationen mellan revisorn å ena sidan och vd:n och ekonomichefen å andra sidan, ses revisorn som en resurs för styrningen av bolaget. I en fallstudie visar Hellman (2006) att revisorn och högsta ledningen (i form av koncernekonomienheten) är mer involverade i styrningen av bolaget än i bolagsstyrningen. Hellman menar att revisionen kan ses som ett samarbete med ett gemensamt mål: att få ekonomienheterna i dotterbolagen att rätta in sig i ledet. Liknande bilder kommer fram i intervjuerna med styrelsemedlemmarna. Så här säger en före detta ekonomichef som numera är styrelseledamot: ”Det är alltid bra att säga till folket att ’revisorn säger att ...’ Det brukar ge effekt.”

Revisorerna förmedlar samma bild: revisorn används som ett argument, eller om man så vill ett styrinstrument, för ekonomichef och vd att påverka företaget och ekonomienheternas sätt att arbeta ute i orga-

nisationen. Detta tycker inte revisorerna är något problem eftersom det ofta handlar om en fråga som revisorn och ekonomichefen respektive vd:n är eniga om. En revisor beskriver det på följande sätt: ”Herregud, hur många gånger har man inte sagt det till kunden när de säger ’vi måste fixa ...’: ’Ja, men skyll på mig då.’”

I det dagliga arbetet har revisorn tätast kontakt med ekonomichefen. För det första är det ekonomichefen som har fått uppdraget att samarbeta med revisorn genom bolagsstyrningsmodellens delegeringsordning – från ägare till bolagsstämma till styrelse till revisionsutskott (via vd) till ekonomichef. Det uppdraget kan skötas på olika sätt. Om revisorn har en god relation till ekonomichefen ökar möjligheten att genomföra en god granskning. För det andra behöver revisorn ha en ekonomichef som förstår granskningsuppdraget och kan peka revisorn åt rätt håll och samtidigt vara beredd på att bli granskad. För det tredje behövs ekonomichefen för att hantera löpande frågor, så att inte alla frågor hamnar hos vd, revisionsutskott, styrelse eller bolagsstämma. Revisorerna talar här om en eskaleringsstrategi enligt vilken problemen löses på lägsta möjliga nivå. Om de inte går att lösa på en lägre nivå flyttas de upp en nivå i bolagsstyrningshierarkin. Principen är alltså att revisorerna vill låta de flesta frågor lösas så långt från revisionsutskottet och styrelsen som möjligt.

Eskaleringsstrategin går ut på att revisorerna ser en möjlighet att, om de måste, gå hela vägen till bolagsstämman om de inte anser att den finansiella rapporten eller förvaltningen är av tillräckligt hög kvalitet. Det viktiga, menar revisorerna, är att inte förstöra relationerna bara för att frågan eskalerar: ”[om man] tar upp någonting i revisionskommittén som man inte har informerat företagsledningen eller CFO:n om innan, då blir de väldigt upprörda.”

Revisorerna återkommer i intervjuerna till att det är få frågor som eskalerar. Revisorn och företaget har en gemensam ambition att lösa problem så att revisorn kan skriva en ren revisionsberättelse. Det innebär att när det finns frågor som revisorn behöver ha svar på agerar ekonomichef, vd, revisionsutskott eller styrelse för att ge svar. Detta benämns ofta i revisionslitteraturen som ”revisor-klient-förhandling”. Förhandlingslitteraturen (Antle och Nalebuff 1991; Cohen m.fl. 2002; McCracken m.fl. 2008) är intressant i bolagsstyrningssammanhang eftersom den visar att det alltid verkar finns rum för förändringar i den

finansiella rapporteringen. I intervjuerna värjer sig dock revisorerna mot begreppet förhandling.⁴² I stället menar de att det ofta handlar om att få klart för sig vad bolaget tycker i en specifik fråga. Detta kan revisorerna få om de ställer krav. Revisorerna menar att det inte handlar om en förhandling där man försöker hitta något acceptabelt för bägge parter. En revisor beskriver det som att ”det inte är förhandling utan det är helt enkelt för att försöka få fram fakta”.

Ekonomichefen saknas i den svenska bolagsstyrningskoden. Anledningen är sannolikt att företagshierarkin förutsätter att styrelsen kan beordra vd, som i sin tur kan beordra ekonomichefen. Denna logik är rimlig, men samtidigt visar intervjuerna och tidigare forskning att det är ekonomichefen och revisorn som hanterar de flesta revisionsfrågor. Revisorn är beroende av att ha ledningens förtroende för att kunna lösa problem på rätt nivå, och ledningen behöver revisorn som ett påtryckningsmedel internt. Dessutom är det rimligt att en ekonomichef och en vd har styrningen av bolaget som sin högsta prioritet. Frågan är då om ägarnas perspektiv alltid är i fokus och om revision handlar mer om styrning av bolag än bolagsstyrning.

Revisorn och den egna byrån

I figur 6.1 saknas det nätverk av aktörer som revisorn är beroende av för att kunna skriva revisionsutlåtanden. Inte minst ignoreras det faktum att revisorerna är anställda i internationella byråer som även de har beslutsstrukturer. Trots att några av revisorerna påpekar att det är deras eget personliga ”varumärke som påskrivande revisorer” som står på spel har byrån och byråns experter fått en allt viktigare roll för revisorernas sätt att arbeta. Revisorerna har i och med IFRS och andra internationella regelverk fått en allt större arena att arbeta på. En revisor menar att i dag måste en påskrivande revisor vara ”värderingsexpert, redovisningsexpert, bra på IT-revision, bra på pensionsredovisning, väldigt duktig på skatt och finansiella instrument”. Styrelsemedlemmarna är skeptiska till att revisorerna klarar detta. En av de intervjuade styrelsemedlemmarna menar att innan IFRS infördes kunde ”revisorn svara på 80 procent av frågorna och numera är det högst 50 procent”.

42 Detta kan möjligtvis bero på att ”förhandling” kan uppfattas som mer negativt på svenska än begreppet *negotiations* på engelska.

Denna nya – något paradoxala – roll som ”multiexpert” ställer extra krav på revisorn, inte minst när det gäller att få stöd internt på revisionsbyrån för de beslut som tas. Även internt arbetar revisorerna med ett slags eskaleringsstrategi. En revisor beskriver det som försvarslinjer. Den första försvarslinjen är det egna teamets tekniska experter. Dessa experter (på till exempel finansiella instrument) arbetar nära den påskrivande revisorn och känner till klientens situation, men är inte byråns ansikte utåt. Den andra är byråns svenska experter. Den tredje är byråns internationella experter. Dessa försvarslinjer är inte bara ett stöd för revisorn i sin relation med klienten (som revisorn i intervjun menar kan bli för nära) utan också en del av eskaleringsstrategin.

Den yttersta interna eskaleringen är att använda sig av byråns internationella expertis som påtryckningsmedel eller argument i förhandlingen med klienten. Till skillnad från revisorerna, som menar att de ”globala” experterna sällan används, anser styrelsemedlemmarna att revisorerna alltför ofta använder argument om interna policyer, exempelvis vilken typ av expert som bör användas vid värdering. I styrelseintervjuerna riktas den största kritiken mot att revisorerna säger att ”de-ska-bara-ringa-till-desken-i-London” och att de har ”abdikerat”.

Skillnaden mellan styrelsemedlemmarnas och revisorernas bilder kan sannolikt förklaras med att de flesta av frågorna löses innan de kommer till styrelsen och att de frågor som *de facto* kommer upp i styrelsen är just specialistfrågor. En annan förklaring är att revisorn måste förhandla internt också, och att revisorn måste se till att de beslut som fattas inte bryter de policyer som byrån har. Revisorerna är nogga med att påpeka att den interna dialogen är viktig eftersom revisorn riskerar att fastna i en lösning eller en uppfattning. Inte sällan sammanfaller denna uppfattning med klientens syn på saken, och revisorn måste hantera och argumentera för sin position gentemot de egna kollegorna. En revisor menar att ”det kan nog gå hett till ibland internt också”.

Revisorn behöver alltså förhandla även internt, och revisorernas roll i bolagsstyrningen påverkas av byråernas strukturer och kompetenser. Det är inte i bara bolagsstyrningskoden eller EU-kommissionens förslag som oro uttrycks för att revisorn riskerar att styras av bolagen. Denna oro finns internt hos revisionsbyråerna också. Byråerna organiserar sig för att kunna ge besked som ekonomichef, vd, revisionsutskott och styrelse kanske inte tycker om. Revisorerna har alltså tryck på sig in-

ternt att se till att de agerar tillräckligt oberoende samtidigt som de i sitt dagliga värv lever med företagen de reviderar och i dialog med revisionsutskottet.

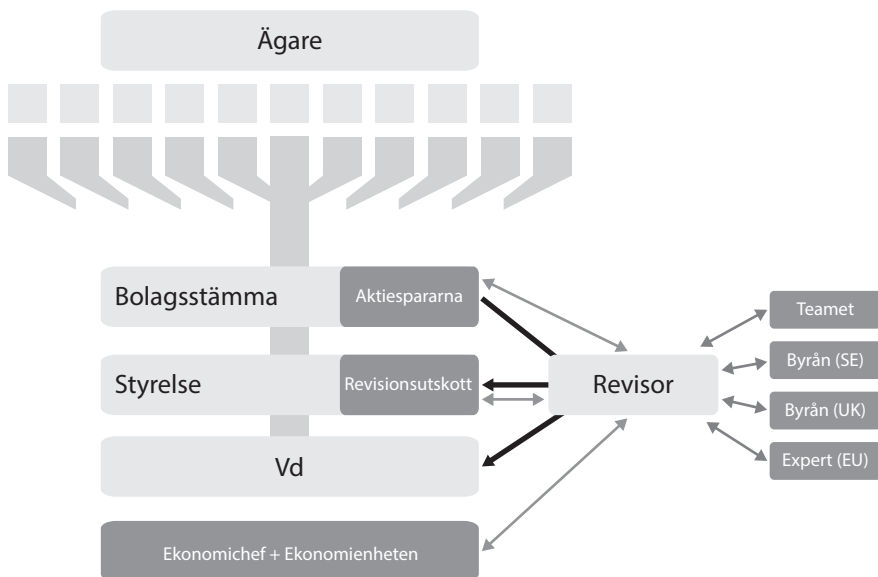
Revisorns relationer

Förutom att intervjustudierna bekräftar tidigare slutsatser (se exempelvis Myers m.fl. 2003; Hellman 2006) om den nära relation som revisorn har med ekonomichefen visar vi i kapitlet att bolagsstyrningsmodellen tillsammans med den utökade harmoniseringen av redovisnings- och revisionsstandarder har inneburit dels att vd:s roll har minskat med tiden, dels att revisorns relation med övriga interna aktörer har förstärkts. Detta stör den ”rena” bild som presenteras i bör-dokument såsom bolagsstyrningskoder och som Roberts menar kan vara problematisk att bygga på.

Storstyrelsens roll är också något mindre än tidigare eftersom arbetet framför allt sker i revisionsutskottet. Med detta sagt använder sig styrelsen också av revisorerna för att få hjälp att lösa praktiska problem vid till exempel företagsförsäljning eller för att utvärdera vd:n. I de flesta av relationerna i bolagsstyrningen har revisorerna ambitioner att skapa både förtroende och starka relationer, samtidigt som de ska vara uppmärksamma på att de enligt koden arbetar i ägarnas intresse. I praktiken översätts ägarnas intresse med god redovisning och god kontroll.

Det finns en relativt stor litteraturfåra som har analyserat hur revisorer förhandlar med klienter. I denna studie pekar vi på att förhandlingar även sker internt på revisionsbyråerna. Huruvida denna interna förhandling alltid innebär att revisorn tar klientens sida är inte klarlagt, men förekomsten av intern förhandling indikerar att en del av granskningsresultaten (och alltså det som kommer styrelsen tillgodo) är beroende av hur byråerna hanterar situationer när revisorerna är oense. En ny (fortfarande förenklad men något mer komplex) bild av bolagsstyrning har framkommit ur intervjustudierna (figur 6.2).

Bilden visar att revisorn knappast har en viktig roll på bolagsstämman och att den enda aktör som verkar (marginellt) intresserad av vad revisorn säger är aktiespararna. Revisorn arbetar nära revisionsutskottet. Detta nära samarbete riskerar att göra resten av styrelsen mindre viktig för revisionen. Vidare har införandet av revisionsutskott (och den allt

Figur 6.2 Justerad bolagsstyrningsmodell.

snabbare vd-rotationen) inneburit att vd inte spelar lika stor roll för revisorn. Ekonomichefen och ekonomienheten är de företagsaktörer som revisorn har närmast relation till, och det är på denna nivå som de flesta frågor besvaras. Denna nod saknas i figur 6.1, men i praktiken verkar den största delen av de intervjuade revisorernas uppmärksamhet riktas mot just ekonomichefen. I revisionens vardag finns dessutom en mängd aktiviteter som inte syns i den här bilden: i granskningen ingår också relationer mellan ekonomiavdelningar och revisionsteam. Slutligen visar intervjuerna att den byråinterna relationen är avgörande för hur revisionen utvecklas. Revisorn är en del av ett team som i sin tur är en del av en byrå som har experter på både lokal, europeisk och global nivå.

En annan slutsats är att revisorerna inte enbart ses som en aktör som granskar, utan som en resurs som också kan användas för att styra bolaget. Detta gäller inte minst revisionsutskottet och ekonomichefen, som använder revisorn för att få igenom sina egna frågor. I analysen av materialet finns det en positiv syn på utvecklingen: i och med revisionsutskottet har revisorn fått någon att tala med, någon som är intresserad

och kunnig. Den allt starkare position som revisionsutskottet fått har inneburit att revisionsfrågorna blivit viktiga punkter på en inflytelserik aktörs agenda. Följdfrågan blir då: Vem kontrollerar revisionsutskottet? När intervjupersonerna talar om ”bollplank”, ”dialog” och ”pedagogik” är det inte självklart att detta är andemeningen i bolagsstyrningskoden.

Om bolagsstyrning är en fråga om hur makt och ansvar allokeras, och om styrning av bolag är en fråga om hur resurser samordnas för att skapa värde och hantera risker, är revisorer aktiva i både bolagsstyrningen och styrningen av bolag. Detta har diskuterats i många år under rubriken ”oberoende”. Oberoendefrågan står högt – om inte högst – upp på EU-kommissionens agenda. En slutsats som går att dra är att oberoende är ett ideal som ofta betraktas som synonymt med en kritisk och kvalitativ granskning av de finansiella rapporterna. I det här kapitlet har vi genom att studera revisorsrelationerna utifrån ett bolagsstyrningsperspektiv försökt presentera hur revisorerna hanterar de andra aktörerna i bolagsstyrningen.

Även om EU-kommissionens förslag och den svenska koden skiljer sig vad gäller bolagsstämans ansvar visar de upp samma problembild av revisionen. Både i koden och det europeiska förslaget verkar man ta för givet att frågan om oberoende är en gordisk knut som behöver ett alexanderhugg för att revisionens dilemma ska kunna lösas. Vad ett sådant synsätt ignorerar är att revisorn och revisionen är en resurs för styrningen av bolaget. Det verkar vara revisorns väsen som granskare som påverkar relationerna mest, och det är potentialen i att använda granskaren som en styrresurs som gör att revisorn blir central för så många aktörer. Rollen som granskare innebär att många aktörer behöver vara lyhörda för vad revisorn säger, och därmed blir revisorn ett användbart verktyg för styrelsen, revisionsutskottet, vd:n och ekonomichefen att styra företaget. Det är tveksamt om det är revisorsrotation som skulle lösa denna fråga. Bolagsstyrningen är integrerad med styrningen av bolaget, och revisorerna är medvetna om detta. Rollen som granskare innebär att revisorerna måste ha (goda) relationer med revisionsobjektet, och denna relation bygger på att oberoendet är en idé som måste upprätthållas även om det i praktiken behövs nära och starka relationer.

I Sverige är ägarna de centrala aktörerna i bolagsstyrningssammanhang, inte minst genom att ägarna är den aktör som tillsätter och avsätter revisorn. Samtidigt verkar ägarna inte ägna så mycket intresse

åt revisionen. EU-kommissionen vill komma till rätta med problemet genom att ta bort en del av makten från bolagsstämman och kräva att bolagsstämman byter revisor efter att en period gått ut. Frågan är om detta är lösningen för att få en bättre revision. Problemet med att ägarna (i praktiken) överlämnar ansvaret för revisionen till revisionsutskottet (eller kanske till och med till den operativa ledningen) är att revisorerna riskerar att bli ett utskott till styrelsen eller, till och med, en leverantör till revisionsutskottet. Detta visar att revisionen är en del av bolagsstyrningen och samtidigt en del av styrningen av bolaget. Det innebär att revision i praktiken är en resurs för både ägare och ledning, och att revisorerna (oavsett hur lång period de reviderar bolaget) måste balansera mellan de olika aktörerna.

Referenser

- Antle, R. & B. Nalebuff (1991). "Conservatism and auditor-client negotiations", *Journal of Accounting Research* 29, s. 31-54.
- Bay, C., B. Catasús & G. Johed (2012). "Situating financial literacy", *Critical Perspectives on Accounting*.
- Beattie, V., Fearnley, S. & Brandt, R. (2001), *Behind Closed Doors: What Company Audit is Really About*. The Institute of Chartered Accountants in England & Wales, Palgrave.
- Carrington, T. & B. Catasús (2007). "Auditing stories about discomfort: Becoming comfortable with comfort theory", *European Accounting Review* 16(1), s. 35-58.
- Carrington, T. & G. Johed (2007). "The construction of top management as a good steward: A study of Swedish annual general meetings", *Accounting, Auditing & Accountability Journal* 20(5), s. 702-728.
- Catasús, B. & J.-E. Gröjer (2005). "Revisorn kommer till bolagsstämman, men var är revisionen?", s. 103-121 i S.-E. Johansson, E. Häckner & E. Wallerstedt *Uppdrag revision. Revisorsprofessionen i takt med förväntningarna*. Stockholm: SNS Förlag.
- Catasús, B. & G. Johed (2007). "Annual general meetings, Ärituals of closure or ideal speech situations? A dual analysis", *Scandinavian Journal of Management* 23(2), s. 168-190.
- Cohen, J., G. Krishnamoorthy & A.M. Wright (2002). "Corporate governance and the audit process", *Contemporary Accounting Research*, 19(4), s. 573-594.
- Europeiska kommissionen (2010). Grönbok. Revisionspolitik: Lärdomar från krisen. Bryssel den 13. 10. 2010, KOM (2010) 561 slutlig.
- European Commission (2011). Impact Report, SEC(2011) 1385, E. Commission, Brussels.
- Fallenius, E. (2013). "Svenska modellen för bolagsstyrning är hotad", *Balans*, (2), s. 22-23.

- Hellman, N. (2006). "Auditor, client interaction and client usefulness. A Swedish case study", *International Journal of Auditing*, 10(2), s. 99–124.
- Jensen, M.C. & W.H. Meckling (1976). "Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure", *Journal of Financial Economics*, 3(4), s. 305–360.
- Kollegiet för svensk bolagsstyrning (2010). *Svensk kod för bolagsstyrning*, Trosa: Hallvarsson & Halvarsson.
- McCracken, S., S.E. Salterio & M. Gibbins (2008). "Auditor client management relationships and roles in negotiating financial reporting", *Accounting, Organizations and Society*, 33(4), s. 362–383.
- Moore, D.A. & G. Loewenstein (2004). "Self-interest, automaticity, and the psychology of conflict of interest", *Social Justice Research*, 17(2), s. 189–202.
- Myers, J.N., L.A. Myers & T.C. Omer (2003). "Exploring the term of the auditor-client relationship and the quality of earnings: A case for mandatory auditor rotation?", *The Accounting Review*, 78(3), s. 779–799.
- Pentland, B.T. (1993). "Getting comfortable with the numbers: auditing and the micro-production of macro-order", *Accounting, Organizations and Society*, 18(7), s. 605–620.
- Power, M.K. (2003). "Evaluating the audit explosion", *Law & Policy*, 25(3), s. 185–202.
- Regeringen (2009). Proposition 2008/09:135 – Revisionsutskott m.m. – genomförande av 2006 års revisorsdirektiv.
- Roberts, J. (2012). "Between the letter and the spirit: Defensive and extensive modes of compliance with the UK code of corporate governance", s. 196–216, i T. Clarke & D. Branson, *The SAGE Handbook of Corporate Governance*, London: Sage Publications Limited.
- Sarens, G., I. De Beelde & P. Everaert (2009). "Internal audit: a comfort provider to the audit committee", *The British Accounting Review*, 41(2), s. 90–106.
- Watts, R.L. & J.L. Zimmerman (1983). "Agency problems, auditing, and the theory of the firm: Some evidence", *Journal of Law and Economics*, 26(3), s. 613–633.

7. Utmaningar för revisionen i en förändrad bolagsstyrning

Låt oss först konstatera att revisionen har en given roll på en kapitalmarknad som en garant för informationskvaliteten. Revisionens roll på en kapitalmarknad måste vara att skapa förtroende för information, men då krävs också att kapitalmarknadens aktörer har förtroende för revisorerna. Den utmaning som revisorerna står inför – och som löpt som en röd tråd genom boken – är att revisionen måste balansera klient- och insiderintressen mot ändamålsenlig informationsgivning till outsiders. Denna fråga har blivit alltmer akut sedan finanskrisen tydliggjorde kapitalmarknadens betydelse för hela ekonomin och fick institutionella aktörer (såsom EU) att agera. Revisorns roll har hamnat under lupp, och vi kan konstatera att revisionen är en allt viktigare del av samhället.

Under tiden som vi arbetat med den här boken har frågan om revisionens uppdrag fått förnyad aktualitet genom hovrättens dom i det så kallade Prosolviamålet och den efterföljande förlikningen mellan revisionsbyrån PwC och konkursboet. Hovrätten grundar bland annat domen på argument om att "[r]evisorn är aktiebolagets kontrollerande organ och har att beakta flera olika intressen, bland annat bolagets, borgenärens och aktieägarnas. Revisorn kan ses som bolagets förtroendemän" och att "[f]ör ett börsnoterat bolag tillkommer att revisionen i förlängningen även har betydelse för marknaden". Hovrätten konstaterar vidare att:

det finns ett samband mellan förtroendeförlusten och betalningsförmågan och att det är övervägande sannolikt att Prosolvias i det hypotetiska förloppet – där revisionen utförts aktsamt – inte drabbats av betalningsförmåga utan överlevt (hovrättens dom, s. 103).

Vi kommer inte här att gå in på en djupare analys av domen eller ett resonemang om vad den, och förlikningen, kan komma att betyda för den framtida utvecklingen. Vi kan dock konstatera att hovrättens argumentation på ett tydligt sätt illustrerar den centrala roll i bolagsstyrningen som åligger revisionen. Det rekordhöga skadeståndet visar att konsekvenserna av felaktig redovisning eller oaktsam revision kan bli mycket kostsamma. I termer av outsider–insider-modellen för detta tankarna till den mer renodlade outsidermodell som tillämpas i USA. Möjliga positiva effekter av Prosolvialfallet, enligt outsidermodellen, är att revisorerna tvingas prioritera redovisningens transparens i ännu högre grad samt att revisorernas integritet i relationerna med företagsledning och styrelse måste förstärkas ytterligare. Naturligtvis finns det även möjliga negativa effekter i termer av ökade försäkringskostnader för revisorer och ökat behov av att i efterhand kunna visa att revisionen har följt tillämpliga standarder.

På ett övergripande plan handlar revisorernas utmaning om hur de ska hantera de skilda förväntningar som ställs på professionen. Detta har direkt att göra med balansen mellan att tillfredsställa klientens intresse och att tillfredsställa kapitalmarknadens intresse – och i förlängningen allmänintresset, vilket belystes i kapitel 3. I kapitlet mejslades fyra idealtypiska revisorsroller ut genom att relatera denna spänning till de två logiker som präglar revisorsprofessionen: den tekniska logiken, karaktäriserad av revisionens yrkesmässiga särdrag, och affärslogiken, som handlar om det lönsamhetstänkande som kännetecknar kommersiella företag generellt.

Den tekniska logiken och affärslogiken ställer olika, men var för sig legitima krav på revisorskåren. För att upprätthålla sin legitimitet som yrkeskår är det nödvändigt för revisorerna att vara lojala mot och utveckla sin yrkesmässiga, ”tekniska” kärna. För att överleva som kommersiella företag måste revisionsbyråerna upprätthålla och kanske till och med öka sin lönsamhet genom att öka det värde som tillförs klienten, exempelvis genom att bredda eller förändra sitt tjänsteutbud.

Låt oss gå tillbaka till revisionens grundläggande funktion ur ett kapitalmarknadsperspektiv, så som vi beskrev den i inledningskapitlet: att med rimlig säkerhet intyga att företagets finansiella rapportering är tillförlitlig. Det råder konsensus om att revisionen ska upptäcka väsentliga fel i redovisningen. Om fel upptäcks finns det, generellt sett, två

olika vägar att gå. Den ena är att revisorn får klienten att åtgärda bristerna. Under revisionsprocessen har revisorn kontinuerlig kontakt med ekonomiavdelning, finans- och ekonomichef, vd och revisionsutskott. Genom dessa kontakter har revisorn möjlighet att få klientföretaget att åtgärda de fel eller brister som upptäckts. Om detta inte sker, eller om bristerna är allvarliga, ska revisorn rapportera detta i revisionsberättelsen. Vi kommer att använda denna stiliserade process av revisorns granskning av ett klientföretag som utgångspunkt för att sammanfatta de utmaningar för revisionen som bokens kapitel har behandlat.

Att gå från standardisering till innovation

I kapitel 2 behandlade vi frågan om hur det står till med innovationer som leder fram till förbättringar, det vill säga förändringar som leder till höjd revisionskvalitet. En vanlig föreställning är att konkurrens generellt sett driver fram innovationer och gör att aktörerna på en marknad vässar sina erbjudanden i olika riktningar för att vinna konkurrensfördelar. Såvitt vi kan se tycks konkurrensen mellan revisionsbyråer i dag dock inte leda till innovationer som höjer kvaliteten i revisionen när det gäller att upptäcka väsentliga fel och få klienterna att åtgärda brister. Det råder i denna bemärkelse en brist på förnyelse inom revisionsområdet.

De externa regleringar som införts, såsom EU-kommissionens reformpaket, kan ytterligare hämma innovationskraften och verka i riktning mot ökad regelefterlevnad och anpassning, snarare än nytänkande. Ett ännu större problem är att revisorskåren själv verkar sträva mot att instrumentalisera revisionsutövandet. Revisionsbranschen har gått i riktning mot en alltmer standardiserad praxis. Inte minst har globaliseringen av revision, vilken tar sig uttryck i de gemensamma standarderna ISA, lett till att revisorerna gått från en situation där standarderna kodifierar en praxis och anger en miniminivå till en situation där standarderna blivit en beskrivning av det sätt på vilken revision ska göras. I viss mening kan därmed ISA-utvecklingen ses som en innovation. Det är dock tveksamt om en central standard som förutsätter att alla aktörer ska göra på samma sätt är en innovation som ökar kvaliteten i revisionen.

Avvägning mellan närhet och avstånd till klienten

Hur vinner då revisionsbyråerna fördelar i förhållande till sina konkurrenter i en miljö där det tycks allt svårare – eller åtminstone ovanligare – att konkurrera med hjälp av innehållet i revisionen? Detta är viktig fråga, inte minst med tanke på att EU-kommissionens reformpaket har till syfte att öka konkurrensen, samtidigt som regelutvecklingen förstärker revisionens standardisering. Vår matris i kapitel 3 pekar på att lönsamhetspotentialen finns i två dimensioner. För det första finns det en potential i att under revisionsprocessen excellera i de delar som gör klienten nöjd. Denna inriktning innebär att revisorn blir en revisor för insiders, en ”styrelse revisor”. Som vi påtalat i flera kapitel kan detta medföra nackdelar för outsiders, och även risker i vidare bemärkelse från allmänintressets perspektiv. Risken finns att revisorernas fokus flyttas från lojalitet mot revisionsuppdraget – och dess olika avnämare – till att gå klienten, det vill säga styrelsen och/eller företagsledningen, till mötes.

En av de utmaningar som vi identifierat utgår från observationen att svenska revisorer i börsbolag uppfattar att de står ”på samma sida” som styrelsen när det gäller frågor om bolagsrisker och internkontroll och att revisorerna har som uppgift att hjälpa bolaget i sin kommunikation med kapitalmarknaden. Det kan tyckas vara en naturlig del av arbetet som revisor att göra informationen mer användbar för kapitalmarknaden, men den starka identifieringen med klienten och de intressen som finns representerade i styrelsen väcker också frågor om var gränsen ska dras. Revisorns uppdrag från bolagsstämman går ut på att granska även styrelsen, och det finns en risk att revisorn blir alltför låst av de krav som ställs av styrelsen och ledningen. Den bolagsstyrningsmodell som EU-kommissionen nu förordar skiljer sig från den svenska modellen (som vi presenterade i inledningskapitlet). I den modellen fungerar inte styrelse revisorn eftersom det krävs att revisorn granskar företaget utifrån ett allmänintresse.

Införandet av revisionsutskott är intressant ur detta perspektiv. Den intervjustudie som vi presenterar i kapitel 6 pekar å ena sidan på att revisionsutskottet stärker revisorn i granskningsprocessen när det gäller att ställa krav på företaget. Å andra sidan uppkommer risken att revisorns täta relation med revisionsutskottet, i vilken utskottet framstår som en beställare och partner till revisorn, medför att revisionsutskottet inte

prioriteras som granskningsobjekt. Det finns också en risk kopplad till att styrelsen som helhet tappar direktkontakten med revisorerna och att ledamöterna i revisionsutskottet blir alltför dominerande i relationen med revisorerna.

I kapitel 6 visar vi också hur revisionsbyråerna genom sin interna organisering arbetar med att både säkra kvaliteten i revisionen och upprätthålla avståndet mellan revisorn och klienten. För det första finns en kedja av specialister bakom revisorn som både tillför expertkunskap och fungerar som kontrollinstanser. För det andra finns ett välutvecklat system av interna rutiner och procedurer som måste följas i revisionsprocessen. Det verkar dock inte som om införandet av procedurer, rutiner och interna hierarkikedjor bidragit till att öka förtroendet för revisionen externt. Utmaningen att göra revisorns oberoende trovärdigt kvarstår alltså.

Ett annat problem är att den ökade specialiseringsgraden och procedurstyrningen riskerar att förändra kärnan i revisorskompetensen för enskilda revisorer: från att använda sitt professionella omdöme och utveckla sin professionella integritet, till att följa procedurer och vara uppdaterad om vilka standarder som gäller.

Revisorernas externa rapportering

En konkret aspekt på dilemmat med att balansera klientnyttan mot kapitalmarknadens krav på transparens är utformningen av revisorernas externa rapportering, som vi analyserade i kapitel 4. I princip får mindre ägare möjlighet att ta del av revisorernas synpunkter endast under årsstämman och i revisionsberättelsen. Övriga intressenter är hänvisade enbart till revisionsberättelsen. Den har i sin nuvarande form fått mycket kritik för att den dels innehåller ett för tekniskt språk, dels är så gott som fullständigt standardiserad. De studier som har gjorts av revisorers roll vid årsstämmor pekar på att revisorerna inte rapporterar mycket mer än det som står i revisionsberättelsen. Det innebär att de ägare som inte har insyn i företaget inte får mer information än den standardutformade text som finns i revisionsberättelsen.

Det finns två aspekter på rapporteringsdilemmat. Dels är den knapphändiga rapportering som ges inte tillräcklig för att upprätthålla förtroendet bland outsiders för att revisionsprocessen faktiskt är den

för aktieägarna värdeskapande process som revisorerna gör gällande – därav det bestående förväntningsgapet. Dels medför den nuvarande ordningen att insiders får ett betydande informationsövertag i relation till outsiders, vilket kan ha en negativ inverkan på investeringsviljan och kapitalmarknadernas funktionssätt – det så kallade informationsgapet.

Detta är inget nytt problem. Frågan om revisorernas rapportering har varit aktuell i många år. En av anledningarna till att ingen förändring har skett är att det finns institutionella förhållanden som hämmar möjligheten att uttala sig i ett öppet forum om granskningsresultatet. Det handlar om tystnadsplikt, krav på att skydda bolaget, risk att bli stämnd och förväntningar om att inte ge kursdrivande information på en årsstämma.

Vi vill väcka frågan om huruvida delar av revisorns rapportering till ledning och styrelse, alltså *management letters*, skulle kunna komma även outsiders till godo. Det kan tyckas rimligt att alla ägare (både insiders och outsiders) får tillgång till sådan information. Vi kan konstatera att revisorerna själva har reagerat på kritiken och genom IAASB lagt fram ett nytt förslag till revisionsberättelse (ISA 701, Exposure draft). Även om det nya förslaget innebär att endast ett urval av de observationer som lämnats till styrelsen ska rapporteras och kommenteras, öppnar det för att andra än insiders ska kunna ställa frågor om vad som händer under revisionsprocessen.

Utmaningen för revisorerna i detta sammanhang blir att hantera dels relationen med klienten, dels professionella frågor som tystnadsplikt och att klienten inte skadas. Utvecklingen mot en utökad extern rapportering från revisorernas sida kan komma att innebära ett väsentligt avsteg från den svenska bolagsstyrningsmodellen. Bland företagsledning och ägare med styrelserepresentation är det förmodligen en vanlig uppfattning att det är företaget som ska rapportera offentligt, medan revisorn ska rapportera brister och föreslagna åtgärder till företagsledning och styrelse, men så litet som möjligt offentligt. Det har också varit framträdande revisorers uppfattning genom åren att de problem och frågor som uppstår under revisionsprocessen bör lösas genom interaktion med klienten – att behöva lämna en ören revisionsberättelse ses som ett misslyckande. Det framstår som en särskild utmaning i denna miljö att *de facto* tillämpa den nya revisionsberättelsen på ett sätt som tillför meningsfull information till outsiders, givet att förslaget går igenom.

Att upprätthålla andemeningen i den principbaserade redovisningen

Klientfokuset påverkar också det sätt på vilket revisionsbranschen hanterar utvecklingen mot principbaserad redovisning generellt och IFRS specifikt. Revisorns granskningsarbete är på ett grundläggande sätt beroende av vilka redovisningsstandarder som gäller.

Principbaserade standarder, såsom IFRS, ger visserligen bättre förutsättningar för en redovisning baserad på ekonomisk innebörd, men de innebär också att fler poster än tidigare påverkas av företagsledningens bedömningar. Detta ställer stora krav på att revisorn i sin tur är principorienterad – och även beredd att hantera de ökade risker som kan uppstå vid en granskning i efterhand. En fara med principbaserad redovisning är att företagen i sin rapportering gör tolkningar som visserligen inte i formell mening strider mot standarden, men som inte ligger i linje med den underliggande principen. En annan och relaterad fara är att det skapas ett tryck mot att tillfoga detaljerade anvisningar som i praktiken medför att standarderna blir mer regelbaserade. Detta är en utveckling som vi ser i dag och som gör det svårare för revisorn att förbli principorienterad. Revisorn måste därmed kunna stå emot lockelsen att hjälpa klienten att hitta tolkningar eller utveckla regelkonstruktioner som inte överensstämmer med standardens principiella synsätt.

Vi tog i kapitel 5 upp en amerikansk studie publicerad för några år sedan, i vilken revisorer delas in i tre kategorier: principorienterade, regelorienterade och klientorienterade. Det kan tyckas självklart att principbaserade redovisningsstandarder kräver principbaserade revisorer, men det finns starka krafter som medför att revisorer blir regelorienterade och klientorienterade. Vi hävdar att man bör ana oråd när man hör revisorer tala om att idén med principbaserade standarder är att flera olika tolkningar är möjliga. Innan revisorerna vet ordet av kan de behöva försvara just den tolkning som klienten föredrar inför tillsynsorganet. Upprätthållandet av principbaserad redovisning ställer därför även andra krav på tillsynen. Redovisningsstandardernas utrymme för tolkningar och användningen av väsentlighetsprincipen kan användas som argument från revisorernas sida till stöd för klienternas redovisning. Detta gör att behovet av en oberoende och fördjupad redovisningstillsyn ökar, för att man ska kunna upprätthålla en hög nivå på redovisningen som följer standardernas principiella avsikter.

Affärsutveckling och innovation

Vi har nu uppehållit oss vid scenariot där revisorn i sitt revisionsuppdrag strävar efter att öka klientnyttan. Den andra affärsdrivande riktningen för revisorerna är att gå mot att bli det vi i kapitel 3 kallar för affärsutvecklingsrevisorer genom att utveckla revisionsbyråns tjänsteutbud. Affärsutvecklingsrevisorn är en revisor som drar nytta av den ökande regleringen och som kan omvandla regleringen till debiterbar tid. Affärsutvecklingsrevisorn kan också dra nytta av de ökade behov som företagen har (med eller utan regleringar) av att få information granskad.

Den ökande efterfrågan på granskning av icke-finansiell information från företagen, såsom hållbarhetsredovisningar, utgör här en stor potential. Detta kan innebära att en större del av revisionsbyråernas verksamhet ägnas åt tjänster som ligger utanför revisorns kärnuppdrag – att granska den finansiella rapporteringen – och det är den utveckling vi ser i dag. En annan möjlighet är att förslagen om så kallad integrerad rapportering blir verklighet. Integrerad rapportering innebär att företagen sammanför den icke-finansiella rapporteringen med den finansiella rapporteringen. Detta är något som inte minst EU-kommissionen driver, och som revisionsbranschen tycks ställa sig positiv till. Om integrerad rapportering utvecklas mot att bli ny standard (och kanske till och med ett krav) borde det få till följd att revisionsuppdraget vidgas till att i större utsträckning än nu omfatta även granskning av icke-finansiell information.

Det finns dock en potentiell fara i att revisorerna ständigt utvidgar sitt tjänsteutbud, i stället för att utveckla sin kärnkompetens. Vi menar att den centrala utmaningen för revisorskåren är att konkurrera med hjälp av innovationer i fråga om revisionskvalitet. Innovation är nödvändig för att långsiktigt kunna bidra med klientnytta, för att upprätthålla professionens status och attraktionskraft och sist men inte minst för att revisionen ska kunna bidra till det förtroende som är en förutsättning för att välfärden ska utvecklas. Det är dags för revisorerna att återta initiativet och driva innovationerna inom det egna utövandet. Hur skapar man en professionell kultur som vågar tänka nytt och gör innovation till en grundläggande praxis?

Revisionen är en bärande del av bolagsstyrningen och central för förtroendet på kapitalmarknaden. EU:s krav på ökad reglering, strävan mot internationell harmonisering och införandet av IFRS på redovisningsområdet bidrar till att revisorns roll är under omvandling.

Tre ledande redovisnings- och revisionsforskare belyser här de utmaningar som revisorerna står inför och som på olika sätt har en koppling till bolagsstyrning.

De utgår i sin analys från internationell forskning och aktuella svenska exempel:

- Vilka innovationer behövs för att höja revisionskvaliteten?
- Vilka drivkrafter dominerar utvecklingen av revisorsprofessionen?
- Hur kan revisorernas externa rapportering förbättras?
- Vilka krav ställer en principbaserad redovisning på revisorerna?
- Hur har införandet av revisionsutskott påverkat revisorernas ställning och arbete?

Slutsatserna är bland annat att revisorskåren behöver återta initiativet, driva innovationsarbetet inom revision och konkurrera med kvalitet i revisionsutövandet.

Författare är **Bino Catasús**, professor i redovisning och revision, Stockholms universitet; **Niclas Hellman**, tillförordnad professor i extern redovisning och finansiell analys, Handelshögskolan i Stockholm och **Christopher Humphrey**, professor i redovisning, Manchester Business School, University of Manchester.

ISBN 978-91-86949-50-1

9 789186 949501